

VINCZE LÁSZLÓ

TOLNA MEGYE NÉMET FÖLDRAJZI NEVEI

A szegedi József Attila Tudományegyetemhez benyújtott
bölcsestdoktori értekezés

1983

B e v e z e t é s

B E V E Z E T É S

A Magyar Tudományos Akadémia már 1903-ban elhatározta, hogy napirendre tűzi a hazai nemzetiségi dialektusok kutatását. Az első felhívásra szinte valamennyi nemzetiség nyelvészei kezdtek foglalkozni a kitűzött feladattal. Elsősorban a hazai német nyelvjárások kerültek a vizsgálódások középpontjába. Az első világháború kitöréséig több, mint 15 dolgozat készült el. Ennek a kiterjedt munkának a pesti és szegedi egyetem kiemelkedő professzorai /Schwarz Elemér, Bleier Jakab, Schmidt Henrik/ voltak a szellemi irányítói. Különösen Schmidt Henriknek köszönhet sokat a hazai germanisztika az ezen a téren kifejtett lankadatlan munkájáért. A század elején keletkezett munkák elsősorban a hazai német nyelvjárások hangtanát vették lupé alá. A fő elv, amely az akkor kutatókat irányította az volt, hogy a falu-nyelvjárások hangtanának segítségével megállapítsák az illető német települések németországi óhazáját. Ennek az egyoldaluan meghatározott célkitűzésnek természetesen megvolt a maga árnyoldala: olyan feladatot tűztek ki maguk elé, amelyet eleve nem lehetett az esetek döntő többségében megoldani, mert sehol Németország területén nem léteztek s nem léteznek olyan nyelvjárások, mint Magyarország területén. Sehol sem fordult elő, hogy az óhazának egyetlen egy településéből indult volna el valamennyi áttelepülni szándékozó. Egy-egy magyarországi ujonnan alapított községbe számos német faluból indultak el az új hazát keresők. Tehát különböző nyelvjárásokat beszélő emberek telepedtek le hazánkban. Utána megkezdődött a nyelvi nivellálódás, amely azzal járt, hogy mindegyik nyelvjárásból elmaradtak a többi dialektus számára ismeretlen vagy alig használt jegyek. Így kialakult tehát egy-egy olyan dialektus, amelyet sem Magyarországon,

sem az óházában sehol máshol nem beszélt senki. A Magyarországon élő németek több, mint 250 éven át megőrizték régi nyelvüket. A második világháború utáni kitelepítés következtében megbomlott a korábbi nyelvi egység. Az Erdélyből és Bukovinából betelepült székelyek, illetve csángók természetesen nem értették az őslakók nyelvét, s a közös munkahelyeken ennek következtében kizárólag a magyar lett a kommunikációs eszköz. Ez azután maga után vonta, hogy a német nyelv háttérbe szorult. A mai fiatal nemzedék legfeljebb csak ért már németül, beszélni csak elenyésző kis hányada tud. Éppen ennek figyelembevételével kell rámutatnunk mai dialektológusaink munkájának fontosságára. Az 50-es évektől kezdődően láttak hozzá, hogy regisztrálják, utána pedig modern metódusok alkalmazásával feldolgozzák a ma még fellelhető anyagot. A budapesti nyelvészek közül Mollay Károly, Hutterer Miklós és Mannherz Károly, Szegeden pedig Márvány János alkalmazza a szóföldrajzi és nyelvészociológia módszereket dialektológiai munkásságukban. Mollay a Dunántul nyugati részét, Hutterer és Mannherz a Magyar Középhegységet, Márvány pedig a Völgyiséget és Hegyhátot választotta munkaterületének. Egy magyar nyelvészeti munkaközösség a 70-es évek második felében több dunántúli megye földrajzi nevét gyűjtötte össze és dolgozta fel lelkiismeretes precizitással. Többek között Tolna megye földrajzi nevei is szerepelnek rendszerező munkájuk között, 1981-ben jelent meg a mű "Tolna megye földrajzi nevei" címen. Ennek a tüzetes műnek az áttanulmányozása után szántam rá magam arra, hogy részben az itt fellelhető anyagra támaszkodva foglalkozzam a Tolna megyei német földrajzi nevekkal.

A földrajzi nevek különösen alkalmasak arra, hogy évezredek kultúrájának emlékeit, nyelvi változatokat meg-

örizzenek. Közismert tény, hogy több kihalt nyelvre, a földrajzi nevek szolgáltatottak forrásanyagot. Ugyanaz a név több esetben más-más helyen is előfordulhat, s ez elősegíti a név azonosítását, eredete körülményeinek feltárását.

Kiinfulópontnak annak az 55 helységben előforduló német földrajzi neveket vettük, melyek fonetikus /transzkripció/ átírása megtalálható a fent említett kötet 525-577. oldalán. A vizsgált 55 helység járásokra bontva a következő volt.

Tamási járás

Belecska /"pɛlɛtʃka"/
Nagyszékely /"krūsʃɛkl"/
Keszőhidegkut /"hirɛkūt; hiɖɛkūt; hivɛrkut"/
Udvari /"utvɔ"/
Pári /"pāri"/
Szárazd /"saraʃ"/
Gyönk /"jink; jenk"/
Diósberény /"perīn; pɛrīn"/
Szakadát /"sakɛtɔl; sakɛtāl"/
Varsád /"varʃat"/

Paksi járás

Németkér /"kīr"/
Bikács /"vikatʃ; vīgatʃ"/
Dunakömlőd /"kimliŋ"/
Györköny /"jɛrkɛŋ; jirkɛŋ; jɛrkɛŋ"/

Dombóvári járás

Dúzs /"tušau"/
 Csibrák /"tšivrak"/
 Kurd /"kurt"/
 Mucsi /"mutšiq; mutšiqə"/

Bonyhádi járás

Kalaznó /"kalas"/
 Hőgyész /"hetjes; hitjis"/
 Felsőnána /"falšnána"/
 Murga /"markə"/
 Kéty /"kīk"/
 Tevel /"tēvəl; tēvəl"/
 Zomba /"sumpə; sumbə"/
 Závod /"sāvat"/
 Kisdorog /"klātorok"/
 Lengyel /"lendl; lentl"/
 Kisvejke /"uŋrišvəkə"/
 Nagyvejke /"taĩtšvəkə"/
 Tabód /"tāvat; tabət"/
 Bonyhádvarasd /"varaš"/
 Mucsfa /"mutšvq; mutšva"/
 Kakasd /"kokaš"/
 Aparhant /"āprə un hant"/
 Izmény /"ismi"/
 Györe /"jērēvə"/
 Majos /"mājəš; mājaš"/
 Bonyhád /"ponhart; ponhat"/
 Grábóc /"krāvits"/
 Nagymányok /"krōsmānok"/
 Máza /"māsa"/
 Váralja /"vārola"/

Kismányok /"klāmānok"/
Mőcsény /"mę̃tskə"/
Cikó /"tsikō"/
Bátaapáti /"apādi"/
Mórágý /"mārats; morats"/

Szekszárdi járás

Kistormás /"klātarmaš; tarmaš"/
Tolna /"tolnau; tulnau"/
Mőzs /"mę̃š"/
Szálka /"sākə"/
Alsónána /"rātsnānə"/
Várdomb /"vārtum; vārtom"/
Bátaszék /"pādəsęk"/

Bár a legtöbb német földrajzi névnek magyar megfelelője is van, de azokat nem dolgoztuk fel, csupán zárójelben tüntetjük fel a német nevek mellett.

Itt az a megfontolás vezérelt bennünket, hogy sok esetben hiányzott a magyar név, akkor pedig, amikor megvolt, többször a két nyelv névadásában aszinkronizáció állt fenn.

Pl. Bonyhád német: tsulāfshaus magyar: Úttörő-ház; Micsurin-ház.

Hogy homogén anyagot nyerjünk, s az osztályozás amúgy sem könnyű feladatát egységes elvek alapján tudjuk elvégezni, a magyar névadást figyelmen kívül hagytuk. A két nyelv névadásának összehasonlítása külön dolgozat témája is lehetne.

Az 55 helység nevének népi etimológiáját, falucsúfolóit kigyűjtöttük, rendszereztük és a nyelvjárási alakokat külön-külön magyarázzuk. Sajnos több falucsúfoló keletkezésének körülményeit nem tudjuk, s így

kielégítő magyarázatot sem tudunk adni ezek jelentésére. Több helység falucsúfolóját nem jegyezték le, vagy ha lejegyezték is, a német nyelvű változat hiányzik. Az 55 helység német nevének magyarázata tudomásunk szerint ezideig még nem történt meg. A népi etimológia adalékul szolgálhat a német helységnevek megfejtéséhez.

Mintegy 1000 földrajzi név vizsgálatát végeztük el. Az anyagot két nagy fejezetbe sűrítettük bele, amelyeknek címe: "Középületek, létesítmények; Hitvilág". Mindez egy nagy munka kezdetét jelenti. Az 55 helység összes német földrajzi nevének teljes feldolgozása csak részletekben valósítható meg, s mindez meghaladta volna dolgozatunk keretét. Alapvető célunk volt egy rendszerezési elv kidolgozása, amelynek segítségével a munkát később továbbfolytathatjuk. Itt olyan távlatokra gondolunk, mint Tolna megye 108 helységében előforduló valamennyi német földrajzi név teljes feldolgozása. A német földrajzi névadás törvényszerűségeinek megállapítása adott megyén belül. A funkcionális és nyelvi elemző módszert tartottuk megfelelőnek a névanyag feldolgozásában. A funkcionális felosztáshoz több ötletet merítettünk Mező András, Kázmér Miklós, Kuczy Károly, Inczeffi Géza, Ördögh Ferenc műveiből.

A nyelvi elemzésnél a földrajzi nevek összetételét, képzőrendszerét, a nyelvi elemek eredetét, a nyelvjárási alakok irodalmi nyelvi megfeleléseit, a nyelvjárási változatokat, a tulajdonnevek osztályozását /személynevek - helységnevek/ vizsgáltuk.

Egy-egy adott fogalomhoz kapcsolódó valamennyi nyelvjárási alakot összegyűjtöttük, hogy legyen alapunk azok összevetésére.

Minden esetben feltüntettük, hogy az adott nyelvi változat milyen helységben található. E feldolgozás megkönnyíti az adott földrajzi név gyors kikeresését. A tulajdonnevek külön osztályozása révén az alábbi kategóriák jöttek létre:

I. Helységnevek

II. Személynevek:

- Családi nevek
- Keresztnevek
- Ragadványnevek
- Becenevek

E külön osztályozás segítséget nyújthat a régi helységnevek eredetének kutatásához, de az eredményeket a történelemtudomány is hasznosíthatja.

Személyneveknél pedig adalékul szolgálhat a névdívat megállapításához, nevek gyakoriságának vizsgálatához, vagyis a személynév elemzésekhez. A tulajdonnevek nyelvjárási alakjait, például a keresztneveket csoportosítottuk, s így az összes fellelhető nyelvjárási változatot egymás mellett láthatjuk, ami alkalmas a nevek nyelvjárási térképének összeállításához.

A köznevek és tulajdonnevek nyelvjárási változatairól külön-külön térkép is készíthető. A nevek jelentésbeli funkciója alapján a "Középületek, létesítmények" fejezetben az azonos rendeltetésű neveket külön kategóriákba soroltuk. Így egy csoportba került az oktatás intézményeinek, a sportlétesítmények, ipari objektumok stb. jelölésére szolgáló valamennyi földrajzi név. Az épületek nevei viszont megőrizték az egykori tulajdonosok családi és keresztneveit, fellelhető annak a nyomai is, hogy melyik épület milyen funkciót töltött be régen. Az épületek nevével

felmerülő kulturtörténeti vonatkozásokat is közöljük dolgozatunkban. A fogalmak magyarázatánál gyakran idéztünk a Magyar Nyelv Értelmező Szótárának anyagából, hogy pontosak legyenek meghatározásaink. Mindig külön jelöltük, és utaltunk arra, ha sajátos szóösszetétellel, képzőkkel találkoztunk, de megjegyeztük azokat az eseteket is, amikor adott szavakat az irodalmi nyelvben már nem használják régies voltuk miatt, vagy jelentésükben teljesen eltér az irodalmi normától. Figyelemmel kísértük azt a folyamatot is, amikor német elnevezésekbe magyar vagy latin elemek kerültek.

Megvizsgáltuk a "Középületek, létesítmények" fejezetben előforduló köz- és tulajdonnevek eredetét. A szavakat eredetük szerint osztályoztuk.

Külön alcsoportot képeznek a különböző eredetű, de ma már a magyar szókincs részét alkotó szavak. A vizsgálat során kiderült, hogy igen sok a latin, görög eredetű szó fordult elő ebben a fejezetben.

Nem végeztünk vizsgálatot arra vonatkozóan, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő a köz- és tulajdonnevek, és körülbelül hány szó variálódik e témakörön belül. Külön listát készítettünk, amely tartalmazza a fejezetben előforduló valamennyi földrajzi nevet. A nyelvjárási változat mellett feltüntetjük az irodalmi normának megfelelő átírást, a helységnevet, ahol az adott név szerepel. Igen sok esetben a hitvilág témaköréhez kapcsolódó szavak a mezőgazdasággal kapcsolatos szavakkal alkotnak összetételt. Itt igen nehéz volt olyan egységes kategóriák felállítása, mint a "Középületek" fejezetnél. Ezért volt szükséges olyan kulcsszavak keresése, melyek a hitvilághoz kapcsolódnak. Azonos alakú, nem a hitvilág témaköréhez tartozó szavak is előfordultak, melyeket mégis e fejezetbe soroltunk /pl: Kreuz/.

Itt sokkal több kulturtörténeti adatot találtunk. Igen sok esetben a szentek neveihez külön magyarázatokat fűztünk. A magyarázatok forrásait minden esetben feltüntettük. A nevekhez fűződő magyarázatokon kívül szükségesnek tartottuk, hogy rámutassunk az európai kultúrában betöltött szerepükre, s azok magyarországi hatására. Sokszor kellett visszanyúlnunk a bibliához, mivel a nevek erősen kötődtek a biblia történeteire /"Emmaus; Dreikreuz; Kalvarienberg"/.

Volt olyan fogalom is, melyre magyarázatot csupán a német szakirodalomban leltünk /"Betsäule; Bildstock"/. E fejezet alapos kidolgozását azért tartottuk fontosnak, mivel a különböző vallásfelekezethez tartozók más-más dialektust beszéltek. A hitvilág konkrét és elvont tárgyai, valamint a vallás gyakorlására szolgáló épületek neveiből következtetni lehet arra, hogy az adott helységek milyen vallást gyakoroltak. Mindez a dialektusok feldolgozásának igen fontos forrása lehet. Ebben a fejezetben is elemeztük a szavak eredetét, összetételét, a végződéseket. A fejezet végén a földrajzi névanyagból külön kigyűjtöttük a helység, család, kereszts, ragadvány és beceneveket. Külön listán szerepel a fejezetben előforduló összes névanyag.

Ezúton szeretném köszönetemet nyilvánítani dr. Márvány János egyetemi docensnek, aki a témát adta, ösztönzött munkám elvégzésében, s a felmerülő problémáim esetén mindig készségesen segített.

Hasonló támogatást kaptam dr. Szabó József egyetemi docenstől, és dr. Békési Imre főiskolai tanártól, akik nélkül e munkát nem tudtam volna elkészíteni.

Helységnevek
népi etimológiája

Aparhant: T: 3076 L: 1344

Magyar neve: Apar, Hant, Aparhant

Német neve: "āpra un hant"

A hagyomány szerint valamikor a két község nevét tévedésből fölcserélték, és 1742-ben Mercy gróf állította vissza a régi elnevezést, amikor mindkét helységbe Schwarczwald vidékéről németeket telepített ide. A két községet 1940-ban egyesítették Aparhant néven.

Bátaapáti: T: 3547 L: 530

Magyar neve: Apáti, Bátaapáti

Német neve: "apādi"

A visszaemlékezések szerint a századfordulón változtatták meg a község nevét Apátiról Bátaapátira.

Bonyhád: T: 7499 L: 9358

Magyar neve: Bonyhád

Német neve: "ponhart; ponhat"

Pesty Frigyes a Perczel család bonyhádi levéltárában végzett kutatásokra hivatkozva közli az alábbi adatokat:

1660 Boniha
1702 Bonyha
1723 Bonyhád falu
1743 Bonyhád.

Megemlít egy Mérges nevű folyót 1733-ból, amelyre sem későbbi adatokat, sem népi nevet nem találtunk.

A német elnevezésekbe analógiás uton került az "r" "Szekszárd" mintájára. Az analógiás utat elősegítette a népetimológia is: a német "hart" /kemény/ szót érezte benne a nép.

Magyarázatok:

A község nevét legtöbbször egy Bonyha vagy Bonyhád nevezetű vezérről eredeztetik.

A magyar őslakosság egy része azt tartja, hogy volt egy Banya nevű csárda a mostani Béke szálló helyén, és ebből alakult:

Banya > Banyád > Bonyád > Bonyhád úton.

A német anyanyelvű lakosság körében az terjedt el, hogy az első betelepülők Bonn környékéről jöttek ide a pusztaságra, mezőre /Heide/, a "Bonn in der Hád" szerkezetből idővel elmaradt az "in der", s kialakult a Bonn-Hád > Bonyhád név.

Mások szerint az első német telepesek között volt egy Bernhard és egy Riccs nevű család. Két különböző utcában /a mai Rákóczi és Dózsa György u./ telepedtek meg. Egyikük nevéből a falu neve alakult, a másikukéból pedig egy falurésznek, Riccsnek a neve.

- Ennek a magyarázatnak természetesen semmi történeti alapja nincs. A "Riccs" a nyelvjárási "rits" /rutschen = csúszni/ szóra vezethető vissza. Ebben az utcában ugyanis egykor csónakszerű lóvontatású csúzdán vitték a gyerekeket az esős évszakokban iskolába, illetve templomba. /Dr. Márvány J. szóbeli közlése alapján./

Van olyan vélemény, hogy az első bíró neve Pónhárt volt, és ebből lett a község német neve.

Él egy olyan monda, mely szerint élt itt a török hódoltság idején egy Boniva nevű juhász, akit a német telepesek már itt találtak és fölfogadtak tűzörnek.

Az ő neve lett azután németesen ejtve a község neve "ponhat".

Bonyhádhoz tartozik Börzsöny:

Magyar neve: Börzsöny

Német neve: "pəršinq"

1927-ben egyesítették Bonyháddal. A népi magyarázat szerint egy Berse nevű birtokosról kapta a nevét. A valóság az, hogy a középkorban "Burchan" néven szerepel, valószínűleg egy ilyen nevű földbirtokos után /Dr. Márvány J. szóbeli közlése alapján/.

Bonyhádhoz tartozik Ladomány:

Magyar neve: Ladomány

Német neve: "lādama"

1940-ben egyesítették Bonyháddal.

Bonyhádvarasd:

T: 1929

L: 692

Magyar neve: Bonyhádvarasd

Német neve: "varaš"

A helységnév nem tartalmazza, de a hagyomány szerint eredeti neve csak Varasd volt. 1900 körül Tolnavarasd nevet kapott, 1904. április 15-e óta Bonyhádvarasd.

Cikó:

T: 3552

L: 1502

Magyar neve: Cikó

Német neve: "tsikō"

A község nevét azzal magyarázzák, hogy amikor a falut kezdték építeni, ökrökkel húzták ide a farönköket, és a hajtók így biztatták az ökröket: "ci-kó! ci-kó!" /Húzd meg! Húzd meg! "tsik-ō; tsik-ō"/, s ez rajta maradt a falun.

Felsőnána: T: 4920 L: 1361

Magyar neve: Felsőnána
Német neve: "falšnāna"

A hagyomány szerint a község eredeti neve Királynána volt, de az újratelepülés után már a mai nevet vette föl, mert volt egy Alsónána nevű szerb lakosú község is Tolna megye déli részén. /"ratsnan "/ Érdekes, hogy a magyar "felső" szóból a népetimológia német hangalakot hozott létre: falsch /hamis/.

Grábóc: T: 2387 L: 496

Magyar neve: Grábóc
Német neve: "kravits"

Pesty közöl Grábovác alakot is: "úgy hírlík, hogy azelőtt régente Grábovácnak hívták - miután Ráczok lakták." A hagyomány szerint a község eredeti neve Garáb volt, s a mai Garáb-dülőben volt az eredeti helye.

Györe: T: 1966 L: 837

Magyar neve: Györe
Német neve: "jērēva"

A népetimológia a "gyűrű" szóból származtatja a község nevét. A hagyomány szerint ugyanis a Csárda-dülőben volt a törököknek egy gyűrű alakú lovardájuk. A valóság: a német alak azt jelenti: Györébe. Ez az elhomályosult magyar alak német kiejtésű variánsa.

Högyész: T: 6471 L: 3199

Magyar neve: Högyész
Német neve: "hędjes"

Izmény:

T: 2349

L: 988

Magyar neve: Izminy

Német neve: "ismi"

A hagyomány szerint a török hódoltság alatt egy Izmir nevű török birtokos tiszt után kapta a nevét. A bukovinai székely falucsúfolóban is utalást találunk a helység nevének magyarázatára: Gatyafalva, ami eredhet részben a község alakjáról, részben pedig a névnek a román "izmana" "gatya" szóhoz való hasonlóságából.

Kalaznó:

T: 3200

L: 612

Magyar neve: Kalaznó

Német neve: "kalas"

Kakasd:

T: 3576

L: 1988

Magyar neve: Kakasd

Német neve: "kokáš"

Nevét egy 1436-ban kelt oklevél említi, s ennek alapján egy Kokas nevű köznemesi családdal hozzák kapcsolatba.

Kakasdhoz tartozik Belac:

Magyar neve: Belac

Német neve: "pēlats"

Első ízben egy 1198-ban kelt egyházi irat említi. 1937-ben egyesítették Kakasddal.

Kisdorog:

T: 3445

L: 1391

Magyar neve: Kisdorog

Német neve: "torok"

Kismányok: T: 936 L: 664

Magyar neve: Kismányok

Német neve: "klāmānok"

Kisvejke: T: 1960 L: 617

Magyar neve: Kisvejke

Német neve: "uŋriš veka"

"Magyar Vejkének is neveztetik, mert 1740 években a körülfekvő Német ajkú lakósok között magyarok által telepített meg, és Mercy volt birtokos által mind nagy erdőség irtattván, s osztatott ki használatra".
/Pesty Frigyes/

Kéty: T: 2848 L: 887

Magyar neve: Kéty

Német neve: "kīk"

Pesty szerint "hajdan a községnek Ketti volt az elnevezése".

Lengyel: T: 3485 L: 917

Magyar neve: Lengyel

Német neve: "lentl; lendl"

a./ Egyesek szerint első telepesei lengyelek voltak.

b./ Mások szerint a földbirtokos neve volt valaha "Lengyel".

Majos: T: 2525 L: 1361

Magyar neve: Majos

Német neve: "mājaš; mājaš"

A helytörténeti kutatások a község névadójának "Moys nádort" tartják, akiről az 1229/30 évben készültek följegyzések.

Máza: T: 1847 L: 1503

Magyar neve: Máza

Német neve: "māsa"

Pesty szerint a község nevét egy 1235-ben kelt adománylevélről idézi az 1721-ben készült püspöki látogatási jegyzőkönyv /"visita"/. A hagyomány szerint a török hódoltság előtti község neve "Telek" volt.

Mórágý: T: 3062 L: 1059

Magyar neve: Mórágý

Német neve: "mārats"

A község első pecsétjének fölirata: Dorf Morrazy sigillum. Levéltári adatok már a XVI. századból találhatók a községről. A német alak azért "mārats", mert a hasonló hangzású hangalakot /rātsmārats/ alkalmazták erre a falura is.

Mőcsény: T: 2122 L: 609

Magyar neve: Mőcsény

Német neve: "mętska"

A falu nevének német változata "Rácsnecke" után kapta nevét, mivel a két falu neve hasonlóan cseng. Palatinca 1934-ben, Zsibrik 1959-ben került Mőcsényhez.

Mucsfa: T: 2219 L: 846

Magyar neve: Mucsfa

Német neve: "mutšva; mutšvq"

Az öregek közül néhányan azt tartják, hogy a község neve a török hódoltság idejéből való, és egy török tisztnek, a falu birtokosának a neve volt.

Murga: T: 1771 L: 351
Magyar neve: Murga
Német neve: "markə"

Pesty Frigyes szerint: "Hagyományból annyi állít-
tatik, hogy jelen községünket bizonyos tábornagy
Murgó birta volna, s ez után neveztetett volna el
Murgá-nak".

Nagymányok: T: 1825 L: 2971
Magyar neve: Nagymányok
Német neve: "krōsmānok"

A község XVIII. század eleji keleti frank telepü-
lés.

Nagyvejke: T: 1350 L: 494
Magyar neve: Nagyvejke
Német neve: "taĭtšvėkə"

Az a monda járja, hogy élt a környéken két Vejk ne-
vű testvér, akik nem tudták összeférni egymással.
A kisebbik is alapított egy falut, az lett Kisvejke,
a nagyobbik is, az pedig lett Nagyvejke. A község
XVIII. század eleji német telepítés.

Tabód: T: 1879 L: 451
Magyar neve: Tabód
Német neve: "tāvāt; tabat"

A múlt században egy ideig Bonyhádhoz tartozott.

Tevel: T: 4388 L: 1961
Magyar neve: Tevel
Német neve: "tēval; tēvėl"

1712-ben telepítette a községet jobbaházi Dőry László Baden környéki németekből. 1928-ban Kovács, amely addig önálló község volt, egyesült Tevellel. A falu érdekessége, hogy lakói valóban svábok, nem pedig rajnai frankok, mint a Tolna megyei németek döntő többsége.

Váralja: T: 3703 L: 1608
Magyar neve: Váralja
Német neve: "vārola"

A török hódoltság előtt Kövesd környékén volt a település. A monda szerint az egyik basa hívására telepedtek át a földvár aljába. Az utolsó kinti lakó Jónás Pál volt.

Závod: T: 2241 L: 783
Magyar neve: Závod
Német neve: "sāvat"

Az első település, amelyet Zsigmond korában /1397-ben/ Zawath alakban jegyezték föl egy okiratban, a török hódoltság alatt elpusztult. A falu neve szláv eredetű: zavod = üzem, gyár. A németek érkezésekor valóban laktak is rációk a községben.

Zomba: T: 8364 L: 2727
Magyar neve: Zomba
Német neve: "sumpā; sumbā"

A község eredeti neve Zomba volt, de 1940-ban Dőrypatlan községgel egyesítették, és neve ideiglenesen Dőryzomba lett. 1941-ben azonban már visszakapta az eredeti Zomba nevet.

Dombóvári - járás

Csibrák: T: 2552 L: 486
Magyar neve: Csibrák
Német neve: "tšivrak"

A hagyomány szerint a falu neve a következőképpen keletkezett: Régen a grófkisasszonyok a Bozótba, a Kapos kiöntött részére jártak fürödni, és egyszer az egyiket megcsipte a rák, mire fölkiáltott: csip rák, és így keletkezett a Csibrák név. A község nevének német változatában megfigyelhető az intervokális "b"-nek "v"-vé változott alakja.

Dúzs: T: 1975 L: 393
Magyar neve: Dúzs
Német neve: "tušau"

A német hagyomány szerint a következőképpen keletkezett a falu neve: Amikor a "svábok" 1712-ben csónakkal közeledtek a falu határához, és meglátták a Kapos völgyéből a szép dombokat, egymást kérdezték, mondván: "tu sau!". Így lett a "Nézd csak!" jelentésű "tu sau"-ból Dúzs.

Kurd: T: 5614 L: 1664
Magyar neve: Kurd
Német neve: "kurt"

A hagyomány szerint a falu Kurd vagy Kur basáról kapta a nevét.

Mások szerint a törökök nevezték el a falubelieket kurdoknak /"farkasoknak"/, mivel erősen védték a falut.

Pesty szerint a falu a török időkben, sőt még 1747-ben is Gardfalva volt.

Mucsi: T: 4308 L: 933

Magyar neve: Mucsi

Német neve: "mutšiq; mutšiqə"

A hagyomány szerint a falu neve személynévi eredetű.

Paksi - járás

Bikács: T: 6013 L: 930

Magyar neve: Bikács

Német neve: "vīgatš; vikatš"

Közigazgatásilag ide tartozik Kistápe is. A monda szerint a Bikács nemzetségről nevezték el a községet.

Dunakömlőd: T: 3706 L: 1474

Magyar neve: Kömlőd

Német neve: "kimliŋ"

Pesty Frigyes szerint a község helyén a római kolónia volt "Rippa alta" néven.

Népetimológia: Dunai átkelőhely volt, amiből később kialakult a "Kemlőd" majd a "Kömlőd" név.

Györköny: T: 5481 L: 1665

Magyar neve: Györköny

Német neve: "jērkin; jērkiŋ; jirkiŋ"

Németkér: T: 11303 L: 2409

Magyar neve: Kér

Német neve: "kīr"

Szekszárdi - járás

Alsónána: T: 2274 L: 977

Magyar neve: Nána

Német neve: "rātsnānā"

A környék lakói a II. világháborúig Rácnánának nevezték Alsónánát. Ez onnan ered, hogy az 1740-es években szerbek települtek a faluba. Ezek csak az I. világháború után települtek vissza Jugoszláviába.

Bátaszék: T: 11014 L: 7167

Magyar neve: Bátaszék

Német neve: "pādasek"

Kistormás: T: 2034 L: 550

Magyar neve: Tormás; Kistormás

Német neve: "tarmaš; klātarmaš"

A község lakói iskolai tanulmányaikból úgy tudják, hogy a falut Árpád fejedelem Tormás nevű fiáról nevezték el.

Mözs: T: 4093 L: 2561

Magyar neve: Mözs

Német neve: "mēš"

Pesty Frigyes szerint Mézpuszta; Méhészpuszta; Méz; Mezd; Mösd; Mesch; Möss; Mös tót és német kiejtéssel; végre magyarosan Mözs.

I. Béla idejében, kinek kedves helye volt Szekszárd, Mézpusztának nevezték.

Mások szerint pedig az annak idején Szekszárdon székelő Mezzed basától kapta a nevét.

Szálka: T: 1713 L: 582
Magyar neve: Szálka
Német neve: "sākā"

Pesty szerint a falu valamikor egy Zálka nevű pécsi püspöké volt. Róla nevezték el Zálkának. Ebből alakult a falu mai neve.

Tolna: T: 8402 L: 8622
Magyar neve: Tóna
Német neve: "tulnau; tolnau"

Várdomb: T: 1651 L: 1121
Magyar neve: Várdomb
Német neve: "vārtom; vārtum"

A hagyomány szerint a falu arra a magaslatra, dombra települt, amelyen a római uralóm idején erődítmény, vár állott. Innen ered a falu neve.

Tamási - járás

Belecska: T: 2503 L: 530

Magyar neve: Belecska

Német neve: "pələtškə"

Két részre oszlik a község: "Görbő"-re és Belecskára.
Belecska régebbi neve Belez.

Diósberény: T: 3085 L: 775

Magyar neve: Börény

Német neve: "pɛrɪn"

Neve állítólag onnan származik, hogy itt valamikor különösen sok volt a diófa.

Gyönk: T: 6628 L: 2428

Magyar neve: Gyönk

Német neve: "jink; jenk"

Keszőhidegkút: T: 1782 L: 473

Magyar neve: Hidegkút

Német neve: "hivərkut; hirəkūt; hiđəkūt"

A falu közepén, déli oldalán van egy forrás. Erről a kútról nyerte a helység a falu megalapítása előtt az erre járóktól a nevét.

Nagyszékely: T: 6381 L: 1075

Magyar neve: Nagyszékely

Német neve: "krüssəkl̥"

Pári: T: 2531 L: 1143
Magyar neve: Pári
Német neve: "pāri"

A hagyomány szerint "Pári" nevű grófról kapta nevét.

A korábban Páriban lakó "ráczok" szétszórattak s leküzdésükre osztrák részről bizonyos Páár nevű vezérőrnagy is működött közre /Pesty Frigyes nyomán/.

Szakadát: T: 1869 L: 661
Magyar neve: Szakadát
Német neve: "sakatāl; sakatāl"

Egyesek szerint a Sagetal /mondavölgy/-ből származik az elnevezés, mások szerint a Szach családról nevezték el. A falu nevének végét a német népetimológia a "Tal" /völgy/ szóhoz kötötte.

Szárazd: T: 1359 L: 493
Magyar neve: Szárazd
Német neve: "saraš"

Két neve él most: Szárács vagy Szarács és Szárazd.

Udvari: T: 4812 L: 981
Magyar neve: Udvari
Német neve: "utvā"

Pesty: "... a régi Székely család mintegy 40 család főből állott nemest telepített Udvariba ... a nemeseknek Kaszárnyát építtetett - azért azon utza

minapig Kaszárnya utzának neveztetik - miért fő ne-
mes az egészet Udvarnak nevezte".

Varsád: T: 3742 L: 804
Magyar neve: Varsád
Német neve: "varšat"

Népi magyarázat szerint a falu neve a "war Schad"
/kár volt/ kifejezésből származik.

Valamikor régen a varsádiak Kölesden túl tartózkod-
tak, és arról értesültek, hogy falujukat ellenség
pusztítja. A sietve érkezők azonban senkit sem ta-
láltak és akkor hangzott el: "War Schad."

Mások szerint az elsőként ide települők fakadtak ki
így, amikor a vizes ingoványos talajt meglátták.

A helységnevek népi etimológiái adatul szolgálhatnak
a nevek későbbi tudományos igényű feldolgozásához is.
Itt csupán a rendszerezést tartottuk fő feladatunk-
nak. A magyarázatok között fellelhető egy-két hite-
les történelmi forrás s régi helységnévi alak, mely
alkalmas adalék lehet a nevek vizsgálatára. Utaláso-
kat találunk arra is, hogy milyen helységeket egye-
sítettek, s az egyesítés milyen hatással volt a hely-
ségnév alakulására. A népi helységnévi magyarázatok
közös jellemzője, hogy családnevek, török hadvezérek,
magyar egyházi személyek, földesurak neveivel hozzák
kapcsolatba a települések neveit. Sok esetben a népi
magyarázat alapja hangalaki egybeesés, amihez aztán
történetek fűződnek. Pl: Varsád - war Schad;
Lengyel - Lengyel család vagy lengyelek. Továbbra is

Külön kategóriába kell sorolni a német és magyar helységnévi elnevezéseket. Találunk itt egybeeséseket: magyar: "Varsád" német: "varšat" magyar: "Pári" német: "pāri", de eltéréseket is magyar: "Kurd" német: "kuort", magyar: "Mucsi" német: "mutsi/-ŋ", magyar: "Györköny", német: "jérkin", magyar: "Kömlőd", német: "kimlin", sőt magyar-német elemek keveredését is, magyar: "Tormás", "Kistormás", német: "klātarmaš", magyar: "Nagyszékely" német: "krūssekl".

A helységnevek eredetének vizsgálatakor külön kellene elemezni a német nevek eredetét. Így világosan lehetne kikövetkeztetni, hogy a német vagy a magyar földrajzi név volt-e az eredeti, s milyen kapcsolat áll fenn a két nyelv elnevezése között. Előfordulhat, hogy a két nyelv elnevezése között nincs összefüggés.

A falucsúfolók a népi humor jellegzetes megnyilvánulásai, melyek adott területen élő emberek jellegzetes tulajdonságaira, szokásaira utalnak. Néhányuk keletkezéséhez történetek fűződnek.

Járásokra bontva közöljük a német tájnyelvi falucsúfolókat. Felvettük felsorolásunkba azokat a falucsúfolókat is, amelyekben magyar-német elemek keverednek. Közöljük az irodalmi megfeleléseket, valamint az elnevezésekhez kapcsolódó történeteket.

Bonyhádi járás

Aparhant:

"pralər" vagy "pralhants". Hans - Johannes becéző alakja. Johann, Johannes = János.

"Prahler Hans" = hencegő Jancsi

Olyan történet forgott közszájon, mely szerint kitéglázták a rétet, hogy a vakond föl ne túrja.

Bátaapáti:

"klumpacsinálók": A környező falvakban ez a csúfneve.

"Klumpé" = facipő

Bonyhád:

"faləšisar"

die Falle = csapda

der Scheisser = szaró

Fallenscheisser = "csapdába szaró"

Magyarázatát sokféleképpen lehet hallani.

a./ Valamikor az Óhegyen csapdát állítottak, és valaki elvégezte fölötte a dolgát.

- b./ A macska bement valahol a kamrába, és az egérfogóra csinált.
- c./ Az "Ochsengässchen" nevű utcában volt egy ház, amelyet többen laktak. A padlásrészeket lécekkel választották el egymástól, de az egyik lakó a lécek közt átbújt a szomszéd padlására és lopkodta onnan a kolbászt. Meg akarták fogni, és a nyílás elé patkánycsapdát állítottak. A tolvaj észrevette, bele akart bosszantásul csinálni, de túl közel guggolt, és a csapda elkapta a hátulját.
- d./ Az Óhegyen egy présházba betörtek a tetőn keresztül, és a padlásról el akarták lopni a diót, meg más mindent, amit találtak. Kijövet meglátták, hogy van egy fölállított csapda, és meg akarták tréfálni a gazdát. Egyik tolvaj föléje guggolt a csapdának, de túl közel ért hozzá, és a csapda elkapta a herezacskóját. A többiek elszaladtak, a póruljárt tolvajt pedig megfogták.
- e./ A kémény füstölőjéből lopkodta valaki a kolbászt, s azt akarták elfogni csapdával. Az előzőkhöz hasonló módon végződött a dolog.

"klumpások" = facipősök

Mindenki klumpában járt az utcán esős és havas időben, s külön klumpapiac is volt.

"ponhāti āti" "ponhartar adam"

/Bonyháder Ádi, Bonyháder Adam/ = bonyhádi Ádám

Az "Ádi" becéző alakja az Ádám keresztnévnek.

Ez a keresztnév nagyon gyakori a német katolikus lakosok között.

Bonyhádhoz tartozik Kisbörzsöny

Neve a közhasználatban "Rongyi".

a./ Nem tartják csúfnévnek, s többen azt mondják, hogy nincs köze a "rongy" szóhoz, ami a szegénységre utal.

b./ Mások szerint a falu képe volt elhagyatott.

c./ Van olyan vélemény is, hogy az ott lakó németek között sok "hüségmozgalmista" volt, akiket a "folkszbundosok" "rongyosoknak" csúfoltak. - Ez utóbbi feltevés természetesen nem helytálló, mivel már a 30-as évek elején is "Rongyi"-ről beszéltek, amikor még nem voltak ugynevezett "rongyosok".

Bonyhádvarasd:

"pōnəhāfə"

Bohne = a bab

Hafen = a fazék

Bohnenhafen = "babfazék"

"kēs̄nūd̄l"

=

"túróstészta"

Cikó:

"tsikōər hius" = "cikói hiúz

Egy nem létező hiúz tartotta rettegésben a 30-as években a falu lakosságát.

"nāinunnāitsiçər" /Neunundneunziger/ = "99-esek"

Ennek nagyon sok magyarázata van.

- a./ Éppen 99 telepes család alapította Cikót.
- b./ Az 1848-as szabadságharc idején Cikónak száz embert kellett kiállítani a horvát támadás ellen. A bíró maga vezette a csapatot, s Ozorára érve akárhogy számolta az embereit, csak kilencvenkilencen voltak, mert magát nem számolta közéjük.
- c./ 1917 tavaszán olasz családokat szállásoltak el a községben. Este még 98 személyt vettek számba, de éjszaka született egy gyerek, így kilencvenkilencen lettek.
- d./ A falu utolsó házszáma 99 volt.

Izmény:

"rāmlap" = tejfölös rongy
Rahm = tejföl
Lappen = rongy
Rahmlappen = tejfölös rongy

A csúfnév magyarázatát a helybeliek nem tudták megadni.

"burundás", "burundások"

Magyarázata nem ismert.

Kakasd:

"Tyukurfalva", "Baktyukfalva", "Kokasd"

A falu német neve: "kokas"

Kakasdhoz tartozik Belac:

"pēlatsər kāspok" = "belaci bakkecske"

A nyelvjárási alakban "Geiss" főnevet találjuk. A nevet onnan kapták a falu lakói, hogy a szegény katolikus emberek sok kecskét tenyésztettek.

Kéty:

"ulatš", "ulakor", "kētjər ulatš"

Valamennyi a bugylibicskára utal. Olyan történetek is élnek róluk, hogy agyonverték a zsebórát, és szecskával akartak egeret fogni.

Kisdorog:

"krautkōp" /Krautkopf/ = "káposztafej"

Kismányok:

"palaxraīdər" /Wallachreiter/ = "herélt'lovat lovagló"

A szomszédos falvak ezzel a csúfnévvel említik Kismányokot, amelyhez történetek fűződnek.

Majos:

"šlidəviksər" /Schlittenwichser/ = "szánkókenő"

Egyszer, amikor nem akart csúszni a szánkó, megkenték kocsikenőccsel. Körülárkolták a hullámszó búzatáblát, hogy el ne szaladjon.

"tauvəprēdər" /Taubenbrater/ = "galambsütő"

mājašər kukuk" /Majoser Kuckuck/ = "majosi kakukk"

Máza:

"māsar hun tsait" /Maser haben Zeit/ = "mázai ráérősek"
Akkor kezdték vetni a búzát, mikor a másoké már árasznyi volt.

Mőcsény:

"mētškar oksa" /Mőcsényer Ochsen/ = "mőcsényi ökrök"
Még akkor is ökrökkel szántottak, amikor más községben már régen lovakat használtak erre a célra.

Mőcsényhez tartozik Zsibrik:

"krōs ōvarēr" = "nagy sütő"

"šivřakar jasľ" = "zsibriki kelekótyák"

Mucsfa:

"krāvlar" /Krabbler/ = "csúszkáló, mászkáló"
Határa dimbes-dombos, s innen ered az elnevezés, mert a hegyeket meg kell mászniuk.

Nagymányok:

"krāknpēndigar" /Krakenbändiger/ = "varjúidomítók"
Nyelvjárási "krāk" = varjú. Nyilvánvalóan hangutánzó szó.

"pralar" /Prahler/ = "hencegő"

"alas" /alles/ = "minden"

"san-san" = "izé"

Az utóbbi alak nagyon valószínűleg a "Sache" /"izé",
"dolog"/ többesszámú alakja, mivel a környéken igen

feltűnő, ez a forma, a csúfolás alapja lett.

Nagyvejke:

"kikl̥st̥opər" /Kockelstopfer/ = "kakastömő"

A falubeli emberekről mondták, hogy búcsúra megtöm-
ték a kakasokat.

Tevel:

"mokili" = "kövér, dagadt" ember.

A nyelvjárási "mokliç" = "dagadt", "kövér" származéka.

Zomba:

"klumpalait" = "klumpás emberek"

Valamikor facipőben jártak esős, havas időben.

"sumpə tāntsə mit tə klumpə"

/Die Zombaer tanzen in Klumpen/ = /A zombaiak facipő-
ben/klumpában táncolnak./

Dombóvári járás

Mucsi:

"mutšinkrāt" /< grad = város/

A községnek ez a gúnyneve.

Paksi járás

Németkér:

"kīrə suneləšər" /Kérer Sonnelöschler/ = "Németkéri
napoltók"

"hēkətapər" /Heckentapper/ = "bozótba csoszogók"

A csúfnév a szomszédos dunakömlődiektől ered.

Szekszárdi járás

Alsónána:

"šōfropər" /Schafrupfer/ = "birkakopasztók"

Egy nánai asszony nem nyírta a birkáit, hanem úgy tépte ki a gyapjukat, mint ahogy a libát szokta kopasztani.

Mözs:

"klumpások"

Régen minden mözsi klumpában járt.

"dákóvágók" Jelentése: "himvessző"

A szomszéd faluk lakói nevezik így a mözsieket, mert valamikor levágták egy parázna férfi nemiszervét.

Tamási járás

Diósberény:

"tokosok", "kapcások", "klumpások"

Ezeket a csúfneveket, a magyar ajkú szomszédos községek adták a németeknek.

Gyönk:

"jinkər mufl" /Gyönker "Maulvoll"/ = "gyönki falat"

Egy gyönki gazda, aki a szekeren reggelizett, leejtett egy falatot a kerék alá, és a kocsi fölborult.

Pári:

"pāri ēsl" /Párier Esel/ = "pári szamarasok"

A falu aránylag szegény lakói közül többen tartottak szamarakat igásállatként.

Szakadát:

"sakətālär näuta" /Szakadäter "Nauten"/ = "szakadáti semmik"

A szakadáti nyelvjárásban "nichts" jelentésben a más dialektusoknak teljesen idegenül csengő "näut" szó használatos, ez képezi a csúfolódás alapját.

Szárazd:

"tsivlhenkst" /Zwiebelhengst/ = "hagymacsődör"
Sokan termelik az izletes libahagymát.

A falucsúfolók összeállításánál: Végh József, Ördög Ferenc, Papp László szerkesztésében megjelent "Tolna megye földrajzi nevei" Budapest 1981 című könyv adataira támaszkodtunk. Célunk a rendszerezés mellett a nyelvjárasi alakok irodalmi német megfelelőinek közlése. Figyelemmel kísértük a magyar-német összetételű falucsúfolókat is. /"tsikōar hius" = cikói hiúz/
Ahol bizonytalanok voltunk az irodalmi német megfelelőekben, ott azokat nem közöltük.
Az általunk vizsgált 55 helységről 27 helyen jegyezték fel olyan falucsúfolókat, amelyek német elemeket tartalmaztak. A falucsúfolókat is csoportosítani lehet.

A facipő viseletére találtunk utalást: Diósberényben, Páriban, Mözsön, Zombán, Bonyhádön és Báticaapátiban.

Az állattenyésztés és a növénytermesztés szolgál a falucsúfoló alapjául.

Alsónána: "šōfropär"

Nagyvejke: "kiklštopfär"

Kisdorog:	"krautkōp"
Szárazd:	"tsivlhenkst"
Kakasd:	"Tyukurfalva, Baktyukfalva, Kokasd"
Kismányok:	"palaxraidar"
Pári:	"pāri ēsl"

Az étkezést veszi célba a csúfoló:

Gyönk:	"jinkar mufl"
Majos:	"tauvəprōdar"
Izmény:	"rāmlapə"
Bonyhádvarasd:	"pōnəhāfə"
	"kēsūdł"
Zsibrik:	"krōs ōvərər"

A csúfoló alapja különböző emberi tulajdonságok:

A butaság:

Cikó:	"nāiunnāintsigər" /itt a véletlen is szerepet játszik/
Nagymányok:	"krāknpendigər"
Németkér:	"sunələšər"
Zsibrik:	"šivrekər jasł"
	"šivrekər jāslman"
Majos:	"šlidəviksər"

Lassúság:

Máza:	"māsər hun tsajt"
Németkér:	"kiərə həkatāpər"

Kapkodás:

Belac:	"pəłatsər kēspok"
--------	-------------------

Dicsekvés:

Aparhant:	"pralər, pralhants"
Nagymányok:	"pralər"

Harácsolás:

Nagymányok: "al^os"

Félénkség:

Cikó: "tsikōar hius"

Feltűnő hangalak:

Nagymányok: "san-san"

Keresztnév gyakorisága alapján született a csúfoló:

Bonyhád: "ponhartar āti"

A táj domborzata a csúfoló tárgya:

Mucsi: "kravlār, kēskravlār"

A csúfnév eredetére nem tudunk magyarázatot adni:

Majos: "mājāšār kukuk"

Izmény: "burundás, burundások"

Csúfnév, melyre több magyarázat van:

Bonyhád: "falāšisār"

K ö z é p ü l e t e k , l é t e s i t m é n y e k

Középületek, létesítmények

A funkcionális felosztás alapján végeztük el a feldolgozást, s így 12 csoport alakult ki, mely a vizsgált 55 Tolna megyei helység középületeit, létesítményeit foglalja magába. Kihagytuk ebből a felosztásból "a pásztorház", "Szőszkunyhó", "istálló" és hasonló épületeket, melyek külterületen helyezkednek el, s részben az állattartás, részben a földművelés fogalomköréhez tartoznak. Ebből következik, hogy ebben a fejezetben túlnyomórészt a belterületen elhelyezkedő épületek, létesítmények osztályozását végeztük el. Valamennyi esetben közöljük az irodalmi nyelvi alakot is. Kivételt képez az az eset, amikor a szóalakot nem tudtuk megfejteni. A fejezet végén ábécés sorrendben külön feltüntetjük a földrajzi nevekben előforduló családi, kereszti, bece, ragadványneveket, valamint a helységneveket.

Szobor, emlékoszlop

Cholerastein

"kolraštā" /Cholerastein/ = "Kolëra-kü" Mőcsény

A 18. században világszerte több kolerajárvány pusztított. E járványos fertőző betegség valósággal megtizedelte a lakosságot. Elmultával, a sikeres megmenekülés emlékére a lakosság fogadalomból emlékoszlopokat, kápolnákat emeltetett, melyek emlékeztettek és figyelmeztettek a betegség okozta pusztításra. Ezt az oszlopot 1867. szeptember 10-én állították, a járvány megszűnése emlékére. Érdekes, hogy e szó német nyelvi alakja csupán Zsibriken fordult elő. Zsibrik 1959 óta Mőcsényhez tartozik.

Emlékmű, Hősök szobra

Heldendenkmal

"tenkmöl, heldatenkmöl" /Denkmal, Heldendenkmal/ =
"Emlékmű, Hősök szobra"

Emlékműveket, hősök szobrát, az első világháborúban
elesett katonák emlékére állítottak. Ilyen jellegű
emlékművek, illetve emléktáblák szinte minden hely-
ségben megtalálhatók magyar és német lakta területen.

Sport, gyakorlatozásra alkalmas terület

Sportplatz, Spielplatz, Leventeplatz

"športplats" /Sportplatz/ = "Pálya, Fudbalpálya"

Előfordulási helyei: Kismányok, Mucsfa, Kakasd, Tabód,
Bonyhádvarasd, Kisdorog, Várdomb.

A nyelvjárási alakok ennél a szónál megegyeznek az
irodalmi nyelvvel, ami azt bizonyítja, hogy maga a
szó keletkezésére nézve új, s a nyelvjárást beszélők
az irodalmi alakot használják.

"leventeplats" /Leventeplatz/ = "Fotbalpája" /Mucsi/

A "levente" főnév az egykori katonai előképzőnek szá-
mitó "leventeegyesület"-nek nyelvi emléke.

Közlekedés

Állomás

Station

"statsjō /šstatsjōn" /Station/ = "Állomás, Vasútállomás"

A fenti két nyelvjárási változatot találtuk a vizsgált
területünkön.

A főnév előfordulási helyei: Mőcsény, Bonyhád, Bikács,
Mözs, Bátaszék, Kesző-
hidegkút.

Mözsénél a vasútállomás hivatalos megnevezése
"Tolna-Mözs". Ez az állomás a Bátaszék-Sárbogárd vasút-
vonalon található, amely észak-déli irányban szeli át
Tolna megyét.

A Baja-Bátaszék-Dombóvár vasútvonalon, mely a megye
déli részén halad, kelet-nyugati irányba Bátaszék-Dom-
bóvár között, a vasútközlekedés 1873-ban indult meg.

Pálya, szakasz

Strecke

"štřeka" /Strecke/ = "Vasút" /Várdomb/

A bátaszék-sárbogárdi vasútvonal egy szakasza.

Sorompó

Schranke

"klā šranka" /Kleine Schranke/ = "Kis sorompó" /Kurd/

Alagút

Tunnel

"as tunel" /Tunell/ = "Alagut" /Mőcsény/

A nyelvjárási főnév érdekessége, hogy megőrizte közép-
felnémet nemét: semleges /szemben az ujfelnémet him-
nemmel/.

Őrház
Wächterhaus

"vãxtərhaus/vęçtərhaus" /Wächterhaus/ = "Őrház"

A főnév előfordulási helyei: Kismányok, Cikó

Bakterház
Bakterhaus

"pãktərhäus" /Bakterhaus/ = "Baktërház", "Rózsai-őrház",
"Raus-őrház" /Kurd/

Benzinkút
Benzinbrunnen

"pęntsīnprunə" /Benzinbrunnen/ = "Benzinkút"/Bonyhád/

A német nyelvjárási változat a magyar "benzinkút" tű-
körfordítása.

Autóbuszmegálló
Bushalteplatz

"pushaltplats" /Bushalteplatz/ = "Buszváró",

"Külső-buszmégáló" /Kisdorog/

A fenti főnév kétszer szerepel Kisdorogon, mint föld-
rajzi elnevezés.

Emberi lakóhelynek szolgáló épületek

Ház, házikó
Haus, Häuschen

/Bonyhád/ "tsūlāfshaus" /Zulaufshaus/ Egykori "Zulauf"
nevű tulajdonosa után.

"krōfə pitsə-haus" /Grafenbitzhaus/ "Pitz" nevű tulajdonosa után, aki a "grófi" ragadványnevet viselte, mert valamikor egy gróf tulajdona volt a régi uradalmi épületek stílusát mutató ház.

"rōsahaus" /Rózsahaus/ Rózsa nevű tulajdonosa után.

"štēfantshaus" /Stefanshaus/ Egykori tulajdonosának ragadványneve után.

"saksə-milə-r-haus" /Sachsenmüller/haus/ Egykori tulajdonosának családi és ragadványneve után.

Mőcsény:

"praɪnɪŋhaus" /Breininghaus/ Breining nevű egykori módos tulajdonosa után.

Kurd:

"pāɪə-rhaus" /Bayerhaus/ Bayer nevű egykori tulajdonosa után.

Németkér:

"matuśəkhaus" /Matusekhaus/ Matusek nevű egykori tulajdonosa után.

Alsónána:

"kēnrathaus" /Keinrathaus/ Keinrat nevű tulajdonosa után.

Bátaszék:

"estraɪçərhaus" /Österreicherhaus/ Österreicher nevű egykori tulajdonosa után.

Várdomb:

"jūlashaus" /Julashaus/ Egykori "Julius" keresztnévű tulajdonosáról.

"jutərhaus", "špitsərhaus", "loti-nēni-haus"
/Judenhaus, Spitzerhaus, Lotti-néni-Haus/

A tulajdonos "zsidó" volt. "Spitzer" a volt tulajdonos családi neve, "Lotti" a volt tulajdonos keresztnéve.

"šilərhaus" /Schillerhaus/ Schiller nevű tulajdonosáról.

Varsád:

"trautmānshaus" /Trautmannshaus/ Trautmann nevű tulajdonosáról.

A "Haus" szó családi névvel, keresztnévvel, ragadványnévvel, becenévvel alkot összetételt.

Családi - nevek

Kurd	:	"pājər" /Bayer/
Möcsény:		"prainiŋ" /Breining/
Alsónána:		"kēnrat" /Keinrat/
Németkér:		"matušək" /Matusek/
Bátaszék:		"estraiçər" /Österreicher/
Bonyhád:		"rōsā" /Rózsa/ "rōža"
Várdomb:		"šilər" /Schiller/
Varsád :		"trautmān" /Trautmann/
Bonyhád:		"tsūlāf" /Zulauf/
Várdomb:		"špitsər" /Spitzer/

Keresztnevek

Várdomb: "jula" /Jula, Julius/

Bonyhád: "šťefan" /Stefan/

Ragadványnevek, + családi nevek

Bonyhád: "saks-milär" /Sachsenmüller/

Bonyhád: "krōfa pits" /Graf Bitz/

Becenév

Várdomb: "loti" /Lotti, Lotte/

A "Rózsa" magyar családinév. A "Lotti" becenév a Charlotte keresztnév rövidített alakja. A "saks" ragadványnévben a "Sachs" szó van, amiből következtetni lehet arra, hogy az illető háztulajdonos "Szászországból" jött Tolna megyébe, illetve szász származású. Az ilyen ragadványnevek néha úgy jönnek létre, hogy az após nevet teszik az olyan családnév elé, amelyből több is van a településben.

Például: "hēsā-ritsl" /Hessen-Ritzel/ Bonyhádon.

Bonyhád: "tsigltsagl" /Zickzack, Zickelzackel/

"ištōkkrēdl" /Istok-Gretel/

Bátapáti: "hēkatarf" /Heckendorf/

Györe: "krōsvalt, krōsavalt" /Grosser Wald/

Itt családi nevek vagy ragadványnevek jelölik a ház fogalmát. A "tsigltsagl" ragadványnév a háztulajdonos járására, esetleg életmódjára utalhat. Az "ištōkkrēdl" ragadványnév a magyar "István" keresztnév becéző alakjából /Istók/ és a német Margareta, Margarete keresztnév kicsinyítőképzős becéző alakjá-

ból /Gretel/ áll. /Kálmán Béla 88; 25.lap 60-61.lap
74.lap/

Kakasd: "tsofšmit" /Zoff Schmied/

"va_̇is tišl_̇ər" /Weiss Tischler/

Az épületet a családi név és a tulajdonos szakmájának
megnevezéséből alkotott összetétel jelöli.

Zoff, Weiss /családi nevek/

Schmied, Tischler /szakmák megnevezése/

Bonyhád: "kērxnərshaus" /Kirchnershaus/

"hāntjā", "kliŋlhaus" /Hangya, Klieglhaus/

"hāntjā" = Hangya /szövetkezet/

Bonyhádvarasd "lētst haus", "hiltsixaus" /Letztes Haus,
Hülziges Haus/

Györe: "kālmārhaus" /Kalmarhaus/

Lengyel: "tsiglōfə/tēglahaus" /Ziegelofen, Téglahaus/

Dúzs: "rōrhītəha_̇isxə" /Rohrhüttenhäuschen/

Mucsi: "hēnhaus" /Herrenhaus/

Bonyhádon a "kērxnər", "kliŋl" elnevezések családi ne-
veket jelölnek.

A "hāntjā" egykori Hangya nevű fogyasztási szövetke-
zet magyar jelölése.

A Haus, Häuschen főnevek előtt állhat helyzetjelölő
melléknév "lētst" /Bonyhádvarasd/.

A "hiltš" szó eredetére nem tudunk magyarázatot adni
adatok hiányában.

A ház anyagára utaló főnév "tēgla" /Lengyel/, ami latin eredetű szó.

A kettős német elnevezés "tsiglōfa, tēglahaus" /Lengyel/ közül az első elárulja, hogy a ház régebben téglagyárként működött.

A "rōrhitha_haisx_o" /Dúzs/ összetétele Rohr = nád
Hütte = kunyhó Häuschen = házikó.

A "hen" főnévi előtag arra utal, hogy a ház lakója - jelen esetben a pap - a falu leggazdagabb emberei közé tartozott.

Udvarház, kúria

Hof

Gyöng: "kēvāgōs hōf" /Kővágós Hof/ ="Kővágó-kastéj" Major
Az összetétel előtagja a "Kővágó" családi név, aki a kastély utolsó tulajdonosa volt.

Kastély

Kastell

Bonyhád: "pęrtslskāstēl" /Perczelskastell/ = "Percél-kúria"

"pęrtslkāstēl" /Perczel-kastell/ = "Percél-kastéj", "Leánykollégium," "Leánykolës".

Kakasd: "kāstēl" /Kastell/ ="Kastéj"

Kisdorog: "šigaskāstēl" /Zsigas Kastell/ ="Dőri-kastéj"
ung. Zsiga = Siegmund

Lengyel: "šlos/kāstēl" /Schloss, Kastell/ = "Kastél, Szakiskola"

"alt kāstēl" /Altes Kastell/ ="Öreg kastél, Ovoda".

Tabód: "kástél" /Kastell/ = "Kastéj"

Tevel: "maizlkástél" /Meiselkastell/ = "Mejzél-kastéj",
"Téesz iroda, "Mühejék".

Váralja: "kástél" /Kastell/

Bikács: "kástél" /Kastell/ = "Kasté"
"kástél" /Kastell/ = "Kastéj"

Tolna: "kárai-kástél" /Garay-kastell/ = "Esztéká,
Garai-kastéj", "Garai-kastél".

"ernőstkástél" /Ernstkastell/ = "Ernő-kastéj",
"Krausz-ház", "Bölcsőde".

"sándorkástél" /Sándorkastell/ = "Fiser-ház"
"festetitskástél", "rudolfiśa kástél"
/Festetitskástell, Rudolfisches Kastell/ = "Sándor
doktor háza, "Festetics-kastél".

Belecska: "kástél" /Kastell/ = "Kastéj"

Gyöng: "hertsekskástél" /Herzogskastell/ =
"Sulkovszki-kastéj"

Keszőhidegkút: "kástélkärta" /Kastellgarten/ = "Kas-
téjkert"

Varsád: "kástél" /Kastell/ = "Kastéj"

A "kastél" főnév családi és vezetéknévvel alkot ösz-
szetételt, de sokszor egymagában áll. Tulajdonosaik a
környék gazdag földbirtokosai voltak.

Családnevek

Bonyhád: "perts1" /Perczel/
"perts1" /Perczel/

Tolna : "feštətitš" /Festetics/
"kara.i" /Garay/

Nem tudjuk besorolni adatok hiányában

Tevel : "maizl" /Meisel/

Vezetéknevek

Kisdorog: "šiga" /Zsiga; Döry Zsigmond/
Tolna : "ernəst" /Ernst; Festetics Ernő/
"šāndor" /Sándor; Festetics Sándor/
"rudolf" /Rudolf; Festetics Rudolf/

Gyönkön a "hertsekskástél" a Schulkovszky család tulajdona volt, Bikácson a "kástél" a Perczel családé, Keszőhidegkúton a "kastélkart " Horhy uraságé, Lengyelben az "alt kástél" pedig az Apponyi családé. Bikácson a "kástél" a nép szerint régen török templom volt.

Lengyelben a "šlos/kástél" az 1800-as évek elején épült klasszicista stílusban.

A Garay családból került ki Garay János /1812-53/ költő a "Kont" és "Az obsitos" szerzője. A költő rokonai Tolnán laktak.

A Festetics család az ország leggazdagabb földbirtokosai közé tartozott. Festetics György gróf /1755-1819/ 1797-ben életre hozza Európa egyik legelső gazdasági iskoláját, a keszthelyi Georgikont. 1814-től haláláig évenként megrendezte a Helicon néven ismert ünnepségeket kiváló tudósok és írók részvételével.

A Perczel családból vált híressé Perczel Mór honvédtábornok /1811-99/ és annak nővére, Etelka, Vörösmarty Mihály ifjúkori ideálja.

Kaszárnya, laktanya

Kaserne

Tolna: "aldə kāsērə" /Alte Kaserne/ ="Gimnázium,
Öreg-laktanya, Öreg-kaszárnya"

"naja kāsērə" /Neue Kaserne/ = "Laktanya,
Uj-laktanya, Tüzérlaktanya".

Száalka: "šantār¹kazérn" /Gendarmkaserne/ ="Posta"

A tolnai "aldə kāsērə" 1870 körül az ulánusok, később pedig a 13-as huszárok laktanyája volt, a "nai kaser" pedig 1945-ig tüzérlaktanya.

A "šantār" szó a magyarba a németből, a németbe pedig a franciából került.

Épület megnevezése

Kirschental

Cikó: "kērštālə" /Kirschental/ = "Valtör-villa"

Az épületet Walter Ádám tanító építtette 1923-ban. Lehetséges, hogy a német elnevezés a tájra vonatkozik. Az épület a "Cséresznye völgyben" helyezkedett el.

Épület megnevezése

Wilde Birne

Lengyel: "vildə pīr" /Wilde Birne/ = "Cigányház"

1900 körül épült az épület a cigányok részére, de már lebontották. A német elnevezés forrása nem ismert számukra.

Épület megnevezése

Loch

Bátaszék: "kēləlōx" /Köhlerloch/ ="Köler-ház"

Szakadát: "tsijainərlox" /Zigeunerloch/ = "Cigánytelep"

A "kel lox" földrajzi név Köhler szikvizgyáros nevét tartalmazza, aki a ház tulajdonosa volt, a házban pedig a jómódu parasztok köre működött.

Épület megnevezése

Lusthaus

Bonyhádvarasd: "lusthaus" /Lusthaus/ = "Nyaraló, Filagóri"

A plébániához tartozó présház volt.

Épület megnevezése

Tunertiskisch

Németkér: "tunərtiskiś" /Tunertiskisch/

Az épület Tuner Ferenc tulajdona volt. A földrajzi név előtagja a Tuner családi nevet tartalmazza.

Palota, vár

Schloss

Hőgyész: "krōs kślos" /Grosses Schloss/ = "Kastél, Nagy kastél".

"klān kślos" /Kleines Schloss/ = "Kis kastél"

A "kros", "klan" melléknevek megkülönböztető szerepet töltenek be. A "krōs kślos" az Apponyi családé volt.

Ipari létesítmények

Élelmiszeripar

Pálinkafőzde

Branntweinbrennerei

Alsónána : "prandvāiprenārāi" /Branntweinbrennerei/=
"Szeszfőzde, Pálinkafőző"

Varsád : "prandavaiiprenārāi" /Branntweinbrennerei/=
"Pálinkafőzde"

Pálinkafőzde

Branntweinhütte

Mözs : "prandavaihitā" /Branntweinhütte/ = "Pá-
linkafőzde"

Nagyszékely : "prantvāihetā" /Branntweinhütte/ = "Pá-
linkafőző"

Szeszfőzde

Schnapsbrennerei

Bonyhád : "šnapsprenārāi" /Schnapsbrennerei/ =
"Szeszfőzde"

Pálinkafőzde

Schnapshaus

Györköny : "šnapshaus" /Schnapshaus/ = "Pálinkafőzde"

Az alsónánai szeszfőzdét "prandvāiprenārāi" a század-
forduló táján építették. A "haus", "hitā", "hetā" a
gyártás helyét jelöli.

A "šnaps" és "prandavai", "prantvāi" főnevek szinonimák.

Sörfőzde

Bräuhaus

Bonyhád: "prāihaus" /Bräuhaus/ = "Kajzër-kocsmá,
Ezüstkalász, Bùtorbót, Uj tanácsház"

Tolna: "praihaus" /Brauhäus/ = "Sörház"

Tolnán sörfőző üzem működött, Bonyhádon pedig csap-
szék. A tolnai üzem ma már nem működik, a Duna part-
ján helyezkedett el, s ez az egyetlen német földraj-
zi név vizsgált területünkön, amely a sörgyártásra
utal.

Jégverem

Eisgrube

Kéty: "aiskrūva" /Eisgrube/ = "Jégverem"

Régen a télen vágott jég nyári tárolására lefedhető
vermeket használtak. Mind üzemekben, mind a háztar-
tásban elterjedt volt.

Magtár

Måktår

Várdomb: "mqktår" /Måktår/ = "Magtár"
"Måktår" = ung. /"Kornspeicher"/

A nyelvjárási alak a magyar "magtár" szó átvétele.
Gabonátárolásra használták. Az uradalom területén he-
lyezkedett el.

Magtár, csür

Granariberg

Tolna: "kranāripęrk" /Granariberg/ = "Granári-domb"
latin: "granarium" = Speicher

Az összetétel első tagja latin eredetű szó.

Lásd: "grānum, ī" = mag, szem

"grānārium, īī" = magtár, csűr

Az épület a múlt század elejétől magtár volt.

A "Berg" szó a nagyságára utal. Szintén nagybirtokhoz tartozott.

Malom

Mühle

Kalaznó: "mīl" /Mühle/ = "Malom"

Györköny: "mīl" /Mühle/ = "Malom"

Mözs: "mīl" /Mühle/ = "Mözsi malom"

Nagyszékely: "mīl" /Mühle/ = "Malom"

Szakadát: "mīl" /Mühle/ = "Malom"

A nagyszékelyi malom a Reinhard testvéreké volt.

E malmok többsége ma már nem működik, illetve lebontották /például: Kalaznó/, vagy más funkciót tölt be. Györkönyön az egykori malom jelenleg a tsz javítóműhelye.

Kakasd: "pātimīl" /Bātimühle/ = "Pāti-malom,
székely: "Prémusz-malom"

Varsád: "varsātər mīl" /Varsáder Mühle/ =
"Varsádi-malom"

A "mīl" főnév itt helységnevekkel alkot összetételt. A Kakasdon található "patimil" a középkori Bāt község helyén volt vizimalom, s megőrizte a község nevét. A "varsat r mil" földrajzi elnevezés "Varsád" helységnevet tartalmazza.

Bonyhád: "arvānəzəmīl" /Urbanuser Mühle/ = Or-
bán-malom", "Rájn és Kláb", székely: "Klápék".

Kakasd: "frantsəmīl" /Franzenmühle/ = "Franc-malma"

A-fenti példák azt mutatják, hogy a "mīl" főnév keresztnevekkel is alkothat összetételt. /Urban, Franz/. Bonyhádon az "arvānəzəmīl" két malom volt egy tető alatt, s a két molnára Rein és Kláb nevet viselte.

Bonyhád: "junksmīl, rōt mīl" /Jungsmühle, Rote Mühle/ = "Jung-malom, Sultéjsz-malom, székely: Junk-tanya".

Cikó: "ēretsmīl, valtmīl" /Ehretsmühle, Waldmühle/ = "Éret-malom, Banga tanya".

"pošnjaksmīl" /Bosnyáksmühle/ = "Bosnyák-malom, Palásti tanya".

Kakasd: "šnaidərmīl" /Schneidermühle/ = "Snejdər-malom, székely: Zsók-malom".

Kisvejte: "rosmīl" /Rosmühle/ = "Roz-malom"

Majos: "kaīməršmīl" /Geimersmühle/ = "Gejmer-malom", "Art-malom", "Csörgő-tanya".

Mőcsény: "šrēkmīl" /Schrecksmühle/ = "Rosz-malom".

Tevel: "špatsəmīli" /Spatzenmühle/ = "Veréb-malom".

Mucsi: "asmantsmēl" /Assmannsmühle/ = "Tyukház"
"fātłsmēl" /Fadłsmühle/
"hatvāgnərmēl" /Hartwagnermühle/
"mēl jānoš saj mēl" /Mehl János seine Mühle/ = "Éva-tanya".

"paušmēl" /Pauschmühle/

"rumpləšmēl" /Rumplersmühle/

"špīłtsmēl" /Spielsmühle/

Alsónána : "pōlonmīl, lavīrmīl" /Pohlonmühle,
Lajvérmühle/

Szálka : "hīpnārmīl" /Hübnersmühle/ = "Patká-
nyosház"
"šustārmīl, vasārmīl" /Schustermühle,
Wassermühle/

Tolna : "prukārmīl" /Bruckermühle/ = "Malom,
Brukkör-malom".

Gyöngk : "kutruṅsmīl, sarašā mīl" /Gutrungs-
mühle, Szárazder Mühle/ = "Gérényási malom".

A malmok nevében gyakran megtalálható az egykori tu-
lajdonosok családi neve.

Helységnév a malom nevében

Alsónána : "lavīrmīl" /Lajvérmühle/
"lavīr" Pesty Frigyes szerint a XVIII.
században magyar falu volt. Most lakott hely, puszta
Bátaszék határában.

Gyöngk : "sarašā mīl" /Szárazder Mühle/
A földrajzi név a szomszéd falu Szárazd nevét tar-
talmazza. Valószínűleg a szárazdi határ közelében volt
a malom.

Egyéb elnevezések

Bonyhádön a "rōt mīl" elnevezés bizonyára a malom
színére utalhat.

Cikón a "valtmīl" elnevezés arra vonatkozhat, hogy a
malom erdőben volt.

Szálkán a "vasar mīl" név arra mutat, hogy a malom vízienergiával működött.

Bonyhád: "nai mīl" /Neue Mühle/

Györe: "ēbarš mīl" /Oberste Mühle/ = "Fősső malom"
"unarš mīl" /Unterste Mühle/ = "Ásó-malom"

Hőgyész: "krōs mīl" /Grosse Mühle/ = "Malom"

Majos: "klā mīl" /Kleine Mühle/ = "Kis-malom,
Rans-malom, Zöldbéka".

Tabód: "klā mīl, maurar mīl" /Kleine Mühle, Maurer-
mühle/ = "Kismalom"

Tevel: "alt mīl" /Alte Mühle/ = "Ó-malom"
"nai mīl" /Neue Mühle/ = "Uj-malom"

Györköny: "klāni mīl" /Kleinmühle/ = "Kis-malom"

Udvari: "klā mīl" /Kleine Mühle/ = "Kis-malom"

A "mīl" főnév melléknevekkel és határozószókkal alkot összetételt. Az előforduló melléknevek: "alt, neu, klein, gross, unter, ober".

A melléknevek antonim párt alkotnak. Tevelen a két melléknévi jelző megkülönböztetésül szolgál, és az épületek korára vonatkozik /alt mīl - nai mīl/.

A "klein-gross" melléknevek a malmok nagyságát, az "unterst", "oberst" határozószók pedig az épületek helyzetét jelölik az adott helységben.

Györe "ēbarš mīl", - "unarš mīl".

A győrei "ēbarš mīl"-ről már a XIV.században említés

esik, akkor került a pécsi püspök tulajdonába. 1821-től a-Ledneczki családé. 1903-ban átalakították henger-malommá. 1951 óta nem működik.

A tabódi "kla mil" onnan kapta a nevét, hogy az első molnárja állítólag alacsony termetű volt.

Bonyhád: "fuksmīl" /Fuchsmühle/ = "Róka-malom,
székely: "Siller-tanya"

"fitsqmīl" /Ficzkmühle/ = "Fickó malom,
Fricsi-malom"

"tāmpmīl" /Dampfmühle/ = "Gőzmalom,
Terményforgalmi".

Kakasd: "ēlāmīl" /Öhlermühle/ = "Olajmalom"

Meg kell említenünk, hogy a német falvakban nagyon ritkán lehetett olajmalmokat találni.

"hēršaf/ts/mīl" /Herrschaftsmühle/ =
"Urasági malom, székely: Lovinusz-malom"

"paprikamīl" /Paprikamühle/ = "Paprika-
malom"

"rātsmīl" /Raismühle/ = "Rácmalom, szé-
kely: Kecskés-malom".

Alsónána: "tāmpfmīl" /Dampfmühle/ = "Régi-gőzmalom,
Rúl-féle-malom".

Bátaszék: "tāmpfmīl" /Dampfmühle/ = "Malom"

"švqvamīl" /Schwabenmühle/ = "Sváb-malom"

Várdomb: "rosmīl" /Rossmühle/ = "Kosut utca"

Pári: "kmāmīl" /Gemeindemühle/ = "Községi ma-
lom"

A malmok nevéből ki lehet következtetni, hogy a község,
vagy az uraság tulajdonát képezte-e. /Pári "kmāmīl"

Kakasd "hēršaf/ts/mīl"/.

Az üzemeltetés módjára utal: /"tampfm̄il" Báticaszék,
-Alsónána, Bonyhád "tāmpm̄il"/. Egykor lóerővel haj-
tották a malmokat. Ennek nyelvi emlékét őrzí Vár-
dombon a "rosm̄il".

Névadó lehetett egy vadállat neve is.

Ember is viselhette e nevet. Adatok hiányában erre
pontos választ nem tudunk adni /Bonyhád: "fuksm̄il"/.
A "fitskq" szónál a nyelvjárás átvette a magyar ala-
kot, s saját kiejtési normáihoz igazította. A "fitskq-
m̄il" földrajzi név előtagja, olyan falusi fiatalembe-
rekre utal, akik régen ebbe a malomba jártak szórakoz-
ni, táncolni.

Névadó lehet a feldolgozásra került termék, azaz a
malom profilja;

Kakasd: "ēlām̄il" /Ōhlermühle/. Olajütő volt, de a
név ragadványnevet takar.

Lásd összevetésképpen Mucsi: "ēlāmelās kīpltxā"
/Ōhlermüllersgippelchen/

Kakasd "paprikam̄il" /Paprikamühle/

A malom környékén élő nemzetiség, illetve az örletni
járó emberek nemzetisége is szerepet játszhat a név-
adásban.

Kakasd: "rātsm̄il" /Raizmühle/

A kakasdi malom környékén régen rácok laktak.

Báticaszék: "švq̄vam̄il" /Schwabenmühle/

Pesty Frigyes szerint Báticaszéken ez a malom onnan kap-
ta nevét, hogy a szomszéd nánai, mórágyi és apáti sváb
lakosok többnyire ide jártak örletni.

Bonyhád: "rēdārs̄m̄il" /Redersmühle/ = "Réder-malom,
Majër malom, Gazdakör, Csányi kocsmá, Késdobáló, Bics-
kanyitogató

"šrēks̄m̄il" /Schrecksmühle/ = "Srekk-malom,
Rossz-malom".

"šustərmīl" /Schustermühle/ = "Frőlih-malom"

"pekar̥smīl" /Beckersmühle/ = "Bekkər-malom"

Bonyhádvarasd: "štumpəmīl"/"pētlmīl" /Stumpfenmühle,
Bettelmühle/ = "Hármastanya".

Bátaapáti: "vepərtsmīl" /Weppertsmühle/
"lovešər mīl" /Lovasermühle/
"kentslāršmīl" /Genzlersmühle/
"pətsmīl" /Betzsmühle/
"ruŋkəmīl" /Rungenmühle/ = "Seffər-malom,
Seffər-tanya"

"rotərmīl" /Rottermühle/ = "Kón-bót,
Erhart-bót, Dekman-bót".

Cikó: "štūdəršmīl" /Studersmühle/ = "Studər-ma-
lom, Puskás-tanya".

Kakasd: "šrōtmīl" /Schrotmühle/ = székel: "Vejsz
darálója".

Majos: "filtsiŋərmīl" /Filzingersmühle/ = "Loc-ma-
lom, Gortva-tanya"

"paltsmīl" /Balzsmühle/ = "Borbéj tanya".

Mőcsény: "kraitsərmīl" /Kreuzermühle/ = "Krajcár-ma-
lom".

Tabód: "laulimīl" /Laulimühle/ = "Lauli-malom.

Mucsi: "perkərmēl" /Bergersmühle/

Mivel igen kevés adat állt rendelkezésünkre, így a
fenti malomnevek közül csak egy-kettő etimológiai
elemzését merjük itt közölni. A "rēdər" szó családi

nevet takar /Bonyhád/.

Bonyhádön a "šřęksmīl" a mőcsényi "sręksmīl" analógiájának hatására arra enged következtetni, hogy a "šřęk" szó családi név. Ugyanigy családi neveket jelöl Bonyhádön a "šřustarmīl", "pękarsmīl" földrajzi nevek előtagjai.

Bonyhádvarasdon a nyelvjárási "Stumbe" /kiejtve: "Stumpe"/ az irodalmi nyelvben "Strunk"-öt jelent.

A szó az erdőirtás nyelvi emléke.

Bátaapátin a "rotmīl" földrajzi név előtagjának megfejtéséhez a földrajzi névanyagban hasonló elnevezéseket kerestünk.

Závodon van "rotə" /Rotte/n//, anərtalp rotə" /Andert-halbroten/ földrajzi név.

A malmot kiirtott erdő helyén építhették.

A többi malomnév megfejtése további kutatásokat igényel.

55 Tolna megyei helységben 69 malomnevet találtunk, ebből 24 vizimalom.

A vízienergia felhasználása malmok hajtására tehát fontos szerepet töltött be. Az egykori vizimalmok lelőhelyei: Alsónána, Bátaapáti /4/, Báticasék, Bonyhád, Győre, Bonyhádvarasd, Kakasd /2/, Mőcsény /2/, Múcsi /4/, Pári, Szálka /2/, Tevel /2/, Udvari, Varsád.*

A gőzenergia felhasználásával három malmot működtettek /Alsónána, Báticasék, Bonyhád/, lőerővel pedig egy malmot hajtottak meg /Várdomb/. A többi malom meghajtásával kapcsolatban nincs adatunk. A malmok nagy száma vizsgált területünkön a virágzó gazdag malomipar bizonyítékai. A legtöbb német malomnév Bonyhádön található, összesen 10.

* A zárójelbe tett számok a malmok számát jelölik.

A következő táblázat azokat a helységeket - számszerint 27-et - tünteti fel, ahol voltak német malomnevek. A helységek melletti számok a malmok számát jelölik.

1./ Alsónána	2	15./ Mőcsény	2
2./ Bátaapáti	6	16./ Mözs	1
3./ Báticasék	2	17./ Mucsi	8
4./ Bonyhád	10	18./ Nagyszékely	1
5./ Bonyhádvarasd	1	19./ Pári	1
6./ Cikó	3	20./ Szálka	2
7./ Gyöng	1	21./ Szakadát	1
8./ Györe	2	22./ Tabód	2
9./ Györköny	2	23./ Tevel	3
10./ Högyész	1	24./ Tolna	1
11./ Kalaznó	1	25./ Udvari	1
12./ Kakasd	8	26./ Varsád	1
13./ Kisvejke	1	27./ Várdomb	1
14./ Majos	4		

A táblázatból jól kivehető, hová koncentrálódott a malomipar. Majdnem minden második falunak volt egy malma.

Présház

Presshaus

Várdomb: "hirikstprëshaus" /Hirigstpresshaus/
"karoltsprëshaus" /Karolspresshaus/ =
"Vili tanya, Sóház".

Az első összetételben a Hirigst család nevét találjuk, aki a présház tulajdonosa volt. Az a történet járta róluk, hogy az 1900-as években Antónia nevű leánykájukat elrabolták. Sohasem került elő.

A második összetétel előtagja egy vezetéknévét rejt.
Feltételezésünk szerint a "Karola" női nevet.
Ez a présház valamikor dézsmapince volt, ahol az el-
szállításig a begyűjtött bort tárolták.
Egy időben itt lehetett terményért sót cserélni.

Sóház
Salzhaus

Bátaszék : "saltshaus" /Salzhaus/ = "Sóház"
A múlt században itt rakták le a sószállítmányokat.
Az épület a só tárolására szolgált, ahonnan aztán a fo-
gyasztóhoz került.

Vágóhid
Schlachtbrücke

Tolna : "šlaxtprukā" /Schlachtbrücke/ = "Vágóhid"
Várdomb : "šlaxtprukā" /Schlachtbrücke/ = "Vágóhid"

Vágóhid
Schlagbrücke

Bonyhád : "šlāxprik"/"prukā" /schlagbrücke/ = Vá-
góhid
Varsád : "šlāprik" /Schlagbrücke/ = "Vágóhid"
Bátaszék : "šlāxprukā" /Schlagbrücke/ = "Vágóhid,
Közvágóhid"

Vágóhid
Schlagbank

Nagyszékely : "šlāpaŋk" /Schlagbank/ = "Vágóhid"

A "vágóhid" német nyelvjárási változatait vizsgált területünkön hat helységben találtuk meg. Tolna megye életében tehát a húsfeldolgozó ipar jelentős szerepet tölt be.

A bátaszéki vágóhidat 1940-ben kezdték építeni, s a háború miatt csak a felszabadulás után készült el.

A várdombi és a tolnai vágóhidak ma már nem működnek.

Faipar

Fakereskedés

Holzhandlung

Bonyhád: "holtshāntlun" /Holzhandlung/ = "Fatelep, Tüzép".

Bátaszék: "holtshandlun" /Holzhandlung/ = "Májër-féle-fatelep, Lénër-féle-fatelep, Tüzép".

Bátaszék: "holtshandlun" /Holzhandlung/ = "Stándli-féle-fatelep".

Tolna: "holtsplats, holtshandlun" /Holzplatz, Holzhandlung/ = "Stern-telep, Fatér".

Fatelep

Holzplatz

Tolna: "holtsplats" /Holzplatz/ = "Rozmájër-fatelep".

A nyelvjárási alakok megfelelnek az irodalmi alakoknak. Bátaszéken a két német földrajzi név teljesen azonos. Vajon mi szolgált megkülönböztetésül?

A fakereskedések tűzifát vagy faipari féltermőkeket árusítottak, a fatelepeken pedig fát raktároztak, vagy a kitermelt fát dolgozták fel.

A fakereskedéseknek ma a Tüzép-telepek felelnek meg. Tolnán "Rosmayer" nevűnek volt fatelepe a múlt század második felében.

Fűrésztelep

Sägewerk

Szálka: "sēgawerig" /Sägewerk/ = "Fűrésztelep"
Egykori gőzmeghajtású fűrészüzem volt, amely fűrész-
árut állított elő.

Építőipar

Üveggyár

Glashütte

Möcsény: "klōshitə" /Glashütte/ = "Üveghuta"

Bátaapáti: "klōshitə" /Glashütte/ = "Üveghuta"

A két helységben kisebb üveggyárak működtek. A német földrajzi nevek megőrizték emléküket. Möcsényben egy szántó terület van a helyén, Bátaapáti pedig lakott terület.

Mészégető/kemence/

Kalkofen

Bátaapáti: "kālīçōvə" /Kalkofen/ = "Mészégető"

Váralja: "kālīçōvə" /Kalkofen/ = "Mészkemence"

Egykori mészégetőkre utalnak ezek a nevek, ahol jelenleg dombos, erdős szántóterület húzódik.

Téglaégető/kemence/, Téglagyár

Ziegelofen

Aparhant: "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Téglagyár"

Bonyhád : "tsiglōvə, riŋ, štokōvə" /Stockofen,
Ziegelofen, Ring/ = "Hessër-téglagyár"
"tsiglōvə" /Ziegelofen/ = "Krausz-tégla-
gyár, Téglagyár, Építőipari-kátéész".

Högyész : "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Téglagyár"

Izmény : "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Kis-téglagyár,
székely: Földes gödör".

Kisdorog : "tsiglōvə" /Ziegelofen/ = "Téglagyár"

Mucsfa : "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Téglagyár"

Zomba : "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Téglagyár"

Dúzs : "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Új-szöllők"

Mucsi : "tsiglouvə" /Ziegelofen/ = "Téglaégető"

Bikács : "tsiglō/fə/" /Ziegelofen/ = "Téglaégető"
"tsiglō, tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Vité-
zi-dülő"

Németkér : "tsiglōvə" /Ziegelofen/ = "Téglaégető"

Alsónána : "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Téglaégető"

Tolna : "tsiglōfə" /Ziegelofen/ = "Téglaégető,
Téglakemence"

Gyöngk : "tsiglōvə" /Ziegelofen/ = "Téglaház"

Keszőhidegkút : "tsixlōvə" /Ziegelofen/ = "Téglagyár"

Varsád : "tsiglōvə" /Ziegelofen/ = "Téglagyár"

A megyében nagy számban előforduló téglagyár állította
elő a házépítéshez szükséges téglát. Több gyárnak a
nevét csupán a földrajzi elnevezések őrizték meg.

Az alsónánai téglagyárat 1850-ben létesítették. Bonyhádon a "tsiglōvā, riŋ, štokōvā" már nem üzemel, csupán az épület révén a neve él tovább. Az izményi gyár 1920 körül szűnt meg, régi helyét egy gödör jelzi, éppúgy mint Bikácson /"tsiglō/fə"/. Keszőhidegkúton lakott terület van az egykori téglagyár helyén. Duzson és Mucsfán erdős terület található, Bikácson, Mucsin és Németkéren pedig szántó van azon a helyen, ahol a volt téглаégetők álltak.

Téглаégető/kemence/, Téglagyár
Ziegelhaus, Ziegelhütte

Pári: "tsiglhaus, tsiglhitə" /Ziegelhaus, Ziegelhütte/

A téglagyár kb. 1930-ig működött. A Ziegelofen és Ziegelhütte szinonimák.

Téглаégető/kemence/, Téglagyár
Ziegelofen

Dúzs: "teləkr krōvā, altə tsiglōfə" /Delläckergraben, Alter Ziegelofen/

Az egykori téglagyár helyén ma erdős terület található.

Téглаégető/kemence/, Téglagyár
Ziegelofen

Bonyhád: "/aus[✓]/ tsiglōvā" /Ausch-Ziegelofen/ = "Áus-téglagyár"

Az összetétel tartalmazza a téglagyár tulajdonosának családi nevét. A gyárnak "Ausch" nevű izraelita tulajdonosa volt, aki szombatonként úgy üzemeltette, hogy egy-egy napra eladta az üzemvezetőjének. Ma már nem működik.

Téglaégető/kemence/, Téglagyár

Gauser

Bátaszék: "kauzar" /Gauser/ = "Nyéki-dülő, Gauser"
A téglagyár /"Ziegelofen"/-szó elmarad, s csupán a tulajdonos családi neve helyettesíti a fogalmat.
Ma a helyén beépített terület van. A két világháború között volt itt téglagyár, tulajdonosát "Gauser"-nek hívták. Rossz minőségű gyártmányai nem voltak versenyképesek, ezért megszűnt.

Gyár

Fabrik

Élelmiszeripar

Bonyhád: "essigfabrik" /Essigfabrik/ = "Ecetgyár, Zinger-féle-ecetgyár, Rongytelep, Mé-telep".

"essigfabrik" /Essigfabrik/ = "Ecetgyár"

Az utóbbi gyár 1944-ig üzemelt, már lebontották.

Bonyhád: "käs fabrik/Käsfabrik/ = "Terményforgalmi"
Az épület régebben tejbegyűjtő és kazeingyár volt.

Textilipar

Tolna: "lumbafabrik" /Lumpenfabrik/ = "Téksztilyár, Szőnyeggyár"

A német neve onnan származik, hogy egykor textilhulladékokat dolgoztak fel szőnyegnek.

"saïdafabrik" /Seidenfabrik/ = "Sejëmgyár, Selëmgyár, Selyemgyár"

A gyárat Bezerédj Pál építtette 1898-ban. A hagyomány szerint itt állt valamikor a tolnai vár. Itt volt a városháza is.

Építőipar

Nagyszékely: "mirkovitš^ŧfabrik" /Mirkovitsfabrik/=
"Katolikus templom"

A "Mirkovits" családi név. A Templom épületet "Mirkovits" nevű vette meg cementüzemnek, majd egy ideig magtár is volt.

Fémipar

Bonyhád: "emāil^lfabrik" /Emailfabrik/ = "Zománcgyár"

A Lampart Zománcipari Művek bonyhádi gyáregysége.

Lampart Művek: 1886-ban Magyar Fém és Lámpaárugyár részvénytársaság /Lampart/ néven alapított vállalat.

Szórakozással kapcsolatos épületek

Kaszinó

Kasino

Bonyhád: "kasīn^larkārt^l" /Kasinogarten/ = "Kaszinó-kert, Kertmozi".

Tolna: "kasīn^l" /Kasino/ = "Áruház, Kisáruház, Bank, Kaszinó".

A tolnai kaszinó valamikor a község jobbmódú embereinek és az értelmiségnek a találkozó helye volt.

Nyilvánosház

Kupplerei

Bonyhád: "kūpl^larā^li, rōt lāmp^l" /Kupplerei, Rote Lampe/ = "Nyilvánosház"

Vendéglő, kocsmá

Wirtshaus

Bátaapáti: "vērtshaus" /Wirtshaus/ = "Zingēr-féle-ház"

Györe: "virtshaus" /Wirtshaus/ = "Községi-kocsmá"

Kisdorog: "kšęft, vērtshaus" /Geschäft, Wirtshaus/ =
"Bót, Kocsmá, Prësszó".

Máza: "vērtshaus" /Wirtshaus/ = "Kocsmá"

Tabód: "kšęft, vērtshaus" /Geschäft, Wirtshaus/ =
"Bót, Kocsmá"

Alsónána: "vērtshaus" /Wirtshaus/ = "Kulturház,
Zëllër-kocsmá".

Kistormás: "vērtshaus" /Wirtshaus/ = "Kiskocsmá"

Tolna: "pęrlærhaus, vērtshaus" /Perlerhaus,
Wirtshaus/ = "Përlër-ház, Kék gatya, Épittő kátéész".

Várdomb: "vērtshaus" /Wirtshaus/ = "Kocsmá"

Dúzs: "vērtshaus" /Wirtshaus/ = "Kocsmá, Mozi,
Kulturotthon".

Ebben a csoportban a "vērtshaus" szó egymagában áll.
A "pęrlærhaus" összetétel előtagja a "Perler" családi
nevet foglalja magába. A kocsmát "Perler" nevű téglá-
gyáros tartotta fenn.

Várdombon a "vērtshaus" a domb tetejére épült, oda,
ahol a hagyomány szerint a római erőd állott. Felma-
radványokat, római sirokat és edényeket találtak itt.
Ezekben a vendéglátóüzemekben ital mellett meleg éte-
leket is szolgáltak fel.

Bonyhád: "kr̄os v̄ertshaus" /Grosses Wirtshaus/ =
"Erdős-száló, Oroszlán-száló, Aranyoroszlán,
Béke-száló, Béke".

Högyész: "kr̄os v̄ertshaus" /Grosses Wirtshaus/ =
"Milos-féle-nagyvendéglő".

Kisdorog: "kr̄os v̄ertshaus, kind rkart " /Grosses
Wirtshaus, Kindergarten/ = "Ovoda".

Bátaszék: "kr̄os v̄ertshaus" /Grosses Wirtshaus/ =
"Gali-ház, Gali-kocsmá, Nagykocsmá".

Kistormás: "kr̄us v̄ertshaus" /Grosses Wirtshaus/ =
"Nagykocsmá".

Mözs: "t̄erkiš v̄ertshaizl" /Türkisches Wirts-
häusel/ = "Török csárda".

Diósberény: "kl̄ā v̄ertshaus" /Kleines Wirtshaus/ =
"Kiskocsmá, Krém̄r-kocsmá"

"kr̄os v̄ertshaus" /Grosses Wirtshaus/ =
"Nagykocsmá, Községi kocsmá".

Gyöng: "kr̄os v̄ertshaus" /Grosses Wirtshaus/ =
"Nagykocsmá".

Szakadát: "kl̄ā v̄ertshaus" /Kleines Wirtshaus/ =
"Szepi-kocsmá".

A "Wirtshaus"-szó melléknevekkel alkot összetételt,
melyek megkülönböztető szerepet töltenek be. /gross,
klein, türkisch/.

A gross-klein melléknevek antonim párt alkotnak.

Diósberény: "kl̄ā v̄ertshaus" - "kr̄os v̄ertshaus".

Kisdorogon a kettős név "kr̄os v̄ertshaus", "k̄indark̄arta"
arra utal, hogy a kocsmá megszűnt és helyén óvoda
működik. Az épület az 1930-as évek elején volt kocsmá.

Bátaszéken a "krōs vęrtshaus" az alapítványi uradalom épülete volt. A XVIII.-XIX.század fordulóján építették. A XIX.század első felében itt volt az Arany Nap szálloda, később nagykocsmá lett. Mözsön a csárda helyén dombos szántóterület található. Az egykori vendéglő emlékét a földrajzi név őrizte meg. Pesty Frigyes szerint az a domb, amelyen a csárda állt, kunhalom volt, vagy a római út őrzésére állított halmok maradványa. A "tęrkis" melléknév az egykori török hódoltság emlékét idézi.

Bonyhád: "krilvęrtshaus" /Grillwirtshaus/ =
"Rájszky kocsmá, Gril kocsmá".

A vendéglő egykori tulajdonosa Grill volt.

"lęntjęlsvęrtshaus" /Lengyelwirtshaus/ =
"Lengyel szálloda, Pósta".

Kakasd: "hartnštāvęrtshaus" /Hartensteinwirtshaus/ =
"Hártistán korcsumája"

"tsofpindęrsvęrtshaus" /Zoffbinderwirtshaus/ = "Cof-kocsmá, Gejsz-kocsmá, székel: Kerekes kocsmája, székel: Pál Andris Antika kocsmája, Kulturház".

Majos: "volfvęrtshaus" /Wolfwirtshaus/ = "Volf kocsmá".

Tabód: "pauman-vęrtshaus" /Baumann-Wirtshaus/ =
"Bauman-kocsmá".

Kurd: "vargavęrtshaus" /Varga-Wirtshaus/ =
"Varga-kocsmá, Szőllőhegyi-kocsmá, Tiktoll-kocsmá, Martinka-ház".

Varsád: "klainvęrtshaus" /Kleinwirtshaus/
A kocsmá Klein nevű tulajdonosa után kapta nevét, különben "klā" nevet vette volna fel a nyelvjárásban.

"vaisvęrtshaus" /Weisswirtshaus/ =
"Vájsz-kocsma"

"trautmansvęrtshaus" /Trautmannwirtshaus/.
Itt a "Wirtshaus" szó, és a tulajdonosok családi neve
alkotó összetételt.

Csalá dinevek

Bonyhád: "kril" /Grill/
 "lęntjęl" /Lengyel/

Kakasd : "hartnštā" /Hartenstein/
 "tsofpindar" /Zoffbinder/

Majos : "volf" /Wolf/

Tabód : "pauman" /Baumann/

Kurd : "varga" /Varga/

Varsád: "klaın" /Klein/
 "vais" /Weiss/
 "trautman" /Trautmann/

Bonyhádön a "krilvęrtshaus" tulajdonosa először
Rájszky Jenő, majd Grill Zoltán volt.

A kakasdi "hartnštāvęrtshaus"-t a Hartenstein család
mőködtette 1800-tól 1947-ig, tehát több generáción
át.

A bonyhádi "lęntjęlsvęrtshaus" a századforduló táján
volt a "Lengyel" család tulajdonában.

Itt volt a tűzoltóegyesület helyisége is.

Tabódon a "pauman-vęrtshaus" /Baumann-Wirtshaus/
1940 óta már nem kocsma.

A családi nevet úgy találtuk meg, hogy a "Baumann"
névvel szerepelt egy másik földrajzi név is - párhu-
zamos névadás - "paumans kraıts" ugyanebben a helység-
ben.

Helységnevek

Bonyhád: "pěrsinġar vęrtshaus" /Berschinger Wirtshaus/ = "Kocsma, Börzsönyi-kocsma".

Börzsönnyel kapcsolatban meg szeretnénk említeni, hogy az ittēni Perczel kúriában nevelősködött az 1820-as évek elején a fiatal Vörösmarty.

Bonyhád: "kartušpusta, krukpusta, pěrsinġar vęrtshaus" /Kardos-pussta, Krugpussta, Berschinger Wirtshaus/ = "Kardos-pusztta, Krug-pusztta, Hegyi-kocsma". A "Kardos" főnevet "kartuš"-nak ejtik a német parasz-
tok, hozzá-igazítva a szót saját kiejtési szabályaikhoz.

"pěrsinġ" helységnév, magyar megfelelője "Börzsöny". Börzsönnyt 1927-ben egyesítették Bonyháddal. "kartuš" és "kruk" a volt tulajdonosok családi nevei.

Németkér: "šmukvęrtshaus" /Schmuckwirtshaus/ = "Smuk-kocsma".

A "šmuk" szó a kocsmá egykori tulajdonosának ragadványneve. A kocsmá Németkér utolsó háza volt, s itt húzó-
dott Tolna és Fejér megye határa. A ragadványnév való-
színűleg a tulajdonos csempésztevékenységével függ ősz-
sze.

Bonyhád: "hęlviġ" /Helbig/ = "Hęlbig-kocsma"

Bátaszék: "kărolin" /Karolin/ = "Klęrcsa-kocsma, Kărolin".

Tolna: "poldi" /Poldi/ = "Csányi-kocsma, Nesze-
picsa-csárda".

A vendéglő fogalmát csupán a tulajdonos családi neve, vagy keresztnéve jelzi.

"hēlvic" /családi név/

"k̄arolīn" /keresztnév/ magyar: "Karolin"

német: "Karoline"

A "poldi" a német "Leopold" keresztnév becéző alakja. /Ladó János 122. 185-186. lap/

Bonyhád: "pfafapiglar, šorž" /Pfaffenbüchler, Schorsch/ = "Kispipa, VERNER-kocsma".

A tulajdonos családi neve, és külön a keresztnéve jelöli a vendéglő fogalmát.

Ugy látszik a két nevet külön-külön is használójától függően, alkalmazták.

Az épületben 1945-ig volt kocsma. Tulajdonosa magyarosan Pfeifenbüchler György, németül pedig Pfaffenbüchler Georg. A "Schorsch" a Georg becéző alakja.

Tevel: "kintar-sepi-krōsvirtshaus" /Günter-Seppi-Grosswirtshaus/ = "Zödkérészt, Gyógyszertár, Patika". Az épület vendéglőként már nem működik.

A "virtshaus" szó két keresztnévvel, valamint jelzői melléknévvel alkot összetételt.

Az első keresztnév "kintar" = Günt/h/er.

A "sepi" a "Joseph" becéző alakja. /Ladó János 122. 175. lap/

Bonyhád: "nai velt tsur pukli-nāni" /Neue Welt zur Bückli - Nani/ = "Pukli-Náni, Gébert-kocsma, Traktor-csárda, Műm-iskola, Szakmunkásképző, Iparisuli".

A vendéglőt lebontották. A "nāni" az Anna keresztnév becéző alakja. /Ladó János 122. 24.lap/

A "pukli" /Buckel/ valószínűleg ragadványnév, vagy a tulajdonos tényleg púpos volt.

Tolna: "krēna pām" /Grüner Baum/ = "Bátai vendéglő, Muszáj-baszni-csárda".

A vendéglő cégére szolgált a német elnevezés alapjául.

A cégér zöld fa volt. Egy rossz hírű kocsmá állt itt, s főként a közeli laktanya katonái látogatták.

Bonyhád: "špārnīkšvėrtšhaus" /Sparnischwirts-
haus/ = "Bētyār-kocsmā".

Tevel: "nėktarš" /Nacktarsch/

Alsónána: "maus, štōsmīçnet" /Mauss, Stossmich-
nicht/ = "Móz".

Vagy különálló asszociatív nevekkal, vagy pedig asszociatív név és a "vertšhaus" főnév összetételével jelölik a vendéglő fogalmát.

"špārnīkšvėrtšhaus" = "Spare nichts Wirtshaus"

Ma már lakóház, s a kocsmá nem működik.

Sobri Jóska is látogatta a néphit szerint.

"nėktarš" = "Nackter Arsch /csupasz fenék/.

Valaha kocsmá volt, ma lakatlan. Nevét állítólag azért kapta, mert a betérők még a nadrágjukat is elitták itt.

"štōsmīçnet" = "Stoss mich nicht"

Egykor útmenti csárda volt. Az elnevezés erre utal.

Bonyhád: "kōraleķvėrtšhaus, unərtārfer vėrtšhaus" /Goralekwirtshaus, Unterdorfer Wirtshaus/ = "Koralek kocsmá, Fajfēr-kocsmá"

Régebbi tulajdonosa Koralek Henrik volt.

"markvėrtšhaus" /Marktwirtshaus/ =
"Ėrzsėbėt liget"

Az egykori vásártér szélén álló kocsmáról van szó.

Szakadát: "kmāvėrtšhaus" /Gemeindewirtshaus/ =
"Nagykocsmá"

Bonyhádön az "un̄art̄arf̄arv̄ertshaus" nevét onnan kap-
ta, hogy valamikor az alsóvárosiak jártak ide csak,
és ha a felsővárosiak közül valaki betévedt, azt meg-
verték.

A "markv̄ertshaus" Bonyhádön hires kirándulóhely volt,
mivel ideális környezetben nyolc holdnyi liget és
szőlős közepén terült el, melyet a község bérbeadott
négy-négy esztendőre.

Szakadáton a "km̄av̄ertshaus" a falu legnagyobb kocsmá-
ja volt.

Bonyhád: "h̄ernsk̄ap̄erig" /Herrensgebirg/ = "Apacel-
l̄er-kocsm̄a, Rózsadombi kocsm̄a".

Egykori tulajdonosaik értelmiségiek /Herren = urak/ és
jó módú polgárok voltak.

Izmény: "p̄elt̄sket" /Pelzkette/ = "Pörköldi-csár-
da, székely: Pörköldi-gödrök".

A német nevekről nem ismerhető fel, hogy vendéglőkre
vonatkoznak.

A "p̄elt̄sket" csárda helyén most beomlott pincék, épü-
letmaradványok találhatók.

Bonyhád: "krinolīnv̄ertshaus, p̄entsv̄ertshaus" :
/Krinolinenwirtshaus, Benzwirtshaus/ ="Krinolin,
Benc-kocsm̄a."- Egykori tulajdonosa Bencz Henrik volt.

"šp̄isv̄ertshaus" /Spiesswirtshaus/ =
"Spisz-kocsm̄a, Halász, Négycsöcsü".
Egykori tulajdonosa Spiess Gyula volt.

Kakasd: "holt̄s̄erv̄ertshaus" /Holzerwirtshaus/ =
"Holz̄er-kocsm̄a, Strájh̄er-kocsm̄a, Presszó".

Kismányok: "h̄áz̄et̄s̄árd̄o, l̄epl̄av̄ertshaus" /Hasentscharda,
Lepplerwirtshaus/ ="Nyul-csárda".

Mőcsény: "šenkvertshaus" /Schenk-wirtshaus/ =
"Senk kocsmá, Tanács, Tanácsháza".

Závod: "tsunjlvertshaus" /Zungel-wirtshaus/ =
"Gungël-kocsmá, Prësszó".

Tolna: "silingvertshaus" /Schilling-wirtshaus/ =
"Siling-kocsmá, Fehér-hajó".

Kevés adat birtokában az elnevezések eredetére legfeljebb csak következtetni tudunk. Mindegyik összetételben megtalálható a "vertshaus" szó. Kismányokon viszont a "tšārdq" szó szerepel.

A tolnai "silingvertshaus"-t leginkább hajósok látogatták.

Bonyhádon a "krinolinv¹ertshaus", pentsvertshaus" híres kirándulóhely volt. Ugyancsak Bonyhádon a "špīsv¹ertshaus" jelenleg italbolt. Az 1950-es években halászcserda volt.

Kismányokon a "hāzatšārdq", lēplavertshaus" ma lakóház, 1880 körül a betyárok kiirtották az egész háznépet, tulajdonost családotul, csak egy cseléd lány menekült meg, aki az egyik betyár szeretője volt, és az a padláson a búzába bujtatta el. Ő vezette nyomra a zsandárokat.

Igazgatási egységek, hivatalok

Városi, kerületi előljáróság, járási hivatal, Biróság

Bezirksamt

Bonyhád: "patsirksāmt" /Bezirksamt/ = "Biróság,
Járásbiróság"

Pénzügyőrség, finánc-laktanya

Finanzen

Tolna: "fināntsə/fināntsn" /Finanzen/ = "Finánc-laktanya"

A német "fināntsə, fināntsn" főnév jelentésváltozással került a magyar nyelvbe.

A magyar "finánc" szó a népies, bizalmas stílusréteghez tartozik.

Község-háza, tanács-háza

Gemeindehaus

Bonyhád: "varu^šhaus, kəmaⁱndəhaus, par^onəshaus" /Városhaus, Gemeindehaus, Baroneshaus/ = "Község-háza, Tanács-háza, Régi tanács-ház".

Érdekes, hogy a német telepesek a magyar "város" szóból képezték a megfelelő hangalakot.

Högyész: "kmāhaus, kəmaⁱndəhaus" /Gemeindehaus/ = "Község-ház, Tanács-ház".

Kakasd: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Község-háza, Tanács-háza".

Majos: "kmāhaus, kəmaⁱndəhaus" /Gemeindehaus/ = "Község-ház, Tanács".

Máza: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Község-háza, Tanács-háza, Tanács".

Nagymányok: "kmāhaus, kəmaⁱndəhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanács-ház".

Nagyvejke: "kmēnəhaus" /Gemeindehaus/ = "Biró-ház, Tanács-ház".

Tabód: "kmāhaus, kmaīndəhaus" /Gemeindehaus/ =
"Községháza, Tanácsház".

Váralja: "kəmaīndəhaus, kmāhaus" /Gemeindehaus/ =
"Községház, Tanácsház".

Zomba: "k/ə/māhaus, kəmaīndəhaus" /Gemeindehaus/ =
"Községháza, Tanácsház".

Kurd: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház, Köz-
ségház".

Mucsi: "kmauhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház".
A diftongizáló Mucsiban a nyelvjárási "a"-ból "au"
kettőshangzó lett.

Györköny: "kmāhaus" /Gemeindehaus/.

Dunakömlőd: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Régi-község-
háza".

Alsónána: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház,
Községház".

Bátaszék: "kmāhaus, kmaīndəhaus, varišhaus" /Gemeinde-
haus, Városhaus/ = "Tanácsháza, Községháza".

Mözs: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház".

Szálka: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház".

Tolna: "kmāhaus, kmaīndəhaus, vɛrtshaus" /Gemeinde-
haus, Wirtshaus/ = "Tanácsháza, Községház".

Várdomb: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház".

Belecska: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház".

Diósberény: "kmāhaus" /Gemeindehaus/ = "Községház,
Tanácsház".

Keszőhidegkút: "kmānaha^us" /Gemeindehaus/ = "Község-
ház, Tanácsház".

Nagyszékely: "kamānaha^us" /Gemeindehaus/ = "Köz-
ségház, Tanácsház".

Pári: "kmāha^us" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház".

Szakadát: "kmāha^us" /Gemeindehaus/ = "Községhá-
za, Tanácsháza".

Szárazd: "kmāha^us" /Gemeindehaus/ = "Tanácsház".

Udvari: "kmāha^us" /Gemeindehaus/ = "Községház,
Tanácsház".

Varsád: "kmāha^us" /Gemeindehaus/ = "Községház".

Bonyhádon 3 német elnevezést találunk ugyanazon épü-
letre. Az első elnevezés "varushaus" előtagja "város"
magyar, szó. Bonyhád korábban város volt, s erre utal
a név.

A "parōnasha^us" megjelölés azt jelzi, hogy az épület
a múlt században még állítólag a Jósika báróké volt.
Kakasdon a "kmāha^us" épületében a községház, majd ta-
nácsház 1812-ben kezdett működni.

Nagyvejkén ma már csupán tanácsi kirendeltség van.
Györkönyön a "kmāha^us" épülete, amely 1910-ben köz-
ségháza céljára épült, jelenleg felső tagozatú álta-
lános iskola.

Bátaszéken a községháza épülete régi uradalmi kastély
volt. Itt lakott Rosenberg, a nagymalom tulajdonosa,
valamint Leperdpusztá és egyéb teréziánumi uradalom
bérlője 1929-ig. Ettől kezdve községháza. Itt két
párhuzamos elnevezést is találunk. A "varišha^us" elő-
tagja a magyar "város" szó, amely alapján a földrajzi
név adója a helységet városnak tartja.

Tolnán a községháza épülete 1906-ban épült. A másik - régebbi - német neve onnan származik, hogy a helyén előtte egy nagy kocsmá, beszálló vendéglő állt.

Várdombon a tanácsháza épületét 1870-ben a Köhl család adta el a községnek. Akkor alakult a jegyzőség. 1970 óta a Bátaszéki Nagyközségi Közös Tanács Várdombi Kirendeltsége.

A különböző nyelvjárási alakokban gyakran találkozunk a szinkópa jelenségével. /Márvány János, 133. 43.lap/ kmā, kmēn → Gemeinde

Iroda, hivatal

Kanzlei

Mucsi: "tē·es-kāntslāi" /TSZ-Kanzlei/ = "Tsz.-iroda".

Az összetétel előtagja magyar rövidítés.

Tsz. = termelőszövetkezet.

ung. TSZ = LPG

A "kāntslāi" főnév a mai német nyelvben a régies szókincshez tartozik.

Városháza

Rathaus

Györköny: "rāthaus" /Rathaus/

Az épület eredetileg a község legmódosabb gazdájának volt a lakóháza.

A "rāthaus" földrajzi nevet, csupán Györkönyön találtuk az 55 vizsgált helység közül.

Adóhivatal

Steueramt

Bonyhád: "štai·eramt" /Steueramt/ = "Adóhivatal, Járási Tanács, Járási Hivatal".

1945 előtt volt adóhivatal.

Dézsmaház
Vámozihaus

Tolna: "vāmōzihaus" /Vámozihaus/ = "Dézsmaház"
Az összetétel előtagja magyar szó.
vám = Maut. A dézsmaház a múlt század végén még állt,
s ide kellett leadni a szőlő után járó dézsmát. Ma
csak a romjai vannak meg.

Városház
Városhaus

Tevel: "varašhaus" /Városhaus/ = "Városház, Köz-
ségsház, Ovoda".
Az összetett szó első tagja magyar főnév. város =
Stadt. Az épület 1968-ig községsháza, illetőleg ta-
nácsháza volt, azóta óvoda.

Szervezetek

Egyesület, Társulat
Gesellschaft

Bátaszék: "hūtvātkseļšaft" /Hutweidegesellschaft/ =
"Társulat".
A legeltetési társulat irodája.

Egyesülés, társulat
korporáció
Korporation

Bonyhád: "kōrparatsjō¹" /Korporation/ = "Örmelház,
Ipartestület, Hangya, Zománcgyári kulturház".

Bátaszék: "kōrparatsjō¹n" /Korporation/ = "Ipar.
A két világháború között a helyi ipartestület székháza
volt.

Bonyhádon a "kőrpəratsjō" most kulturház és óvoda.
Bátaszéken a "kőrpəratsjōn" épülete az ipartestület
székháza volt, ma a KIOSZ székháza. Az ipartestület
a kisiparosok érdekvédelmi szerve volt régen, mely-
nek helyére a KIOSZ lépett.

Egyesület
Verein

Tevel: "handvərka^hfəra^hin" /Handwerkerverein/ =
"Iparoskör, Kulturház".

Bátaszék: "jɪŋkliŋksfra^hint" /Jünglingsverein/ =
"Müller-ház, Német Kör, Magyar Kör".

Bonyhádvarasd: "lēzəfra^hin" /Leseverein/ = "Tanács,
Tanácsház".

Nagyszékely: "lēsfra^hin" /Leseverein/ = "Ásó iskola,
Kis iskola".

Bátaszék: "maurəs^hfə/ə/ra^hin, maurəsfra^hint" /Maurers-
verein/ = "Gál Kati néni".

Bonyhád: "mili^hçfra^hin" /Milchverein/ = "Csarnok".

Kakasd: "šēnaiçlär mili/ç/fəra^hin" /Schöneichler
Milchverein/ = "Szép-tölgyesi-tejcsarnok".

Bonyhád: "mili^hçfrä^hin" /Milchverein/ = "Tejcsarnok".

Kakasd: "mili/ç/fəra^hin" /Milchverein/ = "Sajgyár,
székely: Tejcsarnok".

Majos: "mili^hçfəra^hin" /Milchverein/ = "Vajgyár,
Tejüzem, Gumigyár".

Tabód: "mili^hçfra^hin" /Milchverein/ = "Tejcsarnok".

Alsónána: "mili^hçfra^hin" /Milchverein/ = "Felső-bolt,
Kisbolt".

Bátaszék: "miliçf_{ra}int" /Milchverein/ = "Tejcsarnok".

Szálka: "miliçf_{ra}in" /Milchverein/ = "Pártház, Párthejiség".

Bátaszék: "šlapəf/ə/rain" /Schlappenverein/ = "Szovjétház".

"tsimarfarain" /Zimmerverein/ = "Piller-kocsmá".

Tevelen a "handverkəfarain" iparoskör volt.

Bátaszéken a "jinkliŋksf_{ra}int" német művelődési kör is volt, sőt egy időben a német ifjúsági szervezet székháza.

Bonyhádvarasdon a "lēzəf_{ra}in" régen olvasóköri volt.

Nagyszékelyen a "lēsəf_{ra}i" helyén az általános iskola alsó tagozata kapott helyet, s jelenleg a "Május 1 Ruhagyár" részlege működik.

Bátaszéken a "maurəs_f/ə/rain" a kőművesek egyesületének a találkozóhelye volt.

Bonyhádön a "miliçf_{ra}in" száz éve működő tejcsarnok.

Kakasdon a "šēnai_xlar mili/_x/farain" az 1930-as években nagy sajtgyár volt.

Majoson a "miliçfarain" 1963-ig tejfeldolgozó üzem volt, utána gumijavitó.

Alsónánán a "miliçf_{ra}in" helyén vegyesbolt van, amely a falu északi részén található.

Bátaszéken a "miliçf_{ra}int" Roth Ferenc véményi születésű bátaszéki lakos családi háza, illetve tejgyűjtő, és feldolgozó telepe volt. Ma lakóház.

Bátaszéken a "šlapəf/ə/rain" német név a törpebirtokos parasztok egyesületét jelöli, amely a két világháború között itt működött. Az összetétel első tagja a német lakosság tipikus papucsviseletére utal.

Bátaszéken a "tsimarfarain" az ácsok egyesületének találkozóhelye volt.

Itt jöttek össze vásár és ünnepnap. A szakmai fiataljai: tanoncok, segédek itt tartották zenés-táncos összejöveteleiket.

Egészségügy

Gyógyszertár, Patika

Apotheke

Bonyhád: "nai ap¹et¹ek" /Neue Apotheke/ = "Patika".

Bátaszék: "ap¹et¹ek^a" /Apotheke/ = "Patika".

Gyönk: "ap¹et¹ek" /Apotheke/ = "Patika, Gyógyszertár".

Bátaszéken az "ap¹et¹ek^a" "Szentháromság gyógyszertár" néven egykor Pongrácz Lajos gyógyszerész, a Sárközi Takarékbank igazgatója, országgyűlési képviselő, tulajdona volt. Ma is gyógyszertár.

Jellemző, hogy az "Apotheke" főnévnek két variánsa van munkaterületünkön. Az "-e" végű alak kizárólag katolikus községekben fordul elő, míg a rag nélküli változat a protestáns településekre jellemző.

Járványkórház

Cholerahaus

Bonyhád: "k¹ol^a/rahaus" /Cholerahaus/ = "Járványkórház, Petőfi tsz."

A 19. századi súlyos járványos betegség emlékét idézi az elnevezés. Az épület járványkórház volt.

Orvos

Doktor

Kisdorog: "toktar" /Doktor/ = "Orvosi rendelő".

Vöröskereszt

Rotes Kreuz

Lengyel: "rōtkraĭts" /Rotes Kreuz/ = "Polgári Kör, Olvasókör, Egészségház".

Kórház

Spital

Bonyhád: "alt špitāl" /Altes Spital/ = "Ispitál, Régi-kórház".

1780-ban alapított "Irgalmas Szamaritánus" kórház volt. Most iskola.

Kereskedelem

Hússzék

Fleischbank

Bátaszék: "larentsflaišpaṅk" /Lorenzfleischbank/ = "Moniglihus" szék, Monigli - hússzék".

Kistormás: "flaišpaṅk" /Fleischbank/ = "Mészárszék".

Bátaszéken a "larentsflaispank" összetétel előtagja keresztnév. Régen Mohnigl Lőrinc hentesüzlete volt, ma az ÁFÉSZ húsboltja. A német elnevezés a tulajdonos keresztnévét őrizte meg.

Kistormáson a "flaišpaṅk" az ÁFÉSZ időszakos húskimé-
rője.

Üzlet, bolt

Geschäft

Bonyhád: "tavīdavitš/kšęft/" /Davidovics/geschäft/ = "Davidovics-bót, Efemesz, Ábécé".

Majos: "tsūlaufkšęft" /Zulaufgeschäft/ = "Bót".

Váralja: "pęłštaints" /Perlstein/ = "Zsidó bót".

Bonyhádön a "tavīdavits/kšęft/" földrajzi név előtagja feltételezhetően szláv apai nevet tartalmaz.

Majoson a "tsūlaufkšęft" összetétel előtagja családi név. Feltételezésünk alapja a párhuzamos földrajzi névadás.

Bonyhádön és Kétyen találtunk a "Zulauf" névvel földrajzi elnevezéseket.

Váralján a "pęłštaints" Perlstein nevű izraelita kereskedő boltja volt.

Kakasd: "jutakšęft" /Jud-Geschäft/ = "Zsidó bótja".

A "juta" előtag a volt tulajdonos ragadványneve.

Györköny: "s ōvri kšęft" /Oberes Geschäft/ = "Felső bolt".

"s undri kšęft" /Unteres Geschäft/ = "Alsó bolt, Kati-bolt".

Az "undri", "ōvri" melléknevek helyzetjelölő szerepet töltenek be. Az "undri" a falu déli részét jelöli, az "ōvri" pedig az északi részét.

Bolt, üzlet

Gewölbe

Kurd: "hęrpstkvęlp" /Herbstgewölbe/ = "Herbszt-bót, Bába néni háza".

"kapinjakvęlp" /Kapinya-Gewölbe/ = "Kapinya-bót".

"vurmkvęlp, judakvęlp" /Wurmgewölbe, Judengewölbe/ = "Vurm-bót".

Nagyszékely: "mirkovitškavęlm" /Mirkovits-Gewölbe/ = "Mirkovics-bót".

Szakadát: "raitsis kavēlp" /Reitzisgewölbe/ =
"Rėjci-üzlet"
"štokars kavēlp" /Stokersgewölbe/ =
"Stokkēr üzlet".

Varsád: "laknarkavēlm" /Lacknergewölbe/.
"milarkavēlm" /Müllergewölbe/.

A "Gewölbe" főnév családi nevekkel alkot összeté-
telt, Jellemző, hogy a "Gewölbe" főnév csak néhány
községre jellemző, ezek elsősorban protestánsok.

Családi nevek

Kurd: "hērpst" /Herbst/
"kapinjə" /Kapinya/
"vurm" /Wurm/

Nagyszékely: "mirkovits" /Mirkovits/

Szakadát: "raitsi" /Reitzi/
"štokar" /Stocker/

Varsád: "laknər" /Lackner/
"milər" /Müller/.

Ezek a boltok nagy része ma már boltként nem műkö-
dik, csupán az emlékezet őrizte meg őket.

Varsádon a "milarkavēlm" kivételesen ma is bolt.

Kurdon a "vurmkvēlp" ma fodrászműhely, a "hērpstkvēlp"
épületében pedig a bábaasszony lakik.

Nagyszékelyen a "mirkovitskavēlm" jelenleg kulturház,
Varsádon a "laknarkavēlm" tanácsháza.

Szakadát: "tišlars kavēlp" /Tischlers Gewölbe/ =
"Krémēr-üzlet".

A "Gewölb" szó tehát egy olyan főnévvel alkot ösz-
szetételt, amely egy szakmát jelöl. Az elnevezés alap-
ja az üzlet volt tulajdonosa "Krémer" nevű, korábban
asztalos volt.

Mázсахáz, mérlegház

Waage

Bonyhád: "vōxhaizi, vōxhaus" /Waaghäusi,
Waaghaus/ = "Mérlegház".
A hivatalos mérlegelés csak itt történt egykor.

Majos: "vō/x/haus" /Waaghaus/ = "Mázсахáz,
Mérlegház".

Mucsfa: "kmāvq̄gə" /Gemeindewaage/ = "Községi-mér-
leg".

A "haizi" kicsinyítőképzős alak.

Cédulaház

Zettelhaus

Tolna: "tsetlhaus" /Zettelhaus/ = "Cédulaház".
A "tsetlhaus" a magyar "cédulaház" tükörfordítása.
Ebben az épületben állították ki, illetve kezelték
1950-ig, vásárok alkalmával, a járlatleveleket.

Oktatási, művelődési célra használt épületek

Gimnázium

Gymnasium

Bonyhád: "kimnāsium" /Gymnasium/ = "Gimnázium,
Gimi".

"altkimnāsium" /Altes Gymnasium/ = "Öreg-
-gimnázium, Öreg-keri".

A "kimnasium" régen evangélikus egyházi főgimnázium
volt, most Petőfi Sándor Állami Gimnázium.

Az "altkimnasium" régebben az algimnázium /négy osztá-
llyal/, később kereskedelmi középiskola volt, ma a
Perczel Mór Közgazdasági Technikum régi épülete.

Diákotthon
Internat

Bonyhád: "nai̯ int̩arnāt" /Neues Internat/ = "Kolës, Fiukolës, Balogda".

Óvoda
Kindergarten

Majos: "kin̩arkārtə" /Kindergarten/ = "Plébánia, Óvoda".

A régi plébániát többször átépítették.

Kulturház
Kulturhaus

Mivel irodalmi alakot vett át a nyelvjárás, így a nyelvjárási alakok megegyeznek az irodalmival.

A főnév előfordulási helyei: Kisdorog, Lengyel, Györköny, Várdomb, Diósberény, Gyöng, Keszőhidegkút, Szakadát.

Iskola
Schule

Dúzs: "šūl, kmāhaus" /Schule, Gemeindehaus/ = "Iskola, Tanács, Tanácsház".

Dunakömlőd: "šūl, krōzi šūl" /Schule, Grosse Schule/ = "Öreg iskola".

A "šūl" főnév a nyelvjárásokban egységes, mivel kölcsönzés az irodalmi nyelvből.

Az alábbi helységeekben a "šūl" főnév magában fordul elő: Bonyhád, Nagyvejke, Tabód, Dúzs, Kurd, Dunakömlőd, Kistormás, Szálka, Nagyszékely.

Bonyhádon a "šūl" épületébe csak alsótagozatosak járnak. Dúzson egy épületben volt az iskola és a tanácsház, s innen a kettős elnevezés.

Szálkán a "šul" elnevezésén a régi iskolát értették. Nagyszékelyen a "šaul" az államosítás előtt református iskola volt.

Kakasd: "pəlatšər šul" /Belacer Schule/ = "Bélaci iskola, székel: Bélaci óvoda".

Az épület 1960-ig iskola volt, azóta óvoda. A földrajzi név "Belac" helységnevet tartalmazza. Belac külön község volt. Első ízben 1198-ban kelt egyházi irat emliti. A török hódoltság idején ez is elnéptelenedett, néhány rác család lakott csak a kokovicsi részben, majd németek költöztek ide is. 1767-ben 41 család lakta. 1937-ben egyesítették Kakasddal.

Kurd: "suntaxhaus, suntaxšul" /Sonntagmaus, Sonntagschule/ = "Kis iskola, Szontág-ház".

Az összetételek előtagja családi nevet tartalmaz. Ez a kisebbik általános iskola ában a házban van, melynek tulajdonosa "Sonntag" nevű volt. Az iskola neve megőrizte a volt háztulajdonos családi nevét. Névátmenet más főnévi összetétellel. "suntax"- "haus", "šul".

Kismányok: "šulhaus" /Schulhaus/ = "Öreg iskola".

Varsád: "šulhaus" /Schulhaus/ "Régi iskola".

A "šul" főnév az "alt" melléknévvel együtt szerepel az alábbi helységekben: Aparhant, Bonyhádvarasd, Cikó, Majos, Máza, Mözs.

A "šul" főnév a "nai" melléknévvel együtt szerepel az alábbi helységekben: Aparhant, Bonyhádvarasd, Cikó, Lengyel, Majos, Máza, Györköny, Dunakömlőd, Alsónána, Mözs, Tolna.

Aparhanton, Bonyhádvarasdon, Cikón, Majoson, Mázán és Mözsön az "alte Schule" mellett találtunk "neue Schule" összetételeket.

Az új iskola azért kapta az "új" jelzőt, mivel később építették vagy korszerűsítették.

Mözsön: az "alt šul" régen katolikus iskola volt.

Majoson: a "nai šul" épületét magánházból alakították át.

Mázán: a "nai šul" 1961-ben épült.

Györkönyön: a "nāii šul" épületében az általános iskola alsó tagozata működik, 1964-ben építették újjá.

Dunakömlődön: a "nāii šul" az újabb iskolaépület neve.

Alsónána: a "nai šul" épületében a körzetesítésig az általános iskola felső tagozata kapott helyet.

Mözs: a "nāi šul" épületét a második világháború után építették.

Tolna: a "nai šul" épülete a II. számú általános iskola.

Tolna: a másik "nai šul" a központi általános iskola. 1931-ben épült. A többitől abban különbözik, hogy emeletes.

Mint láthatjuk Tolnán a két iskola német elnevezése azonos.

Kisdorog: "ōbaršul" /Obere Schule/ = "Felső iskola".

Várdomb: "ōvar šul" /Obere Schule/ = "Felső iskola".

Kakasd: "unər šul, špilšul" /Untere Schule; Spielschule/ = "Alsó iskola, székely: Sárga iskola".

Várdomb: "undər šul" /Untere Schule/ = "Alsó iskola, Öreg iskola".

Az "ober"- "unter" melléknevek antonim párt alkotnak, és az épület helyzetét jelölik adott településen belül. Az "unter" melléknév déli irányt, az "ober" melléknév pedig északi irányt.

Várdomb: az "ovər šul" az általános iskola két épületéből az északabbra eső. Az "undər šul" a falu alsó, déli részén található, s. régebbi mint a felső iskola. 1770-ben épült, majd leégett. 1889-ben ujjaépítették. Felekezeti iskola volt.

Kakasdon a másik német elnevezés "špīlsūl" arra utal, hogy régen az épületben óvoda működött. Kisdorogon az "ōbarsūl" irodája a község legrégibb épülete, 1790 előtt épült, s kántorlakás volt.

Kakasd: "krōs ſūl" /Grosse Schule/ = "Nagy iskola, Feccer iskola".

Az iskola 1850-ben épült.

Váralja: "ungrīš ſūl" /Ungarische Schule/ = "Magyar iskola".

Bonyhádvarasd: "folkspunthaus, ſūltaitš" /Volksbundhaus, Deutsche Schule/ = "Német iskola, Kulturház".

Váralja: "taits ſūl" /Deutsche Schule/ = "Német iskola".

Alsónána: "rātsašūl" /Raizenschule/ = "Zaji-féle-ház, Szerb iskola".

Bátaszék: "rātsašūl" /Raizenschule/ = "Rác iskola".

Szálka: "rātsašūl" /Raizenschule/ = "Orvosi Vendelő, Rác iskola".

A vegyes lakosságú községekben, a különböző nemzetiségeknek megvoltak a maguk iskolái. A rácok görögkeleti vallásúak voltak, s ez is fontos indok volt, hogy gyermekeiket külön iskolába járassák. Mindez egyik bizonyítéka annak, hogy a nemzetiségi elkülönülés a békés egymásmellett élés ellenére megvolt.

Alsónánán, Bátaszéken és Szálkán az első világháború után is működtek szerb iskolák.

Bátaszéken a "rātsašūl"-ba 1929-ben már csak négy gyermek járt. Ma lakóház.

Basch Ferenc náci eszméket valló csoportja 1936-ban megalakította a "Volksdeutsche Kameradschaft" nevű szervezetet, amely 1938-ban felvette a "Volksbund" nevet.

/Bán Péter 16. 1030-31.lap/

A "Volksbundhaus" Bonyhádvarasdon ennek a szervezetnek volt helyi székháza.

Különféle szükségleteket kielégítő, a lakosság
szolgálatában álló létesítmények

Szegényház

Armutshaus

Tolna: "qrmütshaus" /Armutshaus/ = "Szegényház"
Az intézmény az 1940-es évek végéig működött.

Fürdő, Strand

Bad

Bátaszék: "pāt" /Bad/ = "Strand"

A felszabadulás után épült a vásártér helyén. Először tisztasági fürdő volt. Jelenleg strandfürdő, nyáron üzemelő medencékkel.

Tűzoltószertár

Feuerhaus

Bonyhád: "fai^h rhaus" /Feuerhaus/

"fai^h rhaizi" /Feuerhäusi/ = "Tűzoltószertár,

Tűzoltóság".

A "fai rhaus"-t lebontották. 1874-ben alakult, s a Tűzoltó Egyesület fecskendőháza volt.

Tűzoltószertár

Spritzenhaus

Kakasd: "sprits/h/aizl" /Spritz/en/häusel/ =
"Bélaci-tűzoltószertár"

"šprits^h aizl" /Spritz/en/häusel/ =
"Tűzoltószertár".

Mucsfa: "špritsəhaus" /Spritzenhaus/ = "Tüzóttó-
raktár"

Mucsfán a "špritsəhaus"-t már nem használják.

Kakasdon a "sprits/h/aizl" = "Bélaci-tüzótszertár"
1935-ig volt használatban.

Tüzoltószertár

Feuerwehrhaus

Kisdorog: "fajərvērhausli" /Feuerwehrhausli/ =
"Tüzoltószertár".

Tüzoltószertár

Feuerspritze

Majos: "fajərsšprits" /Feuerspritze/ = "Szertár,
Tüzóttóház"

Az épület régen volt tüzoltószertár, most daráló.

Tüzoltószertár

Feuerspritzschuppen

Kistormás: "fajərsšpritsšopə" /Feuerspritzschuppen/ =
"Tüzótszertár".

Tüzoltószertár

Feuerweherschuppen

Lengyel: "fajərvēršopə" /Feuerweherschuppen/ =
"Szertár".

Tüzoltószertár volt, ma lakóház.

Tüzoltószertár

Feuerwerker

Tolna: "fajərvərgə" /Feuerwerker/ = "Tüzoltó-
szertár, Tüzoltólaktanya, Leventeotthon".

Összefoglalóan megállapítható, hogy a vizsgált területen a "tüzoltószertár" bőséges szókincset használtak.

Posta

Post

Mucci: "poust" /Post/ = "Posta"

Várdomb: "post" /Post/ = "Posta"

"post, kmāhaus, folkspunthaus" /Post,
Gemeindehaus, Volksbundhaus/ = "Pósta"

A "post" főnév irodalmi kölcsönzés a nyelvjárásokban, s ezért egységes, s teljesen azonos az irodalmi alakkal. Ettől eltérést Muccsin találtunk.

Bátaszéken a "post" a teréziánumi uradalom gazdasági épülete volt. A posta 1920-ban vette át.

Várdombon három német nevet is találunk az épületre.

Itt volt az első községháza "kmahaus". Az 1870-es évek elején átvette a posta. 1942-43-ban a "folkspunthaus" a Volksbund helyi szervezetének székháza. A felszabadulás után végleg postahivatal.

Posta

Postamt.

Majos: "postamt" /Postamt/ = "Posta, Kulturház"

Régebben az épület magánház volt.

Posta

Posthaus

Keszőhidegkút: "posthaus" /Posthaus/ = "Posta".

Takarékpénztár

Sparkasse

Bonyhád: "špārkašə" /Sparkasse/ = "Boros-bank
Hitelszövetkezet"
Banképület volt, de lebontották.

Viztorony

Wasserturm

Bonyhád: "vasərturəm" /Wasserturm/ = "Viztorony"

Tolna: "vas rturm" /Wasserturm/ = "Viztorony"
Bonyhádon a "vasərtur m"-ot lebontották. Azóta persze
új tornyok épültek.
Tolnán a "vasərturm" az 1960-as évek elején épült.

Családi nevek

"auš"	/Ausch/	Bonyhád
"asman"	/Assmann/	Mucsi
"pauman"	/Baumann/	Tabód
"pāiər"	/Bayer/	Kurd
"pəkar"	/Becker/	Bonyhád
"tsūlauf"	/Zulauf/	Majos
"tsūlāf"	/Zulauf/	Bonyhád
"tsofpindər"	/Zoffbinder/	Kakasd
"tsof"	/Zoff/	Kakasd
"ēret"	/Ehret/	Cikó
"estraiçər"	/Österreicher/	Bátaszék
"pfafəpixlər"	/Pfaffenbüchler/	Bonyhád
"fātl"	/Fadl/	Mucsi
"fəštətitš"	/Festetics/	Tolna
"kārā.i"	/Garay/	Tolna
"kauzər"	/Gauser/	Bátaszék
"hatvāgnər"	/Hartwagner/	Mucsi
"həlviç"	/Helbig/	Bonyhád

"hirikst"	/Hirigst/	Várdomb
"hartnštā"	/Hartenstein/	Kakasd
"hēkatarf"	/Heckendorf/	Bátaapáti
"hērpst"	/Herbst/	Kurd
"hīpnar"	/Hübner/	Szálka
"junġk"	/Jung/	Bonyhád
"kaimar"	/Geimer/	Majos
"kapinjə"	/Kapinya/	Kurd
"kartuš"	/Kardos/	Bonyhád
"kruk"	/Krug/	Bonyhád
"kēnrat"	/Keinrat/	Alsónána
"klaġn"	/Klein/	Varsád
"kēlə"	/Köhler/	Bátaszék
"kēvāgō"	/Kővágó/	Gyönk
"kril"	/Grill/	Bonyhád
"krōsvalt"	/Grosser Wald/	Györe
"kutruŋ"	/Gutruŋg/	Gyönk
"lęntjęl"	/Lengyel/	Bonyhád
"laknar"	/Lackner/	Varsád
"matušęk"	/Matusek/	Németkér
"mēl"	/Méh1/	Mucsi
"mirkovitš"	/Mirkovits/	Nagyszékely
"mirkovitš"	/Mirkovits/	Nagyszékely
"mīlər"	/Müller/	Bonyhád
"milər"	/Müller/	Varsád
"pauš"	/Pausch/	Mucsi
"pęrtsl"	/Perzel/	Bonyhád
"pęrtsl"	/Perzel/	Bonyhád
"pęłštajnts"	/Perlstein/	Váralja
"pęrlər"	/Perler/	Tolna
"pits"	/Bitz/	Bonyhád
"pōlon"	/Pohlen/	Alsónána
"pošnjak"	/Bosnyák/	Cikó
"praġniŋ"	/Breining/	Mőcsény
"prukar"	/Brucker/	Tolna
"rēdar"	/Reder/	Bonyhád

"raitsi"	/Reitzi/	Szakadát
"rōžā"	/Rózsa/	Bonyhád
"ros"	/Roz/	Kisvejke
"rumplə"	/Rumpler/	Mucsi
"šilar"	/Schiller/	Várdomb
"šnaider"	/Schneider/	Kakasd
"špatsə"	/Spatzen/	Tevel
"špīl"	/Spiel/	Mucsi
"špitsər"	/Spitzer/	Várdomb
"šrək"	/Schreck/	Mőcsény
"šrək"	/Schreck/	Bonyhád
"štokər"	/Stocker/	Szakadát
"šustər"	/Schuster/	Szálka
"šustər"	/Schuster/	Bonyhád
"suntax"	/Sonntag/	Kurd
"trautman"	/Trautmann/	Varsád
"trautman"	/Trautmann/	Varsád
"tunər"	/Tuner/	Németkér
"varga"	/Varga/	Kurd
"vajis"	/Weiss/	Varsád
"vajis"	/Weiss/	Kakasd
"volff"	/Wolf/	Majos
"vurm"	/Wurm/	Kurd.

A lista tartalmazza a "Középületek, létesítmények" fejezetben a német földrajzi nevekben található valamennyi családnevet.

"hēlvix" /Bonyhád/ ismert, és ma is használt német családi név.

"pęrtsl" /Bonyhád/. A Perczel család neve a magyar történelemből ismert. A családnak Tolna megyében voltak birtokaik.

"pauman" /Tabód/. Tabódon találtunk egy másik földrajzi nevet is, amelyben ugyanezen család neve szerepel. /"paumans kraits"/

"pękər" /Bonyhád/ Kalaznón leltünk egy nevet, mely a

"Becker" családra utal. /"pɛkərkəvɛlprintʃə"/
 "rēdər" /Bonyhád/. Tabódon létezik a "rēdərfejt"
 földrajzi név és Lengyelben a "rēdərkrajtš", melyet
 a Reder család állítottatott.

Mindazon családi nevek, melyekre forrásaink nem voltak, egyedülálló földrajzi nevekként fordultak elő, s etimológiájuk bizonytalannak látszott, nem került be listánkba.

Keresztnevek

"arvānəzə"	/Urban/	Bonyhád
"ɛrnəst"	/Ernst/	Tolna
"frants"	/Franz/	Kakasd
"kintər"	/Günter/ /Günt/h/er/	Tevel
"larents"	/Lorenz/	Bátaszék
"jula"	/Jula/ /Julius/	Várdomb
"kərol"	/Karola/	Várdomb
"kərolīn"	/Karoline/	Bátaszék
"jānoš"	/János/	Mucsi
"šāndor"	/Sándor/	Tolna
"šiga"	/Zsiga = Siegmund/	Kisdorog
"štɛfən"	/Stefan/	Bonyhád
"rudolf"	/Rudolf/	Tolna

Becenevek

"loti"	/Lotti, Lotte/ Charlotte	Várdomb
"nāni"	/Nanni/ Anna	Bonyhád
"poldi"	/Poldi/ Leopold	Tolna

"šorž"	/Schorsch/ Georg	Bonyhád
"sepi"	/Seppi/ Joseph	Tevel

Az itt közölt lista a "Középületek-létesítmények" fejezetben a földrajzi nevekben előforduló valamennyi kereszt és becenevet tartalmazza. A becenevek mellett feltüntetjük azokat a keresztnéveket is, amelyekből az adott beceneveket képezték.

Ragadványnevek

"tsigltsagl"	/Zickzack/ /Zickelzackel/	Bonyhád
"ištōkrēdl"	/Istok - Gret/e/l/ István Margarete	Bonyhád
"jutə"	/Jud/ Pejorativ értelemben használják.	Kakasd
"šmuk"	/Schmuck/	Németkér
"saksəmilər"	/Sachse Müller/	Bonyhád
"ēləmil"	/Öhlermühle/	Kakasd

Helységnevek

"pēlats"	/Belac/	Kakasd
"lavīr"	/Lajvér/	Alsónána
"pāt"	/Bát/	Kakasd
"pēršing"	/Bersching/ /Börzsöny/	Bonyhád
"šēnāiçl"	/Schöneichel/	Kakasd
"saraš"	/Szárasd/	Gyöng
"varšat"	/Varsád/	Varsád

A "Középületek-létesítmények" fejezet földrajzi neveiben előforduló valamennyi ragadvány és helységnevet közöljük, s mellette feltüntetjük az irodalmi német nyelvű alakokat.

E t i m o l ó g i a i m a g y a r á z a t o k

A Középületek-létesítmények fejezetben elő-
forduló földrajzi nevek etimológiai vizsgálá-
lata

A középületek, létesítmények fejezetben előforduló német földrajzi nevek etimológiai vizsgálatát elvégeztük. Az azonos eredetű szavakat külön egységekbe foglaltuk. Először a tulajdonneveket csoportosítottuk, majd a közneveket.

Tulajdonnevek vizsgálata

Keresztnevek

Germán eredetű keresztnevek

Ernstkastell /"ɛrn-stkástɛl"/ = "Ernö-kastéj, Krausz-ház, Bölcsőde" Tolna

Rudolfische Kastell /"rudolfiʃkástɛl"/ = "Sándor doktor háza, Festetics-kastél" Tolna

Günter-Seppi-Grosswirthshaus /"kintər-sepi-kr̥ɔsvirtshaus"/ = "Zöldkérészt, Gyógyszertár, Patika" Tevel

Zsigas Kastell /"ʃigaskástɛl"/ = "Dőri-kastéj" Kisdorog
Zsiga = Siegmund

Görög eredetű keresztnevek

Sándorkastell /"ʃándorkástɛl"/ = "Fiser-ház" Tolna
Sándor = Alexander

Stefanshaus /"ʃtɛfántshaus"/ Bonyhád

A német falvakban gyakran előfordul, hogy olyan családok neve elé, amelyből több van ugyanabban a községben, ragadványnevekkel történik a megkülönböztetés. Így Börzsönyben négy "Péter" nevű család volt. Az egyiket közülük a "Stefan" /=Péter/ ragadványnévvel látták el.

Latin eredetű keresztnévek

Franzenmühle /"frantsəmil"/ = "Franc malma" Kakasd
Julashaus /"julashaus"/ = "Téesz-iroda" Várdomb
Karolin /"k̃arolīn"/ = "Kl̃ércsa-kocsma" Bátaszék
Lorenzfleischbank /"l̃ärentsflaišpaŋk"/ = "Monigli
hus szék, Monigli-huszszerék" Bátaszék
Urbanuser Mühle /"arvānəzəmil"/ = "Orbán-malom, Rájn
és Kláb" Bonyhád

Héber eredetű keresztnév

János seine Mühle /"jānoš sai mēl"/ = "Éva-tanya" Mucsi

A Középületek, létesítmények fejezetben elő-
forduló becenevek etimológiája

Germán eredetű

Poldi /"poldi"/ = "Csányi kocsmá, Neszepicsa-csárda"
Tolna

Poldi - Leopold

Görög eredetű

Schorsch /"šorž"/ = "Kispipa, Vörnér-kocsmá" Bonyhád
Schorsch - Georg

Latin eredetű

Lotti-néni - Haus /"loti-nēni-haus"/ Várdomb
Lotti, Lotte - Charlotte

Héber eredetű

Neue Welt zur Buckli - Nanni /"nai velt tsur pukli-nāni"/=
Pukli Náni, Gébert-kocsmá, Traktor-csárda, Műm-iskola,
Szakmunkásképző, Ipari-suli" Bonyhád
Nanni - Anna

Günter - Seppi - Grosswirtshaus /"kintər-sepi-krōsvirtshaus"/
Seppi - Joseph

Keresztnevek a ragadványnévben

Istók - Gretel /"ištōkkrēdl"/ Bonyhád
Istok - István
Gretel - Margarete

Görög eredetű

Istók - István

Szanszkrit vagy babilon
eredetű

Gretel - Margarete

Néhány családi név

Görög eredetű

Tunertiskisch /"tunərtiskiš"/ Németkér

Hindi eredetű

Lacknergewölbe /"laknərkeveḷm"/ Varsád

Latin eredetű

Bayerhaus /"pājərhaus"/ = "Csoport, Téeszcsé,
Bájjər-ház" Kurd

Österreicherhaus /"estraiçərhaus"/ = "Ősztrágər-ház"
Bátaszék

Grillwirtshaus /"krilvērtshaus"/ = "Rájszi kocsmá,
Gril-kocsmá" Bonyhád

Perlerhaus /"pərլərhaus"/ = "Pərlər-ház, Kék gatyá,
Építő kátéesz" Tolna

Schustermühle /"šustərmīl"/ Szálka

Szláv eredetű

Kapinya-Gewölbe /"kapinjəkveļp"/ = "Kapinya-bót" Kurd
Matusekhaus /"matušekhaus"/ = "Három-ház" Németkér
Mirkovits-Gewölbe /"mirkovitsškvēlm"/ = "Mirkovics-bót"
Nagyszékely

A teljesség igénye nélkül csoportosítottuk a családi neveket.

Helységnevek a földrajzi nevekben

Bátimühle /"pātimīl"/ = "Báti malom, székely: Prémusz malom" Kakasd

"Bát" középkori helységnév.

Belacer Schule /"pēlatsar šūl"/ = "Bélaci iskola, Bélaci óvoda" Kakasd

"Belac" elpusztult régi község neve.

Lajvérmühle /"lavīrmīl"/ Alsónána

"Lajvér" egykori különálló település neve. A helységnév a német eredetű "Lauwer" személynévből keletkezett.

Börzsönyer /"Berschinger"/ Wirtshaus /"pēršīnār vērtshaus"/ Bonyhád

Egykori település neve. A helységnév "Burchan" középkori családnév után keletkezett.

Schöneichel /"šēāiçl"/ = "Szép tölgyes"

Lakott hely. Az elnevezés alapja, hogy 1836-ig tölgyerdő volt a környéken. A település az irtás helyén keletkezett.

Szárazder Mühle /"sarašar mīl"/ = "Gérenyási-malom"

Gyöng

A név a magyar "száraz" melléknévből keletkezett "-d" kicsinyítő képzővel.

Varsader Mühle /"varšatar mīl"/ = "Varsádi malom"

A személynévként is alkalmazott magyar "varsa" vesszőből font tölcsér alakú hálószerző főnév "-d" képzős származéka.

Földrajzi köznevek

Arab eredetű

Benzinbrunnen /"pentsīnprunə"/ = "Benzinkut" Bonyhád

Germán eredetű

Baroneshaus /"parōnasha¹haus"/ Bonyhád

Emailfabrik /"ɛmāilfa¹prik"/ = "Zománcgyár" Bonyhád

Görög eredetű

Apothek /"apə¹ték"/ = "Patika" Bátaszék

Bezirksamt /"pətsīrksā¹mt"/ = "Biróság, Járásbiróság"
Bonyhád

Gymnasium /"kimnā¹sium"/ = "Gimnázium, Gimi" Bonyhád

Cholerastein /"kōlraštā"/ = "Koléra-kü" Mőcsény

Kirschental /"kērštā¹la"/ = "Váltér-villa" Cikó

Rote Lampe /"rōt lāmpə"/ = "Nyilvánosház" Bonyhád

Sportplatz /"športplats"/ = "Sportpálya, Fudbalpálya"
Kismányok

Schule /"šū¹l"/ = "Börzsönyi iskola" Bonyhád

Weisstischler /"va¹istišlār"/ = "Vejsz asztalos, szé-
kely: Vejszné bótja" Kakasd

Zettelhaus /"tsetlhaus"/ = "Cédulaház" Tolna

Kelta eredetű

Steueramt /"štajərā¹mt"/ = "Adóhivatal, Járási Tanács,
Járási Hivatal" Bonyhád

Tunnel /"tunē¹l"/ = "Alagút" Mőcsény

Olasz hadifoglyok építették az I.világháború idején.

Latin eredetű

Wilde Birne /"vildə pī¹r"/ = "Cigányház" Lengyel

Doktor /"toktər"/ = "Orvosi rendelő" Kisdorog

Essigfabrik /"ɛsiçfaprik"/ = "Ecetgyár, Zinger-féle
esetgyár, Rongytelep, Mé-telep" Bonyhád

Käsefabrik /"kēsɛfaprik"/ = "Terményforgalmi" Bonyhád

Finanzen /"finantsə, finantsn"/ = "Finánc laktanya"
Tolna

Granariberg /"kranāripɛrk"/ = "Granári domb" Tolna
latin granarium = magtár

Kalkofen /"káliçõvə"/ = "Mészégető" Bábaapáti

Alte Kaserne /"alt kāsɛr "/ = "Gimnázium, Öreg lakta-
nya, Öreg-kaszárnya" Tolna

Sparkasse /"špārkasə"/ = "Boros-bank, Hitelszövetke-
zet" Bonyhád

Kasinogarten /"kāsīnarkārtə"/ = "Kaszinókert, Kertmozi"
Bonyhád

Ernstkastell /"ɛrnəstkāstɛl"/ = "Ernö-kastély, Krausz-
-ház, Bölcsőde" Tolna

TSZ-Kanzlei /"te-ɛs-kāntslai"/ = "TSZ-iroda" Mucsi

Pelzkette /"pɛltsket"/ = "Pörköldi-csárda, székely:
Pörköldi-gödrök" Izmény

Korporation /"kõrparatsjõn"/ = "Ipartestület" Bátaszék

Neues Internat /"nai intərnāt"/ = "Kolës, Fiukolës,
Balogda" Bonyhád /Tréfás elnevezés "Balogh" nevű igaz-
gató után./

Krinoline /"krinolīn"/ = "Krinolin" Bonyhád

/Régen a cselédlányok tánchelye volt./

Kulturhaus /"kultūrhaus"/ = "Kulturotthon" Kisdorog

Markwirtshaus /"mārkvɛrtshaus"/ = "Érzsébét-liget"
Bonyhád

Maurersverein /"maurəsɸ/ə/raɪn, maurəsɸraɪnt"/ =
"Gál-Kati-néni" Bátaszék

Rossmühle /"rosmīl"/ = "Kosut utca" Várdomb

Post /"post"/ = "Pósta" Gyöng

Gendarmkaserne /"šāntārkāzɛrn"/ = "Pósta" Szálka

Hirigstpresshaus /"hirikstprɛshaus"/ Várdomb

Raizenschule /"rātsəšūl"/ = "Rác iskola" Bátaszék

Sachsenmüller/haus/ /"saksāmīlar/haus"/ Bonyhád

Seidenfabrik /"saidəfabrik"/ = "Sejëmgyár, Selëmgyár, Selyemgyár" Tolna

Sportplatz /"sportplats"/ = "Fotbalpája" Várdomb

Altes Spital /"alt špitāl"/ = "Ispitál, Régi-kórház" Bonyhád

Station /"štatsjōn"/ = "Álomás" Bátaszék

Wasserturm /"vasərturm"/ = "Viztorony" Tolna

Ziegelofen /"tsiglōfə"/ = "Téglagyár" Aparhant.

Héber eredetű

Juden Geschäft /"jutəkšəft"/ = "Zsidó bótja" Kakasd

Szanszkrit eredetű

Paprikamühle /"paprikamīl"/ = "Paprikamalom" Kakasd

Vitatott eredetű főnevek

"Grafenbitzerhaus" /"krōfəpitsəhaus"/ = "Gróf Picc, székely: Bicc-ház, székely: Potápi" Bonyhád

A német "Pitz" tulajdonos előtt grófi épület volt.

"Zigeunerloch" /"tsijainərlɔx"/ = "Cigánytelep" Szakadát

Különböző eredetű főnevek

Listánkba felvettünk olyan főneveket is, melyek megtalálhatók a magyar szókincsben.

Perzsa eredetű

Hasentscharda /"hāzətšārdə"/ = "Nyul csárda" Kismányok

Leventeplatz /"ləvəntəplats"/ = "Levente tér" Mucei

Vámózihaus /"vāmōzihaus"/ = "Dézsmaház" Tolna

Szerb-horvát eredetű

Bosnyáksmühle /"pošnjaksmīl"/ = "Bosnyák malom, Palásti tanya" Cikó

Iráni eredetű

Városhaus /"varuśhaus"/ = "Községháza, Tanácsháza, Régi tanácsház" Bonyhád

A németek a magyar "város" szó nyelvjárási variánsát vették alapul a "városháza" elnevezéshez.

A középületek, létesítmények
fejezetben előforduló szavak
listája

A középületek, létesítmények fejezetben előfor-
duló német földrajzi nevek teljes listája

A nyelvjárási alakok mellett közöljük az irodalmi német átírásokat.

Az összeállítást: "Tolna megye földrajzi nevei", Végh József, Ördög Ferenc, Papp László szerkesztése Budapest, 1981 című könyv alapján végeztük el. A német nevek sorrendje követi a dolgozat tematikus felosztását. A jegyzék 445 német földrajzi nevet tartalmaz.

Szobor, emlékoszlop

"Kolraštā"	"Cholerastein" /"Kolëra-kü"/ Mőcsény
"tenkmōl"	"Denkmal" /"Szobor, emlékmű"/Mőcsény
"heldatenkmōl"	"Heldendenkmal" /"Hősi emlékmű"/ Tabód
"heldntenkmōl"	"Heldendenkmal" /"Hősi emlékmű"/ Györe
"heldatenkmōl"	"Heldendenkmal" /"Hősi emlékmű"/ Kisdorog

Mivel a "Denkmal" /szobor, emlékmű/ újfelnémet kölcsönzőként került a nyelvjárásokba, szinte teljes mértékben változatlan és ugyanabban a formában került át a különböző nyelvjárásokba. Mindössze két változást figyelhetünk meg a nyelvjárási és az irodalmi alak között: a szóeleji zöngés "d" hang helyett annak zöngétlen párját ejtik. Az újfelnémet "a"-t pedig a nyelvjárási "ō"-val helyettesítették.

"tenkmōl". Hősi emlékművet többek között a következő német falvakban találhatunk: Máza, Majos, Bátaapáti, Kismányok, Tabód, Györe, Kisdorog, Dúzs, Gyönk.

Sport, gyakorlatozásra alkalmas terület

"športplats" "Sportplatz" /"sportpálya, futbalpálya"/

A "Sportplatz" szóval kapcsolatban a fent említetteket tudjuk megállapítani.

A "Sportplatz" szót a következő falvakban regisztráltuk: Kismányok, Mucsfa, Kakasd, Tabód, Bonyhádvarasd, Kisdorog, Várdomb.

"špīlplats" "Spielplatz" /"Pálya, Sportpálya"/
Tabód

"lēventēplats" "Leventeplatz" /"Levente tér"/ Mucsi

Az utóbbi főnév az egykori katonai előképzőnek számító "leventeegyesület"-nek nyelvi emléke.

Közlekedés

"štatsjōn" "Station" /"Álomás"/ Bátaszék

"klā štatsjō" "Kleine Station" /"Kis-álmás"/
Bonyhád

A "Station" főnév ugyancsak újfelnémet kölcsönszó, így szinte változatlanul került át a nyelvjárásokba. Két variáns található munkaterületünkön: "štatsjōn" és "štatsjō". Az utóbbi tulajdonképpen az igazi nyelvjárási alak, mert nazalizálta a szóvégi dentálist. A szó előfordulási helyei: Möcsény, Bonyhád, Bikács, Mözs, Bátaszék, Keszőhidegkút.

"štrēka" "Strecke" /"Vasút"/ Várdomb

"klā šrang" "Kleine Schranke" /"Kis-sorompó"/
Kurd

"tunél" "Tunnel" /"Álagút"/ Möcsény

"vāxtərhaus" "Wächterhaus" /"Baktérház, Ötvenhetes

~~Örkház~~ Kismányok

A "Wächterhaus" szó Kismányokon és Cikón fordul elő.

"paktərhaus" "Baktérház" /"Rózsai-örkház, Raus-örkház, bakterház"/ Kurd

"pentsīnprunə" "Benzinbrunnen" /"Benzinkút"/ Bonyhád

"pushaltplats" "Bushalteplatz"

A "Bushalteplatz" szó Kisdorogon kétszer szerepel.

Emberi lakóhelynek szolgáló épületek

"tsūlāf/s/haus"	"Zulaufshaus" /"Uttörőház, Micsurin-ház"/ Bonyhád
"krōfapitsəhaus"	"Grafenbitzerhaus" /"Gróf Picc, székely: Bicc-ház, székely: Potápi"/ Bonyhád
"rōžāhaus"	"Rózsahaus" /"Rózsa-ház"/ Bonyhád
"štēfāntshaus"	"Stefanshaus" Bonyhád
"saksəmilər/haus/"	"Sachsenmüller/haus/" Bonyhád
"praiņiŋhaus"	"Breininghaus"/"Brejning-ház"/ Mőcsény
"pāiərhaus"	"Bayerhaus" /"Csoport: Téeszcsé, Bájjēr-ház"/ Kurd
"viətshaus"	"Wirtshaus" /"Kocsma"/ Mucsi
"matušəkhaus"	"Matusekhaus" /"Három-ház"/ Németkér
"kēnrathaus"	"Keinrathaus" /"Malom-ház, Tyukház, Kejnrat-féle-ház"/ Alsónána
"estraiçərhaus"	"Österreicherhaus" /"Ösztrágēr-ház"/ Bátaszék
"julashaus"	"Julashaus" /"Téesz-iroda"/ Várdomb
"jutərhaus, špitsərhaus, loti-nēni-haus"	"Judenhaus, Spitzerhaus, Lotti-néni-Haus" Várdomb
"šilərhaus"	"Schillerhaus" Várdomb
"trautmanshaus"	"Trautmannshaus" /"Csöpögő, Don-kanyari-kocsma"/ Varsád
"tsigltsagl"	"Zickelzackel" Bonyhád
"ištōkkrēdl"	"Istok-Gretel" Bonyhád
"hēkatarf"	"Heckendorf" Bábaapáti
"krōšvalt, krōsəvalt"	"Grosser Wald" Győre
"tsofšmit"	"Zoffschmiede" /"Cof kovács, székely: Huker kovács, székely: Muszáj-kovácsműhej"/ Kakasd
"vaištišlār"	"Weisstischler" /"Vejsz asztalos, székely: Vejszné bótja"/ Kakasd

"kērxnərshaus" "Kirchnershaus" /"Sullər-ház,
Prásshēr-ház, Régi-kórház"/ Bonyhád
"hāntjā, kliegħhaus" "Hangya, Klieglhaus" /"Arany
Sas patika, Hangya"/ Bonyhád
"lētst haus, hiltsiḡaus" "Letztes Haus, Hülziges
Haus" /"Utkaparó-ház"/ Bonyhádvarasd
"kālmārhaus" "Kalmarhaus" /"Kalmár-ház"/
Györe
"tsiglōfə/tēglahaus" "Ziegelofen, Téglahaus" /"Tégla-
ház, Stupa-féle-téglaház"/ Lengyel
"rōrhithahaisxə" "Rohrhüttenhäuschen" /"Rór-hidi-
-vadászház"/ Dúzs
"hēnhaus" "Herrenhaus" /"Plébánia"/ Mucsi
"kēvāḡōs hōf" "Kővágós Hof" /"Kővágó-kastéj,
Major"/ Gyönk

A "Haus" főnév a nyelvjárásokban egységes képet mu-
tat. A következő helységekben fordult elő összetétel-
lél vagy összetétel nélkül: Bonyhád, Mőcsény, Kurd,
Mucsi, Németkér, Alsónána, Bátaszék, Várdomb, Varsád,
Bonyhádvarasd, Györe, Lengyel, Dúzs, Mucsi.

"pērtslškāstēl" "Perczelskastell" /"Percél-kúria"/
Bonyhád
"pērtslškāstēl" "Perczel-kastell" /"Percél-kas-
téj, Lánykollégium, Lánykolēs"/ Bonyhád
"šigaskāstēl" "Zsigas-Kastell" /"Dőri-kastéj"/
Kisdorog
"alt kāstēl" "Altes Kastell" /"Öreg kastél,
Óvoda"/ Lengyel
"maizlkāstēl" "Meiselkastell" /"Mejzél-kastéj,
Téesz-iroda, Mühejēk"/ Tevel
"kārā-i-kāstēl" "Garay-kastell" /"Esztéká, Ga-
rai-kastéj, Garai-kastél"/ Tolna
"ērnāstkāstēl" "Ernstkastell" /"Ernő-kastéj,
Krausz-ház, Bölcsöde"/ Tolna

"šāndorkāstēl" "Sándorkastell" /"Fiser-ház"/
Tolna
"feštātītškāstēl, rudolfiššākāstēl" "Festetics-kas-
tell, Rudolfisches Kastell" /"Sándor doktor háza,
Festetics-kastél"/ Tolna
"hērtsēkskāstēl" "Herzogskastell" /"Sulkovszki-
-kastēj"/ Gyöng
"kāstēlkārtā" "Kastellgarten" /"Kastéjkert"/
Keszőhidegkút

A "Kastell" főnevet, melynek nyelvjárási alakjai meg-
egyeznek, itt az összetételek miatt soroltuk fel.
Előfordulási helyei: Bonyhád, Kakasd, Kisdorog, Len-
gyel, Tabód, Tevel, Váralja, Bikács, Tolna, Belecska,
Gyöng, Keszőhidegkút, Varsád.

"aldā kāsēra" "Alte Kaserne" /"Gimnázium,
Öreg-laktanya, Öreg-kaszárnya"/ Tolna
"naia kāsēra" "Neue Kaserne" /"Laktanya,
Új-laktanya, Tüzérlaktanya"/ Tolna
"šāntārkāzērn" "Gendarmkaserne" /"Pósta"/ Szálka

A "Kaserne" szó két nyelvjárási változatát Tolnán és
Szálkán találtuk.

"kērštālā" "Kirschental" /"Valtēr-villa"/
Cikó
"vildā pīr" "Wilde Birne" /"Cigányház"/ Len-
gyel
"kēlālox" "Köhlerloch" /"Köler-ház"/
Bátaszék
"tsijainārlox" "Zigeunerloch" /"Cigánytelep"/
Szakadát
"lusthaus" "Lusthaus" /"Nyaraló, Filagóri"/
Bonyhádvarasd
"krōs kšlos" "Grösses Schloss" /"Kastél,
Nagy-kastél"/ Högyész

"klān kšlos"	"Kleines Schloss" / "Kis-kas- tél" / Hőgyész
"tunartiskiś"	"Tunertiskisch" Németkér

Ipari létesítmények

"prandvāiprenārāi"	"Branntweinbrennerei" / "Szesz- főzde, Pálinkafőző" / Alsónána
"prandəvaiiprenārāi"	"Branntweinbrennerei" / "Pálinka- főzde" / Varsád
"prandəvaiihita"	"Branntweinhütte" / "Pálinka- főzde" / Mözs
"prantvāiheta"	"Branntweinhütte" / "Pálinka- főző" / Nagyszékely
"šnapsprenārāi"	"Schnapsbrennerei" / "Szeszfőz- de" / Bonyhád
"šnapshaus"	"Schnapshaus" / "Pálinkafőzde" / Györköny
"prāihaus"	"Bräuhaus" / "Kajzër-kocsmá, Ezüstkalász, Butorbót" / Bonyhád
"praihaus"	"Bräuhaus" / "Sörház" / Tolna

A "Branntwein" nyelvjárási változatai: "prandvāi" / Alsónána / "prandəvai" / Varsád, Mözs / "prantvāi" / Nagyszékely /. A "Brennerei" szó a nyelvjárásokban megközelítőleg azonos. / Varsád, Alsónána, Bonyhád /. A "Hütte" változatai "hita" / Mözs / "heta" / Nagyszékely /

A "Schnaps" szó teljesen azonos. / Bonyhád, Györköny / a két helység nyelvjárásában.

A "Bräu" szóra példát Bonyhádon és Tolnán találtunk. Az alakok megegyeznek.

"aiskrūva"	"Eisgrube" / "Jégverem" / Kéty
"mqktār"	"Magtár" / "Magtár" / Várdomb
"kranāripērķ"	"Granariberg" / "Granári-domb" / Tolna

"pātimīl" "Bátimühle" /"Báti malom, szé-
kely: Prémusz-malom"/ Kakasd

"varšatar mīl" "Varsáder Mühle" /"Varsádi-malom"/
Varsád

"arvānəzəmīl" "Urbanuser Mühle" /"Orbán-malom,
Rájn és Kláb, székel: Klápék"/ Bonyhád

"frantsəmīl" "Franzenmühle" /"Franc malma"/
Kakasd

"rōt mīl, jungsmīl" "Rote Mühle, Jungsmühle"
/"Jung-malom, Sultéjsz-malom, székel: Junk-tanya"/
Bonyhád

"valtmīl, ērətsmīl" "Waldmühle, Ehretsmühle" /"Ēret-ma-
lom, Banga-tanya"/ Cikó

"pošnjaksmīl" "Bosnyáksmühle" /"Bosnyák-malom,
Palásti-tanya"/ Cikó

"šnaidərmīl" "Schneidermühle" /"Šnejdər-malom,
székel: Zsóka-malom"/ Kakasd

"rosmīl" "Rossmühle" /"Roz-malom"/ Kisvejte

"kaiməršmīl" "Geimersmühle" /"Gejmer-malom,
Art-malom, Csergő-tanya"/ Majos

"šrəkmīl" "Schrecksmühle" /"Srek-malom, Rosz-
-malom"/ Mőcsény

"špatsəmīli" "Spatzenmühle" /"Veréb-malom"/ Tevel

"asmantsmēl" "Assmannsmühle" /"Tyukház"/ Mucsi

"fātłsmēl" "Fadłsmühle" Mucsi

"hatvāgnərmēl" "Hartwagnermühle" Mucsi

"mēl jānoš saj mēl" "Méhl János seine Mühle"
/"Éva-tanya"/ Mucsi

"paušmēl" "Pauschmühle" Mucsi

"rumpləšmēl" "Rumplersmühle" Mucsi

"špīłtsmēl" "Spielsmühle" Mucsi

"lavīrmīl, pōlonmīl" "Lajvérmühle, Pohlenmühle"

Alsónána

"hīpnərsmīl" "Hübnersmühle" /"Patkányosház"/

Szálka

"šustərmīl, vasərmīl" "Schustermühle, Wassermühle"

Szálka

"prukərmīl"	"Bruckermühle" / "Malom, Bruckkér-malom" / Tolna
"kutrungsmīl, sarāśa mīl"	"Gutrungsmühle, Száraz- der Mühle" / "Görenyási-malom" / Gyöng
"nai mīl"	"Neue Mühle" Bonyhád
"ēbarš mīl"	"Oberste Mühle" / "Főső-malom" / Györe
"unərš mīl"	"Unterste Mühle" / "Āsó-malom" / Györe
"krōs mīl"	"Grosse Mühle" / "Malom" / Hőgyész
"klā mīl"	"Kleine Mühle" / "Kis-malom, Rans-malom, Zöldbéka" / Majos
"klā mīl, maurərmīl"	"Kleine Mühle, Maurermühle" / "Kis-malom" / Tabód
"alt mīl"	"Alte Mühle" / "Ó-malom" / Tevel
"fuksmīl"	"Fuchsmühle" / "Róka-malom, szé- kely: Siller-tanya" / Bonyhád
"fitskqmīl"	"Ficzkomühle" / "Fickó-malom, Fricsi-malom" / Bonyhád
"tāmpmīl"	"Dampfmühle" / "Gőzmalom, Termény- forgalmi" / Bonyhád
"ēlāmīl"	"Öhlermühle" / "Olajmalom" / Kakasd
"hərāf/ts/mīl"	"Herrschaftsmühle" / "Urasági-ma- lom, székel: Lovinusz-malom" / Kakasd
"paprikamīl"	"Paprikamühle" / "Paprikamalom" / Kakasd
"rātsmīl"	"Raizmühle" / "Rác-malom, Kecskés- -malom" / Kakasd
"švāvamīl"	"Schwabenmühle" / "Sváb malom" / Bátaszék
"rosmīl"	"Rossmühle" / "Kosut utca" / Várdomb
"kmāmīl"	"Gemeindemühle" / "Községi-malom" / Pári
"rēdərsmīl"	"Rédersmühle" / "Réder-malom, Májér-malom, Gazdakör, Csányi-kocsmá, Késdobáló, Bics- kanyitogató" / Bonyhád

"šrēksmīl"	"Schreksmühle" / "Srekk-malom, Rossz-malom" / Bonyhád
"šustarmīl"	"Schustermühle" / "Frólih-malom" / Bonyhád
"pēkarsmīl"	"Beckersmühle" / "Bëkkër-malom" / Bonyhád
"štumpamīl/pētlmīl"	"Stumpfenmühle, Bettelmühle" / "Hármastanya" / Bonyhádvarasd
"vępertsīl"	"Weppertsmühle" Bátaapáti
"lovešar mīl"	"Lovasermühle" Bátaapáti
"kentslāršmīl"	"Genzlersmühle" Bátaapáti
"pętsmīl"	"Betzsmühle" Bátaapáti
"runķamīl"	"Rungenmühle" / "Seffër-malom, Seffër-tanya" / Bátaapáti
"rotarmīl"	"Rottermühle" / "Kón-bót, Erhartbót, Dekman-bót" / Bátaapáti
"štūdarsmīl"	"Studersmühle" / "Studër-malom, Puskás-tanya" / Cikó
"šrōtmīl"	"Schrotmühle" / "Vejsz-darálója" / Kakasd
"filtsiņarsmīl"	"Filzingersmühle" / "Loc-malom, Gortva-tanya" / Majos
"paltsmīl"	"Balzsmühle" / "Borbéj-tanya" / Majos
"kraītsarmīl"	"Kreuzermühle" / "Krajcár-malom" / Mőcsény
"laulimīl"	"Laulimühle" / "Lauli-malom" / Tabód
"perkarsmēl"	"Bergersmühle" Mucsi

A munkaterületünkön a "Mühle" főnév következő változatait találtuk: "mīl", "mīli", "mēl".

"mīli" alak Tevelen volt.

"mēl" változat fordult elő Mucsin.

Az összes többi helységben "mīl" szerepel.

A "Mühle" szót a következő helyeken találtuk: Alsónána, Bátaapáti, Bátaszék, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Cikó, Győnk, Győre, Györköny, Hőgyész, Kalaznó, Kakasd, Kisvejke, Majos, Mőcsény, Mőzs, Mucsi, Nagyszékely, Pári,

Szálka, Szakadát, Tabód, Tevel, Tolna, Udvari, Varsád, Várdomb.

"hirikstpręshaus"	"Hirigstpresshaus" Várdomb
"k̄aroltspręshaus"	"Karolspresshaus" /"Vili-tanya, Sóház"/ Várdomb

A "Presshaus" főnevet csupán Várdombon találtuk.

"saltshaus"	"Salzhaus" /"Sóház"/ Bátaszék
"šlaxtprukā"	"Schlachtbrücke" /"Vágóhid"/
Tolna	
"šlaxtprukā"	"Schlachtbrücke" /"Vágóhid"/
Várdomb	
"šlāxprik/prukā"	"Schlagbrücke" /"Vágóhid"/ Bonyhád
"šlāxprik"	"Schlagbrücke" /"Vágóhid"/
Varsád	
"šlāxprukā"	"Schlagbrücke" /"Vágóhid"/
Bátaszék	
"šlāpaṅk"	"Schlagbank" /"Vágóhid"/ Nagyszékely.

A "Schlachtbrücke" szó nyelvjárási változatait Tolnán, Várdombon, Bonyhádon, Varsádon, Bátaszéken, Nagyszékelyen rögzítettük. A variánsok "šlaxtprukā" /Tolna, Várdomb/.

"šlāxprik/prukā" /Bonyhád, Bátaszék/ "šlāxprik" /Varsád/ valamint "šlāpaṅk" /Nagyszékely/.

"holtshāntlun"	"Holzhandlung" /"Fatelep, Tüzép"/
Bonyhád	
"holtshandlun"	"Holzhandlung" /"Stándli-féle-fatelep"/ Bátaszék
"holtshandlun"	"Holzhandlung" /"Májër-féle-fatelep, Lénër-féle-fatelep, Tüzép"/ Bátaszék

A "Holzhandlung" szó újfelnémet kölcsönzés, így a nyelvjárással csak csekély eltérést mutat. Lásd Bonyhádon.

A szó előfordulási helye Bonyhád és Bátaszék volt.

"holtsplats" "Holzplatz" /"Sterntelep,
Fatér"/ Tolna

"holtsplats, holtshandlung" "Holzplatz, Holzhand-
lung" /"Rozmájër-fatelep"/ Tolna

A "Holzplatz" főnév újfelnémet kölcsönzés a nyelv-
járásokban. Tolnán találtuk ezt a földrajzi nevet.

"sëgavëriç" "Sägewerk" /"Fűrésztelep"/
Szálka

A "Sägewerk" nyelvjárási alakja csupán Szálkán sze-
repel.

"klōshita" "Glashütte" /"Üveghuta"/ Mő-
csény

"klōshita" "Glashütte" /"Üveghuta"/ Bába-
apáti

A "Glashütte" nyelvjárási változatai: "klōshita"
/Mőcsény/ "klōshita" /Bátaapáti/.

"kālīçōvə" "Kalkofen" /"Mészégető"/ Bába-
apáti

"kālīçōvə" "Kalkofen" /"Mészkeménce"/ Vár-
alja

A "Kalkofen" nyelvjárási változataiban nincs külön-
ség.

"tsiglōfə" "Ziegelofen" /"Téglagyár"/ Apar-
hant

"tsiglōvə, riŋ, štokōvə" "Ziegelofen, Ring Stockofen"
/"Hësszër-téglagyár"/ Bonyhád

"tsiglōvə" "Ziegelofen" /"Krausz-tégla-
gyár, Téglagyár, Építőipari-katéesz"/ Bonyhád

"tsiglōfə" "Ziegelofen" /"Téglagyár"/ Hő-
gyész

"tsiglōfə" "Ziegelofen" /"Kis-téglagyár, szé-
kely: Fődes-gödör"/ Izmény

"tsiglōvə"	"Ziegelofen" /"Téglagyár"/ Kis-
dorog	
"tsiglōvə"	"Ziegelofen" /"Téglagyár"/ Mucs-
fa	
"tsiglōfə"	"Ziegelofen" /"Téglagyár"/ Zomba
"tsiglōfə"	"Ziegelofen" /"Uj-szöllők"/ Dúzs
"tsiglouvə"	"Ziegelofen" /"Téglaégető"/ Mucsi
"tsiglō/fə/"	"Ziegelofen" /"Téglaégető"/ Bikács
"tsiglō/tsiglōfə"	"Ziegelofen" /"Vitézi-dülő"/ Bi-
kács	
"tsiglōvə"	"Ziegelofen" /"Téglaégető"/ Német-
kér	
"tsiglōfə"	"Ziegelofen" /"Téglaégető"/ Alsó-
nána	
"tsiglōfə"	"Ziegelofen" /"Téglaégető, Tégla-
kemence"/ Tolna	
"tsiglōvə"	"Ziegelofen" /"Téglaház"/ Gyönk
"tsixlōvə"	"Ziegelofen" /"Téglagyár"/ Kesző-
hidegkút	
"tsiglōvə"	"Ziegelofen" /"Téglagyár"/ Varsád
"tsiglhaus, tsiglhitə"	"Ziegelhaus, Ziegelhütte"
Pári	
"teləkr krōv ² altətsiglōfə"	"Delläckergraben, Alter
Ziegelofen" /"Szénégető"/ Dúzs	
/"auš/tsiglōvə"	/"Ausch/-Ziegelofen" /"Aus-tégla-
gyár"/ Bonyhád	
"kauzər"	"Gauser" /"Nyéki-dülő, Gauzer"/
Bátaszék	

A "Ziegelofen" szó a téglagyártás nyelvi emléke.

Lelőhelyei: Aparhant, Bonyhád, Hőgyész, Izmény, Kis-dorog, Mucsfa, Zomba, Dúzs, Mucsi, Bikács, Németkér, Alsónána, Tolna, Gyönk, Keszőhidegkút, Varsád, Pári, Bátaszék. A nyelvjárási változatok: "tsiglōfə" /Aparhant, Hőgyész, Izmény, Zomba, Dúzs, Bikács, Alsónána, Tolna/.

"tsiglouvə" /Mucsi/
 "tsiglō" /Bikács/
 "tsiglōvə" /Bonyhád, Kisdorog, Mucsfa, Németkér,
 Gyöng, Keszőhidegkút, Vársád/

ęsigfaprik "Essigfabrik" /"Ecetgyár, Zin-
 ger-féle-ecetgyár, Rongytelep, Mé-telep"/ Bonyhád

ęsigfaprik "Essigfabrik" /"Ecetgyár"/
 Bonyhád

"kēsfaprik" "Käsefabrik" /"Terményszatormű"/
 Bonyhád

"lumbəfabrik" "Lumpenfabrik" /"Tékszatorműgyár,
 Szőnyeggyár"/ Tolna

"saidəfabrik" "Seidenfabrik" /"Sejőgyár, Se-
 lőgyár, Selyemgyár"/ Tolna

"mirkovitšfaprik" "Mirkovitsfabrik" /"Katolikus
 templom"/ Nagyszékely

"ęmailfaprik" "Emailfabrik" /"Zománcgyár"/
 Bonyhád

A "Fabrik" szó változatlanul került át a nyelvjárások-
 ba. Egyetlen változás, hogy a "b" zöngés mássalhangzó
 zöngétlen párját a "p"-t használják.

Előfordulási helyei: Bonyhád, Tolna, Nagyszékely.

Szórakozással kapcsolatos épületek

"kāsīnarkārtə" "Kasinogarten" /"Kaszinókert,
 Kertmozi"/ Bonyhád

"kāsīnə" "Kasino" /"Áruház, Kisáruház,
 Bank, Kaszinó"/ Tolna

A "Kasino" szó Tolnán és Bonyhádon fordul elő. A nyelv-
 járési alakok azonosak.

"kūplərāi, rōt lāmpə" "Kupplerei, Rote Lampe"
 /"Nyilvánosház"/ Bonyhád

A "Kupplerei" szó mint nyelvi emlék egyedül Bonyhádon maradt meg. A nyelvjárás a vulgáris magyar "kupleráj" szót őrizte meg.

"viətshaus"	"Wirtshaus" /"Kocsma"/ Mucsi
"vęrtshaus"	"Wirtshaus" /"Zingę-féle-ház"/
Bátaapáti	
"virtshaus"	"Wirtshaus" /"Községi-kocsma"/
Györe	
"kšęft, vęrtshaus"	"Geschäft, Wirtshaus" /"Bót, Kocsma, Prësszó"/ Kisdorog
"vęrtshaus"	"Wirtshaus" /"Kocsma"/ Máza
"kšęft, vęrtshaus"	"Geschäft, Wirtshaus" /"Bót, Kocsma"/ Tabód
"vęrtshaus"	"Wirtshaus" /"Kulturház, Zëller-kocsma"/ Alsónána
"vęrtshaus"	"Wirtshaus" /"Kiskocsma"/ Kistormás
"pęrlarhaus, vęrtshaus"	"Perlerhaus, Wirtshaus" /"Pęrlęr-ház, Kék-gatya, Építő kátéesz"/ Tolna
"vęrtshaus"	"Wirtshaus" /"Kocsma"/ Várdomb
"vęrtshaus"	"Wirtshaus" /"Kocsma, Mozi, Kulturotthon"/ Dúzs
"krōs vęrtshaus"	"Grosses Wirtshaus" /"Erdős-száló, Oroszlán-száló, Aranyoroszlán, Béke száló, Béke"/ Bonyhád
"krōs vęrtshaus"	"Grosses Wirtshaus" /"Milos-féle nagyvendéglő"/ Hőgyész
"krōs vęrtshaus, kındarkārtā"	"Grosses Wirtshaus, Kindergarten" /"Ovoda"/ Kisdorog
"krōs vęrtshaus"	"Grosses Wirtshaus" /"Gali-ház, Gali-kocsma, Nagykocsma"/ Bátaszék
"krūs vęrtshaus"	"Grosses Wirtshaus"/"Nagykocsma"/ Kistormás
"tęrkiš vęrtshaizl"	"Türkisches Wirtshäusel" /"Török-csárda"/ Mözs
"klā vęrtshaus"	"Kleines Wirtshaus" /"Kiskocsma, Krémęr kocsma"/ Diósberény

"krōs vērtshaus"	"Grosses Wirtshaus" / "Nagy-kocsmá, Községi-kocsmá" / Diósberény
"krōs vērtshaus"	"Grosses Wirtshaus" / "Nagy-kocsmá, Általános iskola" / Gyöng
"klā vērtshaus"	"Kleines Wirtshaus" / "Szepi-kocsmá" / Szakadát
"krilvērtshaus"	"Grillwirtshaus" / "Rájszi kocsmá, Gril-kocsmá" / Bonyhád
"lēntjēlsvērtshaus"	"Lengyelswirtshaus" / "Lengyel-száloda, Posta" / Bonyhád
"hartnštāvērtshaus"	"Hartensteinwirtshaus" / "Hártistán korcsumája" / Kakasd
"tsofprindārsvērtshaus"	"Zoffbinderwirtshaus" / "Cof-kocsmá, Gejsz-kocsmá, székel: Kerekas kocsmája, Pál-Andris-Antika-kocsmája, Kulturház" / Kakasd
"volfvērtshaus"	"Wolfwirtshaus" / "Volfkocsmá" / Majos
"pauman-vērtshaus"	"Baumann-Wirtshaus" / "Bauman-kocsmá" / Tabód
"vargavērtshaus"	"Varga-Wirtshaus" / "Varga-kocsmá, Szöllőhégyi-kocsmá, Tiktoll-kocsmá, Martinka-ház" / Kurd
"klaīnvērtshaus"	"Kleinwirtshaus" Varsád
"vaīsvērtshaus"	"Weisswirtshaus" Varsád
"trautmansvērtshaus"	"Trautmannswirtshaus" Varsád
"pērsīņar vērtshaus"	"Börzyönyer Wirtshaus" Bonyhád
"kartušpusta, krupusta, pērsīņar vērtshaus"	"Kardos-pussta, Krugpussta, Börzsönyer Wirtshaus" / "Kardos-pusztā, Krug-pusztā, Hegyi kocsmá" / Bonyhád
"šmukvērtshaus"	"Schmuckwirtshaus" / "Smuk-kocsmá" / Németkér
"hēlviņ"	"Helbig" / "Hēlbig-kocsmá" / Bonyhád
"kārōlīn"	"Karolin" / "Klērcsa-kocsmá, Kārōlin" / Báticasék
"poldi"	"Poldi" / "Csányi-kocsmá, Nesze-picsa-csárda" / Tolna

"pfafəpixlər, šorž" "Pfaffenbüchler, Schorsch"
 /"Kispipa, VERNER-kocsma"/ Bonyhád
 "kintər-sepi-krōsvirtshaus" "Günter-Seppi-Gross-
 wirtshaus" /"Zódkerészt, Gyógyszértár, Patika"/ Tevel
 "naj velt tsur pukli-nāni" "Neue Welt zur Buckli-
 -Nanni" /"Pukli-Náni, Gébert-kocsma, Traktor-csárda,
 Műm-iskola, Szakmunkásképző, Iparisuli"/ Bonyhád
 "kréna pām" "Grüner Baum" /"Bátai vendég-
 lő, Muszáj-baszni-csárda"/ Tolna
 "špārniksvērtshaus" "Sparnichtswirtshaus" /"Bē-
 tyár-kocsma"/ Bonyhád
 "nēktarš" "Nacktarsch" Tevel
 "maus, štōsmičnet" "Mauss, Stossmichnicht" Alsó-
 rána
 "kōralekvērtshaus, unartārfər vērtshaus" "Koralek-
 wirtshaus, Unterdorfer Wirtshaus" /"Koralek-kocsma,
 Fajfər kocsma"/ Bonyhád
 "markvērtshaus" "Markwirtshaus" /"Erzsébēt-li-
 get"/ Bonyhád
 "kmāvērtshaus" "Gemeindewirtshaus" /"Nagykocs-
 ma"/ Szakadát
 "hērnskapērix" "Herren/s/gebirg" /"Apacellər-
 -kocsma, Rózsadombi-kocsma"/ Bonyhád
 "pēltsket" "Pelzkette" /"Pörkölődí-csárda,
 székel: Pörkölődí-gödrök"/ Izmény
 "krinolin, vērtshaus, pēntsvērtshaus" "Krinoline,
 Wirtshaus, Benzwirtshaus" /"Krinolin, Benc-kocsma"/
 Bonyhád
 "špīsvērtshaus" "Spiesswirtshaus" /"Spisz-kocs-
 ma, Halász, Négycsöcsü"/ Bonyhád
 "holtsər vērtshaus" "Holzerwirtshaus" /"Holcēr-kocs-
 ma, Strajhēr-kocsma, Presszó"/ Kakasd
 "hāzətšārdq, lēplāvērtshaus" "Hasentscharda,
 Lepplerwirtshaus" /"Nyul-csárda"/ Kismányok
 "šēņkvērtshaus" "Schenkirtshaus" /"Senk-kocs-
 ma, Tanács, Tanácsháza"/ Mőcsény

"tsunlvértshaus" "Zungelwirtshaus" /"Gungël-
-kocsmá, Prësszó"/ Závod
"šilingvértshaus" "Schillingwirtshaus"
/"šiling-kocsmá, Fehér-hajó"/ Tolna.

A "Wirtshaus" szót a következő helységekben találtuk:
Mucsi, Bátaapáti, Györe, Kisdorog, Máza, Tabód, Alsó-
nána, Kistormás, Tolna, Várdomb, Dúzs, Bonyhád, Hő-
gyész, Kisdorog, Báticasék, Kistormás, Mözs, Diósbe-
rény, Gyönk, Szakadát, Kakasd, Majos, Tabód, Kurd,
Varsád, Németkér, Tevel, Kismányok, Mőcsény, Závod.

A nyelvjárási változatok:

"viatshaus" /Mucsi/

"virtshaus" /Györe, Tevel/

Vagyis Györén és Tevelen a nyelvjárási és az irodal-
mi alak között nincs különbség. Az összes többi helyen
egységesen "vértshaus" alak szerepel.

Igazgatási egységek, hivatalok

"patsirksamt" "Bezirksamt" /"Bíróság, Járásbí-
róság"/ Bonyhád

"finántsa/finántsn" "Finanzen" /"Fináncslaktanya"/
Tolna

"varušhaus, parōnasha¹us, kamaidaha¹us" "Városhaus,
Baroneshaus, Gemeindehaus" /"Községháza, Tanácsháza,
Régi tanácsház"/ Bonyhád

"kamaidaha¹us, kmāhaus" "Gemeindehaus" /"Községház,
Tanácsház"/ Hőgyész

"kmāhaus" "Gemeindehaus" /"Községháza, Ta-
nácsháza"/ Kakasd

"kamaidaha¹us" "Gemeindehaus" /"Községház, Ta-
nács"/ Majos

"kmāhaus" "Gemeindehaus" /"Községháza, Ta-
nácsháza"/ Máza

"kmāhaus, kamaidəhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsház" /
Nagymányok	
"kmēnəhaus"	"Gemeindehaus" / "Bíróház,
Tanácsház" / Nagyvejke	
"kmāhaus, kmaindəhaus"	"Gemeindehaus" / "Községháza,
Tanácsház" / Tabód,	
"kamaindəhaus, kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Községház,
Tanácsház" / Váralja	
"k/a/māhaus, kamaindəhaus"	"Gemeindehaus" / "Község-
háza, Tanácsház" / Zomba	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsház,
Községház" / Kurd	
"kmāuhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsház" /
Mucsi	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" Györköny
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Régi-község-
háza" / Dunakömlőd	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsház,
Községház" / Alsónána	
"kmāhaus, kmaindəhaus, varishaus"	"Gemeindehaus,
Városhaus" / "Tanácsháza, Községháza" / Bátaszék	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsház" /
Mözs	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsház" /
Szálka	
"kmāhaus, kmaindəhaus, vɛrtshaus"	"Gemeindehaus,
Wirtshaus" / "Tanácsház, Községháza" / Tolna	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsháza" /
Várdomb	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Tanácsház" /
Belecska	
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" / "Községház,
Tanácsház" / Diósberény	
"kmānəhaus"	"Gemeindehaus" / "Községház,
Tanácsház" / Keszőhidegkút	

"kamānahaus"	"Gemeindehaus" /"Községház, Tanácsház"/ Nagyszékely
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" /"Tanácsház"/ Pári
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" /"Községháza, Tanácsháza"/ Szakadát
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" /"Tanácsház"/ Szárasd
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" /"Községház, Tanácsház"/ Udvari
"kmāhaus"	"Gemeindehaus" /"Községház"/ Varsád

A "Gemeindehaus" előfordulási helyei: Bonyhád, Hőgyész, Kakasd, Majos, Máza, Nagymányok, Nagyvejke, Tabód, Váralja, Zomba, Kurd, Mucsi, Györköny, Dunakömlőd, Alsónána, Báticasék, Mözs, Szálka, Tolna, Várdomb, Belecska, Diósberény, Keszőhidegkút, Nagyszékely, Pári, Szakadát, Szárasd, Udvari, Varsád.

Nyelvjárási változatai:

"kamaidāhaus"	/Bonyhád, Nagymányok/
"kamaindāhaus"	/Hőgyész, Majos, Váralja, Zomba/

A fenti két változat természetesen nem nyelvjárási alak, az adatszolgáltatók nyilvánvalóan félrevezették a nyelvjárást nem beszélő adatgyűjtőket. Az "úrias" variánst diktálták be nekik.

"kmāhaus"	/Hőgyész, Kakasd, Máza, Tabód, Váralja, Kurd, Györköny, Dunakömlőd, Alsónána, Báticasék, Mözs, Tolna, Belecska, Diósberény, Pári, Szakadát, Szárasd, Varsád.
-----------	---

"kmāhaus"	/Nagymányok, Szálka, Várdomb, Udvari/
"kmēnahaus"	/Nagyvejke/
"kmaidāhaus"	/Tabód, Báticasék, Tolna/
"k/a/māhaus"	/Zomba/

"kmāuhaus" /Mucsi/
 "kmānəhaus" /Keszőhidegkút/
 "kamānəhaus" /Nagyszékely/

Kettős nyelvjárási változat szerepelt: Högyészen, Nagymányokon, Tabódon, Váralján, Zombán, Bátaszéken, Tolnán.

"te-qs-kāntslāi" "TSZ-Kanzlei" /"TSZ-iroda"/
 Mucsi
 "rāthaus" "Rathaus" Györköny
 "štajārāmt" "Steueramt" /"Adóhivatal, Jár-
 rási Tanács, Járási Hivatal"/ Bonyhád
 "vāmōzihaus" "Vámózihaus" /"Dézsmaház"/ Tolna
 "varəšhaus" "Városhaus" /"Városház, Község-
 ház, Ovoda"/ Tevel.

Szervezetek

"hūtṽatkseľšaft" "Hutweidengesellschaft" /"Tár-
 sulat"/ Bátaszék
 "kōrpəratsjō" "Korporation" /"Örmelház,
 Ipartestület, Hangya, Zománcgyári-kulturház"/ Bonyhád
 "kōrpəratsjōn" "Korporation" /"Ipar"/ Bátaszék

A "Korporation" szó nyelvjárási változatait Bonyhádon és Bátaszéken találtuk.

"handṽerkəfəraɪn" "Handwerkerverein" /"Iparos kör,
 Kulturház"/ Tevel
 "jūŋklɪŋksfraɪnt" "Jünglingsverein" /"Müller-ház,
 Német Kör, Magyar Kör"/ Bátaszék
 "lēzəfraɪn" "Leseverein" /"Tanács, Tanács-
 ház"/ Bonyhádvarasd
 "lēsfraɪn" "Leseverein" /"Ásó iskola, Kis
 iskola"/ Nagyszékely
 "maurəstfə/ə/raɪn, maurəsfraɪnt" "Maurersverein"
 /"Gál-Kati néni"/ Bátaszék

"miliçfrai _n "	"Milchverein" /"Csarnok"/ Bonyhád
"šēnaiçlar miliçf _ç rai _n "	"Schöneichler Milchverein"
/"Szép-tölgyesi-tejcsarnok"/ Kakasd	
"miliçfrai _n "	"Milchverein" /"Tejcsarnok"/ Bonyhád
"miliçf _ç rai _n "	"Milchverein" /"Sajgyár, székelv: Tejcsarnok"/ Kakasd
"miliçf _ç rai _n "	"Milchverein" /"Vajgyár, Tejüzem, Gumigyár"/ Majos
"miliçfrai _n "	"Milchverein" /"Tejcsarnok"/ Tabód
"miliçfrai _n "	"Milchverein" /"Felső-bolt, Kis-bolt"/ Alsónána
"miliçfrai _n t"	"Milchverein" /"Tejcsarnok"/ Bátaszék
"miliçfrai _n "	"Milchverein" /"Pártház, Párthelyiség"/ Szálka
"šlapaf/a/rai _n "	"Schlappenverein" /"Szovjétház"/ Bátaszék
"tsimarfa _r rai _n "	"Zimmerverein" /"Piller-kocsma"/ Bátaszék

A "Verein" szó előfordulási helyei: Tevel, Bátaszék, Bonyhádvarasd, Nagyszékely, Bonyhád, Kakasd, Majos, Tabód, Alsónána, Szálka.

Nyelvjárási változatai:

"fara _n "	/Tevel/
"frai _n t"	/Bátaszék/
"frai _n "	/Bonyhádvarasd, Bonyhád, Tabód, Alsónána, Szálka/
"frai _n "	/Nagyszékely/
"f/a/rai _n "	/Bátaszék/
"f _ç rai _n "	/Kakasd, Majos, Bátaszék/

A "Milchverein" szónak - miután az irodalomból vett kölcsönszó - csak két nyelvjárási variánsa van:

"miliçfräin" és "miliçfrain". A nyelvjárási "miliç" szóban mindenütt megtalálható a második "i", amely az ófelnémet "miluk" alak "u"-jának a csökevénye. A "Milchverein" szó előfordulási helyei: Bonyhád, Kakasd, Majos, Tabód, Alsónána, Szálka, Bátaszék.

Egészségügy

"nai apatēk"	"Neue Apotheke" / "Patika, Gyógyszertár" / Bonyhád
"apatēkə"	"Apotheke" / "Patika" / Bátaszék
"apatēk"	"Apotheke" / "Patika" / Gyönk

Az "Apotheke" szót csupán Bonyhádon, Bátaszéken, Gyönkön találtuk. Mivel irodalmi nyelvből átvett szó a nyelvjárásokban egységesen "apatēk" alakban szerepel.

"köl/ə/rahaus"	"Cholerahaus" / "Járványkórház, Petőfi-téesz" / Bonyhád
"toktər"	"Doktor" / "Orvosi rendelő" / Kisdorog
"rōtkraits"	"Rotes Kreuz" / "Polgári Kör, Olvasókör, Egészségház" / Lengyel
"alt špitōl"	"Altes Spital" / "Ispitál, Régi-kórház" / Bonyhád

Kereskedelem

"larentsflaišpaŋk"	"Lorenzfleischbank" / "Moniglihüs' szék, Monigli-husszék" / Bátaszék
"flaišpaŋk"	"Fleischbank" / "Mészárszék" / Kistormás

A "Fleischbank" szót Bátaszéken és Kistormáson találtuk. Irodalmi átvétel.

"tavīdavitš/kšeft/"	"Davidovics/geschäft/" / "Davidovics-bót, Efemesz, Ábécé" / Bonyhád
---------------------	---

"tsūlaufkšęft"	"Zulaufgeschäft" /"Bót"/ Majos
"pęłštaints"	"Perlsteins"/"Zsidó bót"/ Váralja
"jutakšęft"	"Jud-Geschäft" /"Zsidó bótja"/
Kakasd	
"ōvri kšęft"	"Oberes Geschäft" /"Fölső bolt"/
Györköny	
"undri kšęft"	"Unteres Geschäft" /"Alsó-bolt,
Kati-bolt"/ Györköny	

A "Geschäft" szót, melynek nyelvjárási alakjai egy-
ségesek a következő helységeken rögzítettük: Bony-
hád, Majos, Kakasd, Györköny.

"hęrpstkvęlp"	"Herbstgewölbe" /"Herbszt-bót,
Bába néni háza"/ Kurd	
"kapinjakvęlp"	"Kapinya-Gewölbe" /"Kapinya-bót"/
Kurd	
"vurmkvęlp/judakvęlp"	"Wurmgewölbe, Judengewölbe"
/"Wurm-bót"/ Kurd	
"mirkovitškvęlm"	"Mirkovits-Gewölbe" /"Mirkovics-bót"/
Nagyszékely	
"raitšis kvęlp"	"Reitzisgewölbe" /"Rejci-üzlet"/
Szakadát	
"štokęrs kvęlp"	"Stockersgewölbe" /"Stokkēr űz-
let"/ Szakadát	
"laknęrkvęlm"	"Lacknergewölbe" Varsád
"milęrkvęlm"	"Müllergewölbe" Varsád
"tišlęrs kvęlp"	"Tischlers Gewölbe" /"Krémer-üzlet"/
Szakadát	

A "Gewölbe" szó előfordulási helyei: Kurd, Nagyszékely,
Szakadát, Varsád.

Nyelvjárási változatok:

"kvęlp"	/Kurd/
"kvęlm"	/Nagyszékely, Varsád/
"kvęlp"	/Szakadát/

"vōxhaizi, vōxhaus"	"Waaghaus, Waaghäusi"
/"Mérlegház"/ Bonyhád	
"vō/x/haus"	"Waaghaus" /"Mérlegház, Mázsa-
ház"/ Majos	
"kmāvq̄ga"	"Gemeindewaage" /"Községi mér-
leg"/ Mucsfa	

A "Waage" szó Bonyhádon, Majoson és Mucsfán találha-
tó.

Nyelvjárási változatok:

"vōx"	/Bonyhád/
"vō/x/"	/Majos/
"vq̄ga"	/Mucsfa/

"tsetlhaus"	"Zettelhaus" /"Cédulaház"/
Tolna	

Oktatási, művelődési célra használt épületek

"kimnāsium"	"Gymnasium" /"Gimnázium, Gimi"/
Bonyhád	
"altkimnāsium"	"Altes Gymnasium" /Öreg-gim-
názium, Öreg-keri, Keri"/ Bonyhád	

A "Gymnasium" szó irodalmi kölcsönzés.

"nai̇ intarnāt"	"Neues Internat" /"Kolës,
Fiukolës, Balogda"/ Bonyhád	
"kinarkārtə"	"Kindergarten" /"Plébánia,
Óvoda"/ Majos	

"kultūrhaus"	"Kulturhaus"
--------------	--------------

A "Kulturhaus" főnév kölcsönszó a nyelvjárásokban,
s így megegyezik az irodalmi alakkal.

Előfordulási helyei: Kisdorog, Lengyel, Györköny,

Várdomb, Diósberény, Gyöng, Keszőhidegkút, Szakadát.

"šul" "Schule" /"Börzsönyi iskola"/ Bonyhád

"šaul" "Schule" /"Fősső iskola, Nagy iskola"/

Nagyszékely

"pēlatsəršul" "Belacer Schule" /"Bēlaci iskola,

Bēlaci óvoda"/ Kakasd

"suntaxhaus, suntaxšul" "Sonntaghau, Sonntagschule"
/"Kis iskola, Szontág-ház"/

"šulhaus" "Schulhaus" /"Öreg iskola"/ Kismányok

"ungrīš šul" "Ungarische Schule" /"Magyar iskola"/

Váralja

"folkspunthaus, šultajts" "Volksbundhaus, Deutsche
Schule" /"Német iskola, Kulturház"/ Bonyhádvarasd

"tajts šul" "Deutsche Schule" /"Német iskola"/

Váralja

"rātsəšul" "Raizenschule" /"Zaji-féle-ház, Szerb
iskola"/ Alsónána

A "Schule" szónak itt csupán néhány összetételét közöljük. Mindenütt a tövégi "-e" lekopása útján létrejött alakban szerepel valamennyi nyelvjárásban: "šul" Vizsgálati területünkön előfordulási helyei: Bonyhád, Nagyvejke, Tabód, Dúzs, Kurd, Dunakömlőd, Kistormás, Szálka, Nagyszékely, Kakasd, Kismányok, Varsád, Aparhant, Bonyhádvarasd, Cikó, Majos, Máza, Mözs, Lengyel, Györköny, Alsónána, Tolna, Kisdorog, Várdomb, Váralja, Bátaszék.

Különféle szükségleteket kielégítő, a lakosság
szolgálatában álló létesítmények

"qrmūtshaus" "Armutshaus" /"Szegényház"/ Tolna

"pāt" "Bad" /"Strand"/ Bátaszék

"fajərhaus" "Feuerhaus" Bonyhád

"fajrhaizi" "Feuerhäusi" /"Tüzóttószertár,
Tüzóttóság"/ Bonyhád

"sprits/h/aizl"	"Spritz/en/häusel" /"Bélaci- -tűzoltószertár"/ Kakasd
"špritsəhaizl"	"Spritz/en/häusel" /"Tűzoltó- szertár"/ Kakasd
"špritsəhaus"	"Spritzenhaus" /"Tűzoltó-rak- tár"/ Mucsfa
"faiərvērhausli"	"Feuerwehrhausli" /"Tűzoltószér- tár"/ Kisdorog
"faiərsprits"	"Feuerspritze" /"Szertár, Tűzoltó- ház"/ Majos
"faiərspritsšopə"	"Feuerspritzschuppen" /"Tűzoltó- szertár"/ Kistormás
"faiərvēršopə"	"Feuerweherschuppen" /"Szertár"/ Lengyel
"faiərvərgə"	"Feuerwerker" /"Tűzoltószertár, Tűzoltólaktanya, Leventeotthon"/ Tolna

A "Feuer" szó előfordulási helyei: Bonyhád, Kisdorog, Majos, Kistormás, Lengyel, Tolna. A főnév irodalmi kölcsönzés, ezért a nyelvjárási alakok egységesek. A "Spritze" főnevet Kakasdon, Mucsfán, Majoson és Kistormáson rögzítettük.

Nyelvjárási változatok:

"šprits"	/Kakasd, Majos, Kistormás/
"špritsə"	/Kakasd, Mucsfa/

A "Schuppen" főnév Kistormáson és Lengyelben szerepel. Nyelvjárási alakjai egységesek.

"post, kmāhaus, folkspunthaus"	"Post, Gemeinde- haus, Volkbundhaus" /Pósta"/ Várdomb
"postamt"	"Postamt" /"Posta, Kulturház"/ Majos
"pōsthaus"	"Posthaus" /"Posta"/ Keszőhidegkút
"post"	"Post" /"Posta"/ Kisdorog

"post"	"Post" /"Posta"/ Máza
"poust"	"Post" /"Posta"/ Mucsi
"post"	"Post" /"Pósta"/ Báticaszék
"post"	"Post" /"Pósta"/ Tolna
"post"	"Post" /"Régi-pósta"/ Várdomb
"p ^o st"	"Post" /"Pósta"/ Belecska
"post"	"Post" /"Pósta"/ Diósberény
"post"	"Post" /"Pósta"/ Gyömk
"p ^o st"	"Post" /"Pósta"/ Szárazd
"post"	"Post" /"Pósta"/ Varsád

A "Post" főnév a nyelvjárásokban kölcsönzés az irodalmi nyelvből. Előfordulási helyei vizsgált területünkön: Várdomb, Majos, Keszőhidegkút, Kisdorog, Máza, Mucsi, Báticaszék, Tolna, Belecska, Diósberény, Gyömk, Szárazd, Varsád.

Nyelvjárási variánsok:

"p ^o st"	/Keszőhidegkút, Belecska, Szárazd/
"poust"	/Mucsi/

A többi helyen az irodalmi és nyelvjárási alak teljesen azonos.

"špārkása"	"Sparkasse" /"Boros-bank, Hitelszövetkezet"/ Bonyhád
"vaserturam"	"Wasserturm" /"Viztorony"/ Bonyhád
"vaserturm"	"Wasserturm" /"Viztorony"/ Tolna

A "Wasserturm" főnév szintén kölcsönzés a nyelvjárásokban az irodalmi nyelvből. A főnév Bonyhádon és Tolnán fordult elő.

A h i t v i l á g o t t ü k r ö z ő n e v e k

A hitvilágot tükröző nevek

Elég gyakran találtunk olyan földrajzi neveket, amelyekben a felekezeti hovatartozás, a vallás intézményei, konkrét szimbólumai, a vallási szertartásokat végző személyek vagy a temetkezéssel kapcsolatos kifejezések fordulnak elő.

A feldolgozást kulcsszavak alapján végeztük, s a kulcsszavakat négy fő témakörbe csoportosítottuk.

A témakörök és kulcsszavaik a következők:

I. Az emberi elmúlás

- 1./ "kruft" /Gruft/ = sirbolt, kriptá
- 2./ "krāp, krāp" /Grab/ = sir
- 3./ "frīthof/-hōp" /Friedhof/ = temető
- 4./ "kīrhōf/-hōp" /Kirchhof/ = temető
- 5./ "laiḡthaus" /Leichenhaus/ = halottasház, hullaház
"tōdahaḡ, tōtahaḡ" /Totenhaus/

Meg kell jegyeznünk, hogy a "Friedhof" főnevet kizárólag katolikus településekben használják.

A "Kirchhof" mind protestáns, mind katolikus községekben járja.

II. Vallást gyakorló ember vagy csoport s tevékenysége

- 1./ "emausvex" /Emmausveg/
- 2./ "lutaskas" /Lutherische Gasse/ = Luteránus utca
- 3./ "judā" /Jude/ = zsidó
- 4./ "pafa, pfafa" /Pfaffe/ = csuhás, pap
- 5./ "pfara, pārar, pār, pārā" /Pfarrer/ = plébános, lelkész
- 6./ "pilkar" /Pilger/ = zarándok

A "Pilger" főnevet kizárólag katolikus községekben ismerik és használják.

- 7./ "fərsamluŋ" /Versammlung/ = gyűlés, gyülekezet
A "Versammlung" név csak szektáknál járja.

III. A vallás gyakorlására használt épületek és azokhoz tartozó építmények

- 1./ "pēthaus" /Bethaus/ = imaház
2./ "pētēk" /Betecke/ = imasarak
3./ "klokə" /Glocke/ = harang
4./ "kəpəl" /Kappelle/ = kápolna
5./ "kērχ, kīrχ /Kirche/ = templom
6./ "klōstər /Kloster/ = kolostor, klastrom, zárda
7./ "kātōlišər lēzəfəraɪn /Katholischer Leseverein/ = katolikus olvasókör
8./ "pfarəi" /Pfarrei/ = plébánia, parókia, lelkeszi hivatal. - Csak katolikus településekre jellemző.
9./ "kātōliš šūl" /Katholische Schule/ = katolikus iskola.
"əvaŋgēliš šūl" /Evangelische Schule/ = evangélikus iskola.
10./ "templ" /Tempel/ = Kizárólag zsidó templom.

IV. A vallás világához tartozó tárgyak, berendezések

- 1./ "piltštək" /Bildstock/ = szentképes fa
"pil" /Bild/
2./ "trāɪfaltiçkəɪt" /Dreifaltigkeit/ = szentháromság
3./ "haɪliçprunə" /Heiliger Brunnen/ = szent kút
4./ "Heiligen" = szentek
5./ "kəlfāri" /Kalvarie/ = kálvária
"kəlfāripərç" /Kalvarienberg/ = kálvária hegy
6./ "kraɪts" /Kreuz/ = kereszt
7./ "firtsən nōthəlfər" /Vierzehn Nothelfer/ = tizennégy segítőszent.
Az utóbbi elnevezések csak katolikus településekben hallhatók.

A Versammlung, Leseverein, Schule, szavakhoz kapcsolódó melléknévi jelzők utalnak a hitvilágra, s ezért soroltuk az egyébként nem a hitvilághoz tartozó szavakat ide.

Utak, szántóföldek mellett gyakran előfordul a szentképesfa, bádogra festett "Mária"-kép, illetve szenteket ábrázoló képek. Az ilyen típusú földrajzi nevekben gyakran a személyneveket már nem találjuk meg, csupán a "Bild" szót.

A "Heiligen" címszó alatt, külön fejezetet szentelünk a szentek keresztneveinek.

Az emberi elmúlás

Sirbolt, kriptá

Gruft

Alsónána: "künstkruft" /Kunstgruft/ = "Kriptá"

A jómódú "Kunst" család kriptája. A kriptá a Temető köz végén helyezkedik el, s hegybe vájták. Az építtető Kunst János volt.

Bátaszék: "mājars kruft" /Mayers Gruft/ = "Majer család kriptája"

Majer István és Schmidt Magdolna közös siremléke. A Majer család ugyancsak igen jómódú volt. A pompás siremlékek státuszsimbólumok voltak a német településekben is.

Sir

Grab

Keszőhidegkút: "hailig krāp" /Heiliges Grab/ = "Szent sir"

Egyesek szerint egy ifjú párt temettek ide. Mások szerint papokat, hittérítőket helyeztek örök nyugalomra ezen a területen.

Temető
Friedhof

Kakasd: "frīthōf" /Friedhof/ = "Bélaci temető"

Dunakömlőd: "frīthof, fraithōf" /Friedhof/ = "Temető"

Györköny: "frīthōf" /Friedhof/ = "Temető"

Bátaszék: "fraithōf" /Friedhof/ = "Temető"

Tolna: "fraithōf" /Friedhof/ = "Temető"

A bátaszéki "fraithōf" első sirja 1760-ból való.

Dunakömlőd: "altər fraithōf" /Alter Friedhof/ =
"Régi temető"

Högyész: "frīthōfkas" /Friedhofgasse/ = "Temető
utca, Kárpát utca"

Váralja: "frīthōfstrōs" /Friedhofstrasse/ = "Te-
mető utca, Petőfi Sándor utca"

Dunakömlőd: "nāi kas, frīthōfkęsi" /Neue Gasse,
Friedhofgąssi/ "Táncsics Mihály utca"

Németkér: "třorpęalę, fraithōfalę" /Csorba-Allee,
Friedhofallee/

Bátaszék: "frīthōfkasę, fraithōfkasę" /Friedhofgasse/=
"Garai utca, Temető utca"

Aparhant: "frīthōfękar, kīrxōffęldęr" /Friedhofęcker,
Kirchhoffelder/ = "Temetőföld"

Högyész: "frīthōfhanęftvęilęr" /Friedhofhanfteiler/

Meg kell jegyeznünk, hogy a "Weiler" főnevet csak né-
hány katolikus községben használják.

Protestáns településekben ezt a szót egyáltalán nem
ismerik, mert délnémet szó, protestáns településeink
pedig valamennyien középnémet területről származnak.

Kakasd: "frīthōffęlt" /Friedhoffeld/ = "Belaci
temető fölött"

Dunakömlődön a "kęsi" a "Gąsschen" irodalmi kicsinyítő-
képzős alak nyelvjárási változata.

A "Gasse", "Strasse", "Gässi", "Allee" főnevekkel alkot összetételt a "Friedhof" szó.

Dunakömlődön a "Neue Gasse"-t 1908-ban nyitották meg, s ekkor ez volt a legújabb utca. Erről kapta német elnevezését.

Németkéren a "tšorpⁱaalē" elnevezés előtagja az utca alakjára utal.

Az "Acker, Feld, Hanf + Friedhof" főnévi összetétel arra utalnak, hogy a temető a mezőgazdasági terület közelében helyezkedik el, s egyben orientációs pontul szolgál.

Aparhant: "rāts^afrīthōf" /Raizenfriedhof/ = "Rác-temető, Rózsadomb"

Kakasd: "kēri^hhōfvēk, vēk uf t^ar frīthōf"
/Kirchhofweg, Weg auf den Friedhof/= székely: "Temetőfőljáró".

Zomba: "kūlrafrīthōf" /Cholerafriedhof/ =
"Kolëratemető"

"špāniš frīthōf" /Spanischer Friedhof/ =
"Kiserdő, Spanyol temető"

"nun^afrīthōf" /Nonnenfriedhof/ = "Apáca-temető, Sportpája".

A "kūlrafrīthōf" arra a szörnyű járványra utal, amely a telepítések kezdetén megtizedelte a német falvak lakosságát.

A "špāniš frīthōf" pedig az I.világháború után tomboló spanyol nátha áldozatait juttatja eszünkbe.

A "nun^afrīthōf" /apácatemető/ arról tanuskodik, hogy Hőgyészen igen régen apácarend volt. Ennek már csak nyelvi emléke van.

Tolna: "jūdafrāⁱthōf" /Judenfriedhof/ = "Zsidó temető"

A nemzetiségi, illetve felekezeti hovatartozás alapján vallási felekezetnek vagy nemzetiségnek külön-külön temetője volt. Ennek bizonyítéka a "Raizenfriedhof" /Aparhant/ és a "Judenfriedhof" /Tolna/ földrajzi nevek. Mivel a katolikusok és protestánsok nem "keveredtek", természetesen külön temetőkbe is helyezték őket örök nyugalomra.

Györe: "fī/ġ/frīthōf" /Viehfriedhof/ = "Dögtemető"

Kakasd: "āsplats, fīfrīthōf" /Aasplatz, Viehfriedhof/ = "Dögtemető"

A "Viehfriedhof" elnevezés arra utal, hogy az adatszolgáltatók "úriasan" /herrisch/ akarták magukat kifejezni, és a nyelvjárásban nem létező alakot kreáltak.

Györén a "fī/x/frīthōf"-ot csak a századforduló előtt használták.

Temető

Kirchhof

A "Friedhof" és "Kirchhof" főnevek egymás szinonimái. A "Friedhof" főnevet kizárólag katolikus községekben használják.

"kēriġhōf": Grábóc, Kisdorog, Majos, Tabód, Tevel, Dúzs, Kurd, Mözs, Varsád

"kēriġhōp": Belecska, Gyönk, Keszőhidegkút

"kīrxōf": Györe, Závod

"kīarfāt": Mucsi

A "Kirchhof" földrajzi nevet egy esetben falurész jelölésére használták; "kīrxōf" /Györe/ Mucsiban a "kīarfāt" földrajzi név a középfelnémet "hovede" = Hof alakot tartalmazza.

Lengyel: "k̑erichōf, frīthōf" /Kirchhof, Friedhof/=
"Temető"

Bonyhádvarasd: "frīthōf, k̑erichōf" /Friedhof, Kirchhof/=
"Temető"

Érdekes, hogy a temető német megnevezésére Lengyelben és Bonyhádvarasdon mind a "Friedhof" mind a "Kirchhof" főneveket használják.

A kettős elnevezés közül az egyik régebbi, a másik pedig újkeletű, azaz a régebben ide költözött német nyelvű lakosság, s az utánuk betelepült svábok nyelvhasználatát tükrözi.

Zomba: "hōfkīrxə" /Hofkirche/ = "Temető"

Az egykori uradalom kis templomának a neve.

Szárazd: "k̑erichōvat" /Kirchhofet/ = "Régi temető"

A német telepesek az összetétel utótagjában az "ōvat" /Abend = este/ főnevet vélik felfedezni. A valóságban a középfelnémet "hovede" /Hof = udvar/ rejlik benne. A nyelvjárási alak megőrizte archaikus jellege folytán a középfelnémet változatot.

Mőcsény: "šivrakar k̑erichōf" /Zsibriker Kirchhof/=
"Zsibriki temető"

A "Kirchhof" főnév helységnévvel alkot összetételt. Zsibrik 1959-ig önálló község volt. 1959-ben Mőcsényhez csatolták.

"altar k̑erichōp" /Alter Kirchhof/ = "Régi temető, Öreg temető" Kismányok

"alt k̑erichōf" /Alter Kirchhof/ = "Régi temető, Öreg temető" Nagyszékely, Pári, Dúzs, Bikács

"nai k̑erichop" /Neuer Kirchhof/ = "Új temető" Kismányok

"nai kiārfat" /Neuer Kirshhofet/ = "Új temető" Mucsi

"nai k̑erichōf" /Neuer Kirchhof/ = "Uj temető"

Bikács, Pári

Sok községben található régi és új temető.

Az "alt"-neu" melléknevek megkülönböztető szerepet töltenek be, s a temetők korára vonatkoznak.

Az első német telepesek Tolna megyébe 1715 körül kerültek. Az első temetők helyett idővel újakat kellett nyitni. Így több helységben megjelent az "Alter Kirchhof" mellett a "Neuer Kirchhof" földrajzi megnevezés.

Például:

Kismányok: "altar k̑erichōp" - "nai k̑erichōp"

Bikács: "alt k̑erichōf" - "nai k̑erichōf"

Pári: "alt k̑erichōf" - "nai k̑erichōf"

A régi temetőkbe már nem temettek, s idővel felszámolták azokat. Sok helyen már csak a dülönévvé vált "Kirchhof" szó utal az egykori temetkezési helyre.

Kismányokon az "altar k̑erichōp"-ba 1919-ig temetkeztek. 1919-től már a "nai k̑erichōp"-ot használják.

Mucsiban a "nai k̑arfāt" földrajzi név a középfelnémet hoveđe = Hof alakot őrizte meg. "Neuer Kirchhofet" irodalmi német: "Neuer Kirchhof".

Aparhant: "rātsak̑irxōf" /Raizenkirchhof/ = "Rác temető"

Felsőnána: "rātsak̑erichōf" /Raizenkirchhof/ = "Rác temető"

Grábóc: "rātsak̑erichōf" /Raizenkirchhof/ = "Rác temető, Szerb temető"

Mórágyp: "rātsak̑erichōf" /Raizenkirchhof/ = "Rác temető"

Alsónána: "rātsak̑erichōf" /Raizenkirchhof/ = "Szerb temető"

Bátaszék: "rātsakēriḡhōf" /Raizenkirchhof/ =
"Rác temető"

Szálka: "rātsakēriḡhōf" /Raizenkirchhof/ =
"Rác temető, Öreg temető"

Szakadát: "rātsakērxōf" /Raizenkirchhof/ =
"Rác temető"

A terjeszkedő törökök elől a Balkánról a szerb lakosság hazánk déli részére menekült, s telepedett le. Az I. világháború után a Tolna megyei szerb lakosság nagy része visszatelepült Jugoszláviába. A német telepesek a török kiűzése után több községben találtak szerbeket, akiket "rácoknak" neveztek. A különböző nemzetiségek külön temetőbe temetkeztek. Szálkán a szerb lakosság temetkezési helye a katolikus temető felső végében volt. Mivel ezekbe a temetőkbe a szláv lakosság elköltözése után nem temetkeztek, igen elhanyagolt állapotban vannak /Alsónána, Bátaszék, Szálka/, vagy fokozatosan mezőgazdasági művelés alá veszik /Alsónána/, vagy már csupán a nevük él, mivel helyükön szántóterületek vannak /Szakadát, Mórág, Aparhant/.

Bátaszéken a "rātsakēriḡhōf" az 1920-as évekig volt a község szerb lakosságának temetkezési helye.

Bonyhád: "judakēriḡhōf" /Judenkirchhof/ = "Zsidó temető"

Bonyhád: "judakēriḡhōf" /Judenkirchhof/ = "Zsidó temető"

Bátaszék: "jūdakēriḡhōf" /Judenkirchhof/ = "Zsidó temető"

Szálka: "judakēriḡhōf" /Judenkirchhof/ = "Zsidó temető"

Gyöng: "jurakēriḡhōp" /Judenkirchhof/ = "Zsidó temető"

Bátaszéken, Gyönkön és Bonyhádön a második világ-háború végéig nagy számban éltek zsidó vallású emberek, s ezekben a községekben külön temetőjük volt. Figyelemre méltó a gyönki nyelvjárási alak: "jura-" /Jude/ Gyönkön és a szomszédos evangélikus községekben az intervokális "d" hangot "r" váltja fel, Márvány János "r-Gegend"-nek nevezi kandidátusi disszertációjában ezt a vidéket.

Bonyhád: "paptistakēriçhōf /Baptistenkirchhof/ = "Babtista-temető"

Nagyszékely: "rēfarmēt kēriçhōf /Reformierter Kirchhof/ = "Rēformátus temető"

Bonyhád; Majos: "ēvangēliš kēriçhōf" /Evangelischer Kirchhof/ Kéty, Murga "ēvangēliš kēriçhōp" /Evangelischer Kirchhof/

Alsónána: "ēvangēlišar kēriçhōf" /Evangelischer Kirchhof/ = "Ēvangélikus temető"

Bonyhád: "kātōliš kēriçhōf" /Katholischer Kirchhof/ = "Katolikus temető"

Nagyszékely: "kātōliš kēriçhōf" /Katholischer Kirchhof/ = "Katolikus temető"

Gyönk: "kātōlišar kēriçhōp" /Katholischer Kirchhof/ = "Katolikus temető"

Mőcsény: /"kātōliša"/ kīrxhōf /Katholischer Kirchhof/ = "Mőcsényi temető, Katolikus temető"

Alsónána: "kātōlišar kēriçhōf" /Katholischer Kirchhof/ = "Katolikus temető"

Murga: "kātōlišar kīrxōvat" /Katholischer Kirchhofet/ = "Katolikus temető"

mhd. hoveđe = Hof

A nemzetiségi különbségek mellett a vallási hovatartozás is meghatározó volt a temetkezési szokásokban. A német telepesek túlnyomó része protestáns vallást gyakorolt.

Mucsfa: "frīthōfperk, ķerighōperk" /Friedhof-
berg, Kirchhofberg/ = "Temető-hégy"

Szálka: "ķerighōfpērix" /Kirchhofsberg/ = "Te-
mető hegy"

A környezetből kiemelkedő természetes képződmény ne-
ve a közelben levő temető megjelölést, mint tájékozó-
dási pontot megőrzi. Mindkét hegy részben mezőgazda-
sági művelés alatt áll. A hegyek másik részét erdő fe-
di.

Györköny: "ķerighōfkas" /Kirchhofgasse/... = "Sző-
lő utca"

Alsónána: "ķerighōfkēsxa" /Kirchhofgässchen/ =
"Temető köz"

"ķerighōfkas" /Kirchhofgasse/ = "Temető
utca"

Mözs: "ķerighōfkas" /Kirchhofgasse/ = "Temető
utca"

Nagyszékely: "ķerighōfshōl" /Kirchhofshohle/ = "Te-
mető horgos"

Varsád: "ķerighōfsvēk" /Kirchhofsweg/ = "Temető
út"

Aparhant: "rātsaķirxōfēķar" /Raizenkirchhofäcker/ =
"Ráctemetőföld"

Mócsény: "aldaķerighōfēķar" /Alte Kirchhofäcker/ =
"Régi temető föld"

Kistormás: "ķerighōfēķar, kerihofākr" /Kirchhofäcker,
acker/

Pári: "ķerighōfēķar" /Kirchhofäcker/

Gyöng: "ķerighōpsfēlt" /Kirchhofsfeld/ = "Teme-
tőhegy"

Kéty: "ķerighōpstāl/ār/" /Kirchhofsteil/er/ =
"Temető dűlő"

Kismányok: "ķerighōfsvīnārtā" /Kirchhofsweingärten/

Györköny: "ķerighōfvīnāt" /Kirchhofsweingarten/

Györe: "unārkēriģōf" /Unterer Kirchhof/ = "Te-
metők ajja"

A "Kirchhof" főnév összetételt alkot a "Gasse", "Gässchen", "Hohle", "Weg" főnevekkel.

Az "Acker", "Äcker", "Feld", "Weingarten", "Teil" főneveknek a "Kirchhof" főnévvel alkotott összetétele arra utal, hogy a mezőgazdasági területek a közelükben levő temető megjelöléseket vették fel.

A "Kirchhof" főnév ezekben a nevekben tájékozási pontul szolgál.

A "Raize" főnév és az "alt" melléknév a "rātsākīrxōfēkār" /Aparhant/ "aldə kērixhōfēkār" /Mőcsény/ összetételekben megkülönböztető szerepet, az "unter" melléknév pedig az "unākērixōf" /Győre/ összetételben helyzetviszonyító szerepet tölt be.

Kéty: "fīḡkērixhōp" /Viehkirchhof/ = "Lótemető"

Nagyszékely: "ōskērixhōf" /Aaskirchhof/ = "Dögtemető"

Az "Aaskirchhof" a magyar dögtemető szó szerinti fordítása Nagyszékelyen. A német telepesek nyelvhasználatában itt is az "Aasplatz" fogalom él. A "Viehkirchhof" úriasan csengő fogalom, a magyar "temető" szónak szó szerinti - tehát helytelen - fordítása.

Halottasház

Totenhaus

Bonyhádvarasd: "tōdāhaus" /Totenhaus/ = "Hullaház"

Vallást gyakorló ember vagy csoport s tevékenysége

Emmauszi - út

Emmausweg

Tolna: "emausvēx" /Emmausweg/ = "Mőzsi út"

Mőzsre vezető földút. Erre jártak és járnak a tolnaiak húsvét másnapján a mőzsi búcsúba: Emāuszba.

Az Emmausz-járás a népi jámborság megnyilvánulása a hazai némettség körében. Az emmauszi tanítványok emlékére rendezik. Csak katolikus községekben ismerik a kifejezést. Protestáns községekben nem is ismerik a kifejezést. /Rapcsányi László 173, 54.lap/

Luteránus utca
Lutherische Gasse

Gyönk: "luta^ŷkas" /Lutherische Gasse/ = "Lutránus utca, Malom utca, József Attila utca"
lutherisch = luteránus, evangélikus. Az első evangélikus német telepések laktak ebben az utcában.

Zsidó
Jude

Szárazd: "juravaltfēlt" /Judenwaldfeld/
Németkér: "jud^aakar" /Judenacker/
"jud^avīza" /Judenwiese/ = "Zsidó-rét"
Györköny: "jura^tāl" /Judental/
Bonyhádvarasd: "jūd^ap^{er}k" /Judenberg/ = "Kardos-dülő"
Máza: "jūd^ap^{er}k" /Judenberg/ = "Kecske-hégy,
Zsidó-högy"
Tevel: "jūd^ap^{er}k" /Judenberg/ = "Zsidó-hegy"

Szárazdon a "juravaltfēlt" Pejacsevics földbirtokosé volt. Mind a természetes mélyedések, mind pedig a környezetből kiemelkedő természetes képződmények, mezőgazdasági területek /szántók-legelők/ tartalmazzák a "Jude" főnevet. Ezen területek tulajdonosai zsidók voltak. Nyelvtörténeti szempontból figyelemre méltó több német községben a "Jude" szó kiejtése. Szárazdon, Györkönyben, Gyönkön, Kalaznón, Murgán az intervokális "d"-t "r"-nek ejtik. A többi német faluban itt egykor a /"ŷ"/ ejtés járta, amely a magyar nyelv interferenciája következtében /"d"/ vé alakult. Például: Bonyhádon /jud^a/

Bonyhád: "judəšŭl" /Judenschule/ = "Zsidó iskola"
Bátaszék: "jūdəšŭl" /Judenschule/ = "Zsidó iskola"
Kurd: "vurmkvəlp, judəkvəlp" /Wurmgewölbe,
Judengewölbe/ = "Vurm-bót"
Várdomb: "jutərhaus, špitsərhaus, loti-nēni-haus"
/Judenhaus, Spitzerhaus, Lotti-néni-Haus/

Az iskolák zsidó felekezeti iskolák voltak. A bolt
/Kurd/, illetve a ház /Várdomb/ zsidó lakosok tulajdo-
nát képezte.

Bonyhád: "frēliç/s/kęsi, judəkęsi" /Fröchlich/s/-
gässi, Judengässchen, gässi/ = "Fürdő utca, Zsidó köz,
Táncsics utca"

"judəkęsi, judəkas" /Judengässchen,
gässi/ = "Zsidó köz, Cigánköz"

Mucsi: "judəkasa" /Judengasse/ = "Dózsa utca"

Gyöng: "jurəkęsjə" /Judengässchen, gässi/ =
"Zsidó köz"

Bonyhádon a "judəkęsi", "frēliç/s/kęsi" rituális zsidó
fürdő volt, a "judəkęsi, judəkas" pedig onnan kapta ne-
vét, hogy éppen az utcában kizárólag zsidók laktak.
1944-ben itt volt a gettó.

Mucsiban a "judəkasa"-ban volt boltjuk a zsidó kereske-
dőknek.

Csuhás, pap

Pfaffe

Bonyhád: "pafəękr" /Pfaffenäcker/

Grábóc: "pafətālękar /Pfaffenteiläcker/

Tevel: "pfafnviŋkl, pfarəsviŋkl" /Pfaffenwinkel,
Pfarrerswinkel/ = "Pap sarok"

Váralja: "pafəfelt" /Pfaffenfeld/ = "Papföld"

Tolna: "pfafəfelt" /Pfaffenfeld/ = "Papföldek"

A földrajzi nevek arra utalnak, hogy a fenti mezőgaz-
dasági területek az egyház tulajdonát képezték.

Tolnán a "pfafafelt" a katolikus plébánia illetményföldje volt.

Möcsény: "p̃afat̃ql" /Pfaffental/ = "Pap-vőgy"

A természetes mélyedés szántóterület. Nevét onnan kapta, hogy papi és kántori javadalomföld volt.

Závod: "pfafp̃erk, hit̃xis̃ar parig" /Pfaffberg, Hőgyész Berg/ = "Hőgyészi-hégy"

A környezetből kiemelkedő természetes képződmény, szántóterület.

A második német név "Hőgyész" helységnevet tartalmazza, mely elég távol, Závodtól északra fekszik. Az első elnevezés papi birtokra enged következtetni. Feltételezhető, hogy ez a terület a hőgyészi egyházi birtok része volt.

Kismányok: "p̃ar̃ãhaus, p̃afhaus" /Pfarrerhaus, Pfaffhaus/ = "Paplak"

Mözs: "pfaf̃ãhaus" /Pfaffenhaus/ = "Paplak"

Kismányokon a "Haus", és a "Pfaffe", "Pfarrer" főnevek alkotnak összetételt. Itt van az evangélikus lelkészek szolgálati lakása.

Mözsön a "pfaf̃ãhaus" a katolikus pap lakása és plébánia hivatal.

Kismányok protestáns helység, Mözs pedig katolikus.

Plébános, lelkész

Pfarrer

Bonyhád: "tr̃ãĩšpits, p̃ar̃afelt" /Dreisnitz, Pfarrerfeld/

"p̃ar̃afelt" /Pfarrerfeld/

Kakasd: "p̃ar̃afelt" /Pfarrerfeld/ = "Papföld, székely: Papi-fődek"

Mucsfa: "p̃ar̃afelt" /Pfarrerfeld/ = "Papföld"

Mözs: "pfarəfəlt" /Pfarrerfeld/ = "Papfőd"
Diósberény: "p̄arəfəlt" /Pfarrerfeld/ = "Papi-főd,
Bér-di-hát"

Gyöng: "pilštok, p̄arəfəlt" /Bildstock,
Pfarrerfeld/ = "Bitófa"

Keszőhidegkút: "p̄arəfəlt" /Pfarrerfeld/

Ezek a szántóterületek papi illetményföldek /Bonyhád,
Keszőhidegkút, Mucsfa/ papi javadalomföldek /Mözs/ vagy
papi tulajdonban levő földek /Bonyhád, Diósberény/ vol-
tak.

Bonyhádön a "trāiřpits" /Dreispitze = háromszög/ elne-
vezés a föld alakjára utal. Gyöngön a "pilstok" föld-
rajzi név a szántóföld mellett álló egykori útszéli
/szentképes/fa emlékét idézi.

A szentképesfán olyan képek voltak elhelyezve, melyek
katolikus és görögkeleti szenteket, vallási jelképet
vagy bibliai jelenetet ábrázoltak.

Kurd: "p̄arərkvanākər" /Pfarrergerwannacker/ =
"Papi-dülő"

Kistormás: "p̄arəakər" /Pfarreracker/

Kurdon a szántóterület a pap és a kántor javadalmi
földje volt. A szóeleji "f" /"p" helyett! a német te-
lepesek óházájára utal, amely - a szabályoknak megfe-
lelően - a "punt/funt" vonaltól keletre keresendő. Kis-
tormáson a "p̄arəakər" a lelkész tulajdona volt.

Varsád: "p̄arəvisjə" /Pfarrerwieschen/ = "Disznó-
legelő"

"p̄arəvisjəprunə" /Pfarrerwieschenbrunnen/ =
"Legelő-kút"

A rét, illetve a rajta levő kút papi tulajdonban volt.
A "visjə" /Wieschen = rétecske/ kicsinyítőképzős nyelv-
járási alak.

A "-j " végződés az újfelnémet kicsinyítő képző redukált alakja, amely kizárólag Tolna megye északi részén elhelyezkedő evangélikus községek sajátja. /Varsád, Udvari, Kalaznó stb./

Györköny: "p̣arapāškom" /Pfarrerpaschkum/ = "Papi-páskom"

"paškom", "paškom": egykori erdőlegelő, legelő, amelyet a múlt században kiosztottak, majd szántóvá törtek fel. /Végh J., Ördögh F., Papp L. 201, 44.lap/

Egyházi birtok volt, melyet gazdák műveltek, s a termés 1/5 részét adták az egyháznak.

A "paškom", "paškom" latin átvétel.

Lásd latin: "pascuum, pascua" = legelő. A német telepesek a szomszédos magyar falvak lakóitól vették át a számukra ismeretlen hangalakot.

Kistormás: "p̣arlax" /Pfarrerlach/

A német név arra utal, hogy a szántóterület papi szolgálati föld volt.

A "lax" utótag az ősrégi indogermán szókincs maradványa. Tulajdonképpen "-ax", amely rokon a latin "aqua" /=víz/ főnévvel. A hangalak a német nyelvben kihalt, csupán összetételekben fordul elő.

Például: Salzach: folyó Ausztria és az NSZK határán.

Felsőnána: "p̣arāštōl" /Pfarrerstal/ = "Pap-vögy"

Tevel: "p̣farāstāl" /Pfarrerstal/ = "Pap-vögy"

Mucsfa: "p̣arāshēgḷā" /Pfarrershügelschen/ = "Paplak-köz"

A Mucsfán regisztrált hangalak az újfelnémet "Hügel" /domb/ főnévnek kicsinyítő képzővel ellátott formája: "-ḡa" < "chen".

Bonyhád: "p̣arāhaus" /Pfarrerhaus/ = "Plébánia"

Kakasd: "p̃arəhaus" /Pfarrerhaus/ = "Plébánia"
Mind a két szó az újfelnémet "Pfarrerhaus" nyelvjá-
rási alakja.

Alsónána: "p̃arəhaus" /Pfarrerhaus/ = "Évangélikus-
paplak"

Bátaszék: "serbiš p̃arəhaus" /Serbisches Pfarrerhaus/
= "Pópaház"

Közismert tény, hogy Bátaszéken az első világháború vé-
gig sok szerb nemzetiségű ember élt. Ez a szó egyér-
telműen erre a tényre utal.

Szálka: "p̃arəhaus" /Pfarrerhaus/ = "Paplak"

Várdomb: "p̃arəhaus" /Pfarrerhaus/ = "Plébánia"

A szóeleji "pf" katolikus településre utal, mert csak
ezekben a községekben található "pf" /Valamennyi pro-
testáns községben "p" van./

Kakasdon a "p̃arəhaus" a község legrégibb épülete. A
németek betelepítésekor még erdészház volt. Bonyhádon,
Szálkán, Várdombon katolikus lelkészi hivatal, illet-
ve lelkészi lakás működik.

Alsónánán a "p̃arəhaus" az evangélikus lelkész lakása
és a lelkészi hivatal.

Zarándok

Pilger

Tevel: "pilgarštək/əkr/" /Pilgerstock/äcker/ =
"Zarándok"

Dombos mezőgazdasági terület. A dombtetőn kis kápol-
nában egy szobor van.

Az összetétel részei "Pilger" + "Stock". Az utóbbi je-
lentése a katolikus nyelvjárásokban: szobor.

Tevelen a falu szélén álló szentet ábrázoló szoborról
van itt szó.

Nazarénus imaház
Nazarenerversammlung

Györköny: "natsarēnarfasamliŋ" /Nazarenerversammlung/

Az összetétel "Nazarener"+ "Versammlung" főnevekből tevődik össze. Ebben a községben ennek a meglehetősen ritka szektának volt egy imaháza. A Tolna megyei németek között igen kevés nazarénus volt.

A vallás gyakorlására használt épületek és
azokhoz tartozó építmények

Imaház
Bethaus

Györköny: "rēformērt pēthaus" /Reformiertes Bethaus/
"metōdištā pēthaus" /Methodistenbethaus/
"paptistnpēthaus" /Baptistenbethaus/
"kātōliš pēthaus" /Katholisches Bethaus/

Györköny a második világháború előtt szintiszta protestáns település volt. /Eltekintve néhány nazarénustól, illetve metódistától./ A kitelepítés után más felekezettű lakók is kerültek a községbe. Mivel ezek viszonylag kis lélekszámúak, nem építhettek maguknak templomot, így "imaház"-zal kellett beérniük.

A fenti megállapítás vonatkozik az egykor tisztán evangélikus település mai római katolikus hiveire is.

Keszőhidegkút: "kātōliš pēthaus" /Katholisches Bethaus/ =
"Katolikus imaház"

Várdomb: "pētishaus" /Petishaus/ = "Imaház"

Györkönyön a "metōdištā pēthaus" a svájci Metodista Püspökség támogatásával 1922-ben épült.

Várdombon a "petishaus" a később imaházzá átalakított ház egykori tulajdonosának keresztnévét tartalmazza becézett alakban /Schmidt Péter/.

A második világháború után idetelepített magyar református lakosság alakította át 1948-ban imaházzá.

magyar: Péter - Peti

német: Peter - Peterchen, Peterlein, Peterl.

Imasarok

Beteck

Tolna: "pētek" /Beteck/ = "Mária szobor"

A környékbeli öregasszonyok ehhez a sarokhoz jártak imádkozni.

Harang

Glocke

Kakasd: "šēnāīxlār klokaštūl" /Schöneichler
Glockenstuhl/ = "Szép-tölgyesi-harangláb"

"klokaštūl" /Glockenstuhl/ = "Harangláb"

Kisdorog: "klokaštūl" /Glockenstuhl/ = "Harangláb"

Tabód: "klokaštūl" /Glockenstuhl/ = "Harangláb"

Csibrák: "klokaštūl" /Glockenstuhl/ = "Harangláb"

Varsád: "klokaštūl" /Glockenstuhl/ = "Harangláb"

Varsádon a "harangláb" az ide települt istensegitsiek /bukovinai székeltek/ építették. Ma már nincs meg. Kakasdon a harangláb harangja 1850-ből való.

A "šēnāīxlār klokaštūl" földrajzi név "Schöneichel" helységnevet tartalmazza. Neve onnan származik, hogy 1836-ig tölgyerdő volt a környéken. Az erdő irtása után épültek itt házak.

Bonyhád: "klokaštok" /Glockenstock/ = "Harangláb"

Ez a hangalak a Bonyhád melletti Börzsönyből való, ahol - mivel templom nem volt a 300-as lélekszámú kis községben - haranglábát állítottak fel, ahol naponta háromszor harangoztak.

Ezt a harangot szólaltatták meg temetéskor, s tűz esetén ugyancsak félreverték.

Mórágý: "klokaĥē" /Glockenhöhe/ = "Harangdomb"
Bizonyára a harang ezen a magaslaton állt valamikor.
A jeladó eszközt többnyire kötéllel lengetve szólaltatták meg természeti csapások idején.

Kápolna

Kapelle

Cikó: "kápeľ" /Kapelle/ = "Kő-Mária, Kápolna"
Kisdorog: "kápeľa" /Kapelle/ = "Kápolna, Juhéi-kápolna"

Mőcsény: "kápeľ" /Kapelle/ = "Palatinci templom"
Kápolnát kizárólag csak római katolikus községekben építettek. Először csak a katolikus földesurak, később jómódú katolikus parasztok is.

Bátaszék: "kápeľa" /Kapelle/ = "Kis kápolna"
"kápeľa" /Kapelle/ = "Kápolna"
"kápeľa" /Kapelle/ = "Kápóna, Mária-kápóna"

Tolna: "kápeľ" /Kapelle/ = "Kis kápolna, Öltöztetős Madonna"

"kápeľa" /Kapelle/ = "Kápolna"

Mivel Bátaszék nagy lélekszámú település, 4-5 kápolna is található határában. Ezeket - a földesurakon kívül - jómódú polgárok építették.

A német elnevezés egységes, mert az irodalmi nyelvből vett kölcsönszó változatlan alakban került a nyelvjárárokba.

Cikón a kápolna boltozatában Mária-szobor van.

Bátaszéken a "kápeľa" /Kapelle/ = "Kis kápolna" a település közepén található igen kis méretű épület, a "kápeľa" /Kapelle/ = "Kápolna" pedig Szent Márton tisz-

teletére épült. Mai formáját 1910-ben kapta, amikor a leégett tornyot újjáépítették.

A "kápēla" /Kapelle/ = "Kápóna, Mária-kápóna" 1762-ben korai barokk stílusban épült. Régen temetőkápolna, ma a bátaszéki németek vasárnap délutánonként itt tartanak ájtatosságot. A "segítő Szűzanya" tiszteletére emelték. Tolnán a "kápēla" /Kapelle/ = "Kápolná"-ról azt tartja a hagyomány, hogy egy Szuprics Vendel nevű faddi juhász a múlt század közepén kincset talált, s hálából emeltette ezt a kápolnát. A "kápēl" /Kapelle/ = "Kis kápolna, Öltöztető Madonná"-t a XIX. század közepén Rozmayer Ferenc és felesége építette.

Bonyhád: "kápēlēkər, šnékápēlēkər" /Kapell/en/äcker, Schneekapell/en/äcker/ = "Országuti-dűllő"

Kakasd: "kápēlāēkər" /Kapell/en/äcker/ = "Kápóna-dűllő"

Kisdorog: "kápēliēkər" /Kapell/en/äcker/ = "Kápolna-szántók"

Murga: "kápēlēkr" /Kapell/en/äcker/

Nagymányok: "kápēlnēkərlich" /Kapellenäckerlich/ = "Kápolna-dűlő, Kápolna-dűlő major"

Keszőhidegkút: "klāna kápēlāēkərjā" /Kleine Kapellen-äckerchen/ = "Kis-kápolnás"

"kápēlāēkər, kápēlapērkekər" /Kapell/en/-äcker, Kapellenbergäcker/ = "Kápolnás"

A nagymányoki elnevezés "-lich" végződése külön figyelmet érdemel nyelvészeti szempontból, mert egyedülálló egész Tolna megyében. Ebben a keleti frank nyelvjárást beszélő településben a "-lich" suffixum járul a többes-számban a főnévhez. Ez analógiás úton keletkezett a "-lig" képző mintájára. /Dr. Márvány János docens szóbeli közlése alapján./

A kápolna környékén elhelyezkedő szántók nevüket a kápolnáról kapták, amely tájékozási pont.

Keszőhidegkúton a "klāna kápēlāękarja" helyén a hagyomány szerint "Kesző" nevű falu volt.

Murgán a "kápēlękr" egyházi föld volt.

Keszőhidegkúton az "ękarja" /Ackerchen/ kicsinyítőképzős alak.

Cikó: "kápēltōl" /Kapellental/ = "Kápolna-völgy"

Tolna: "kápēlāfēlt" /Kapellenfeld/ = "Kápolna-dűlő, Kápolnai-földek"

Cikón a természetes mélyedés szántóterület. A völgy bejáratánál van a Rókus kápolna.

Tolnán a "kápēlāfēlt" a kápolnától nyugatra terül el.

Tevel: "kápēllakas" /Kapellengasse/ = "Kápolna utca"

Bátaszék: "kápēlākęsl" /Kapellengäslein/ = Kápolna köz"

A nyelvjárási "kęsl" /Gäslein/ "-l" végződése a német nyelvterület déli részére utal, ahol a középfelnémet "-lin" és annak redukált alakjai használatosak kicsinyítő képzőként.

Az utcák nevüket a közelben vagy közvetlen az utcában található kápolnákról kapták.

Kisdorog: "fadarkaskápēli" /Vordergasskapelle/ = "Segittőszent-kápolna"

Bátaszék: "mitlārvēxkápēlā" /Mittlerwegkapelle/ = "Lingli, Majër-kápóna, Emlékkápóna"

Ezekben a földrajzi nevekben a "fadarkas" és a "mitlārvēx" előtagok helyzetjelölő funkciót töltenek be, s meghatározzák a kápolnák helyét.

Bonyhád: "/paptista/kápēl" /Baptisten/ Kapelle = "Babtista kápolna"

A magyarországi protestáns szekta, a "baptisták" kápolnája, 1899 óta imaház. Meg kell jegyeznünk, hogy csak igen kevés ember tartozik ehhez a szektához. Szociális szempontból érdemes rámutatnunk arra, hogy az egyes szekták tagjai kizárólag a nincstelen parasztok soraiból kerültek ki.

Szálka: "rātsakāpēla" /Raizenkapelle/ = "Rác templom"

A szerb lakosság temploma volt. Ma már csak a helyet nevezik így, s csak az előtte álló kereszt van meg. Szálka azok közé a falvak közé tartozik, ahová az első világháború után összetelepítették a környéken lakó "rác"-okat.

A 20-as évek elején szinte valamennyi visszatelepült Jugoszláviába.

Kakasd: "anakāpēl" /Annakapelle/ = "Anna-kápolna"

Tabód: "ēlisapētākāpēli" /Elisabethenkapelle/ = "Erzsébet-kápolna"

Kurd: "šaškāpēl" /Sas-Kapelle/ = "Sas-kápolna"
"māiarkāpēl" /Mayerkapelle/ = "Majjër-kápolna"

"tōtklampauarkāpēl" /Tóth-Klambauer-Kapelle/ = "Tót Klambauer-kápolna"

Mucsi: "hārmantskāpāl" /Hermannskapelle/
"kārhanzlkāpāl, mouzarkāpāl" /Kahr-hänselkapelle, Moserkapelle/ = "Mózër-kápolna"
"štriegandzākapāl" /Strigenserkapelle/ = "Strigënc-kápolna"

Bátaszék: "raizarkāpēla" /Reiserkapelle/ = "Rájžër-kápóna"

"māiarkāpēla" /Mayerkapelle/ = "Majjër-kápóna"

Kakasdon és Tabódon a kápolna földrajzi név női kereszt-

nevekkel alkot összetételt. /Anna-Elisabeth/
A két keresztnév, de különösen "Anna" jellemző a katolikus községek névadására. "Elisabeth" általában jellemző a német falvakra. "Anna" csak katolikus településekre jellemző, tehát katolikus keresztnév. A többi összetételben a kápolna szó családi nevekkel együtt fordul elő. A családi nevek a kápolnák tulajdonosainak, illetve építtetőinek neveit rejti.

Családi nevek

"šaš"	Sas	/Kurd/
"māiār"	Mayer	/Kurd/
"tōtklampauar"	Tóth-Klambauer	/Kurd/
"hēarman"	Hermann	/Mucsi/
"kārhanzl, mouzār"	Kahr-hänsel, Moser	/Mucsi/
"štriegandz"	Striegens	/Mucsi/
"raizār"	Reiser	/Bátaszék/
"māiār"	Mayer	/Bátaszék/

Bátaszéken a "raizārkapēla" /Reiserkapelle/ a Bonyhádi út mellett volt. Igg pihentek meg a vándor iparoslegények. Lebontották, s helyét csak egy kereszt jelzi. A "māiārkapēla"-t Bátaszéken a vörös Mayer hozzátartozói emeltették, akit a szerb megszállás alatt itt lőttek agyon.

Mucsi: "filškapāl" /Filzkapelle/ = "Hambuhék kápolnája"

Az összetétel előtagja a kápolna építtető család ragadványnevét tartalmazza.

Cikó: "rōxuskapēl" /Rochuskapelle/ = "Rókus-kápolna"

Kisdorog: "vēndlinuskapēli" /Wendelinuskapelle/ = "Vendél-kápolna"

Nagymányok: "rōkuš¹kapē¹l, floriā¹nkapē¹l" /Rochus-
kapelle, Floriankapelle/ = "Rókus-kápóna, Flórián-
kápóna"

Tevel: "sebastiā¹nkapē¹l" /Sebastiankapelle/ =
"Sebēstyén-kápolna"

Dunakömlőd: "sant-johā¹nas-kapē¹l" /Sankt-Johannes-
Kapelle/

Bátaszék: "arvō¹nikapē¹l^a" /Urbanikapelle/ =
"Orbán-kápóna"

Kisdorogon a "vē¹ndlinuskapē¹li" 1939-ben épült.

Nagymányokon a "rōkuš¹kapē¹l"-t a pestis után építették,
a "floriā¹nkapē¹l" elnevezés onnan származik, hogy egy
tűzvész után a kápolnában Szent Flórián is kapott egy
oltárt.

Bátaszéken az "arvō¹nikapē¹l^a"-t a bátaszéki szőlősgaz-
dák emelték a szőlőhegyek patronusa tiszteletére, egy-
üttal pestisemlék is. A kápolnában megtalálható Szent
Orbán szobra.

Dunakömlődön a "sant-johā¹nas-kapē¹l" földrajzi névről
nem tudjuk, melyik János szentről van szó, de Tolna
megyében általában Nepomuki Szent Jánosnak állítottak
szobrot, illetve építettek kápolnát.

Bonyhád: "š¹nē¹kapē¹l, mariā¹š¹nē" /Schneekapelle,
Mária Schnee/

Kisdorog: "š¹mertshafti motarkot¹askapē¹li"
/Schmerzhaftes Mutter Gottes-Kapelle/ = "Kápolna"

"ō¹ra-ēt-lapō¹ra-kapē¹li" /Ora-et-labora-
Kapelle/ = "Kápolna"

"ō¹dā¹nar kapē¹li" /Odányer-Kapelle/ =
"Ódányi kápolna"

Lengyel: "fē¹rtsa-nō¹thē¹lfar-kapē¹l" /Vierzehn-
Nothelfer-Kapelle/ = "Kápolna"

Bátaszék: "toli¹nar kapē¹l^a" /Dollingen,
Dolinakapelle/ = "Dolinai kápóna"

"mili¹kapē¹l^a" /Mirlkapelle/ = "Mili-
-kápóna"

Lengyelben a "fęrtsa-nōthęlfar- kápęl" búcsúhely ma is.

Kisdorogon az "ōdānar kápęli" régen búcsújáró hely volt.

Bátaszéken a "tolięar kápęla" előtt kereszt és sir-domb áll. E közös sirban a szovjet előőrsök és a németek között 1944 őszén lefolyt kisebb ütközet halottai nyugszanak.

A "mili kápęla" a Kövesdi út bejáratánál van. Valamikor egy részeg mórágyi sváb megtáncoltatta a kápolnában levő Máriát. A kápolnában elhelyezett Mária szobrokat a bátaszékiek nagyon szép csipkeruhába öltöztették. A "Mili" a Miléna, Miletta, Milica, Milla női nevek becéző alakja. Legvalószínűbb a Miléna, amely a Mária, Elena, illetve Mária, Maddaléna nevek összevonása.

/Ladó János 122, 86.lap/

Bonyhádön a "šně kápęl" előtagja: "Schnee" = hó.

A "mariašně" változat előtagjában a "Mária" kereszt-név található.

Kisdorogon a "šmertshafti motęrkotęskápęli" a Hétfájdalmú szüzanya emlékét őrzi. Az egyházi emléknapja szeptember 15. Mária felmagasztalt anyai fájdalmáról való megemlékezésre jellemzően éppen a Szentkereszt felmagasztalásának ünnepét követő napon, búcsú-napjának megülnésére pedig a rákövetkező vasárnap került sor. /Bálint Sándor 15, II.279-286.lap/

Kisdorogon az "ōra-ęt-lapōra-kápęli" /Ora-et-labora-Kapelle/ elnevezés a kápolnán levő felirat alapján született. A felirat latin nyelvű, s jelentése: "Imádkozzál és dolgozzál"! A latinul nem értő német hívők persze nem értik a felirat jelentését.

Kisdorogon az "ōdānar kápęli" /Odányer-Kapelle/ földrajzi név előtagja "Ódány" minden bizonnyal régi helységnevet rejt.

Lengyelben a "fęrtsa-nōthęlfar- kápęl" /Vierzehn-Not-helfer-Kapelle/ a "14 Segitőszent" vagy más néven aprószentek emlékére épült. Egyházi emléknapja július 12. /Bálint Sándor 15. II. 34-36.lap/

Bátaszéken a "toliŋar kápèla" /Dollingen, Dolinakapelle/ földrajzi név előtagja birtoknevet jelöl, amelyen a kápolna állt.

Templom

Kirche

A "Kirche" főnévnek két nyelvjárási alakja van Tolna megyében: "kĕric" a protestáns és "kĭrĕ" vagy "kĭrxə" a katolikus településekben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a középnémet nyelvjárásokat beszélő katolikus közösségekben is az "ĕ" kötőhangzós főnevet használják.

A "kĕric" Kakasdon 1745-ben épült, Kisdorogon "kĕric" 1890-ben, Nagyvejkén a "kĕric" az 1700-as években. Zombán a római katolikus templomot 1767-ben "kĭrxə" Bikácson az evangélikus templomot "kĕric" 1786-ban építették.

Páriban, Szakadátan római katolikus templom van.

Szárazdon a "kĕric" evangélikus templom.

Bátaszéken a "kĕric" ujjgót stílusú kereszthajós katolikus templom. 1903 október 4-én szentelték fel.

Szálkán, Tolnán katolikus templom van.

Várdombon a "kĕric" 1770-ben épült. Leégett, s 1838-ban építették újjá. Fenntartója és kegyura a pécsi székeskáptalan.

A főnév egymagában vizsgált területünkön a következő helységeken szerepelt: Aparhant, Bátaapáti, Bonyhádvarasd, Grábóc, Kakasd, Kalaznó, Kisdorog, Lengyel, Nagyvejke, Zomba, Csibrák, Dúzs, Kurd, Mucsi, Bikács, Dunakömlőd, Németkér, Belecska, Keszőhidegkút, Pári, Szakadát, Szárazd, Bátaszék, Kistormás, Mözs, Szálka, Tolna, Várdomb.

Bonyhád: "kātōliš kĕric" /Katholische Kirche/ =
"Katolikus templom"

Györe: "kātōliš kĭrxə" /Katholische Kirche/ =
"Magyar templom"

Hőgyész: "katōliśa k'ēriç" /Katholische Kirche/ =
"Templom"
Kismányok: "katōliśa k'ēriç" /Katholische Kirche/ =
"Imaház"
Majos: "katōliśa k'ēriç" /Katholische Kirche/ =
"Imaház, Kápóna"
Máza: "katōliś k'ēr/i/ç" /Katholische Kirche/ =
"Katolikus templom"
Mőcsény: "katōliśa k'irx" /Katholische Kirche/ =
"Katolikus templom, Mőcsényi templom"
Závod: "katōliś k'iriç" /Katholische Kirche/ =
"Katolikus templom"
Gyöng: "katōliś k'ērx" /Katholische Kirche/ =
"Katolikus templom"
Udvari: "katōliś k'ēriç" /Katholische Kirche/ =
"Magyar templom, Katolikus templom"
Varsád: "katōliś k'ēriç" /Katholische Kirche/ =
"Katolikus templom"

Gyöngön eredetileg csak evangélikus és református németek laktak. A lakosok döntő többsége lutheránus volt. A Tolna megyében lakó reformátusok Gyöngön, Bonyhádon éltek az evangélikus németek mellett. Mindössze két színtiszta református település volt régebben: Nagyszékely és Mórág.

Varsádon egykor csupán evangélikusok éltek. A nagyarányú kitelepítés következtében alig maradt a faluban evangélikus német lakos.

Bonyhád: "rēfarmērt k'ēriç" /Reformierte Kirche/ =
"Kálvinista templom, Rēformátus templom"
Váralja: "rēfarmērt k'ēriç" /Reformierte Kirche/ =
"Magyar templom"
Gyöng: "rēfarmērt k'ērx" /Reformierte Kirche/ =
"Rēformátus templom"
Váralján a háború előtt csak evangélikus németek és református magyarok éltek.

Evangelikus templom "ęvąŋkėliř kėriř" a második világháború előtt a következő német közösségekben volt: Bonyhád, Felsőnána, Györe, Izmény, Kéty, Kismányok, Majos, Váralja, Alsónána, Gyöng, Udvari, Varsád.

Mőcsény: "ęvąŋgėliř kėriř" /Evangelische Kirche/ = "Régi templom, Evangelikus templom"

Mőcsényben csak katolikus templom volt azelőtt. Néhány évvel ezelőtt csatolták hozzá az evangelikus Zsibriket.

Nagymányok: "ęvąŋgėliř kėriř" /Evangelische Kirche/ = "Templom"

Nagymányokon csupán katolikusok éltek a második világháború előtt. Evangelikus temploma csak azóta van, amióta az evangelikus Majost hozzácsatolták.

Györköny: "ęfangėliř kėriř" /Evangelische Kirche/

A páksi járásban csak Györkönyben van evangelikus templom. A "katholisch", "evangelisch" és "reformiert" melléknevek egyértelműen jelzik, hogy ezek a templomok a katolikus, evangelikus, és református egyházhoz tartoznak. Egyidejűleg azt is mutatják, hogy melyik helységben milyen vallást gyakorolt, illetve gyakorol a lakosság.

Kismányokon az "ęvąŋkėliř kėriř" 1788-ban épült.

Majoson 1770 körül.

Györkönyön az "ęfangėliř kėriř" előtt az első telepek fából épült temploma állt.

Grábóc: "rātsakėriř" /Raizenkirche/ = "Rác templom, Szerb templom"

Kéty: "rātsakėriř" /Raizenkirche/ = "Rác templom"

Alsónána: "rātsiřa kėriř, rātsakėriř" /Raizenkirche/ = "Szerb templom, Kis templom, Katolikus templom"

Bátaszék: "rātsak^ćriḡ" /Raizenkirche/ = "Rác-
-templom"

Grábócon a második világháború végéig sok délszláv
/"rāts"/ lakott. Innen is, mint más községekből,
szintén visszatelepültek Jugoszláviába.

Alsónána német neve "rātsnānā" /Raizenane/ mert az
első világháború előtt igen sok szerb nemzetiségű em-
ber élt ott.

A "der Raitze", "raizisch" előtagú összetétel nem
minden esetben a görögkeleti vallást gyakorló szerb
lakosság templomát jelölte.

Kétyen a "rātsak^ćriḡ" név onnan származik, hogy a
templom körül szerbek /rácok/ laktak.

Alsónánán a "rātsiśā k^ćriḡ", "rātsak^ćriḡ" eredeti-
leg görögkeleti volt, s 1947-ben megvásárolta a grá-
bóczi egyházközségtől a római katolikus egyház.

Bátaszéken a "rātsak^ćriḡ" korai barokk épület volt.
1969-ben eladták, s utána lebontották.

Tolna: "tērkiśā k^ćriḡ" /Türkische Kirche/ =
"Török templom"

Az elnevezést a hagyomány teremtette, mely szerint
a Holt-Duna partján, az iszapban és a víz alatt levő
épületmaradványok egy valamikor itt állott török temp-
lom romjai.

Nagyszékely: "uḡrāś k^ćriḡ" /Ungarische Kirche/ =
"Kis templom, Magyar templom"

Az elnevezés bizonyára onnan származik, hogy a temp-
lomot a helység egykori magyar lakossága látogatta.
Ezek a magyar őslakosok a németek betelepülése után
lassan elköltöztek a faluból. A felszabadulás után egy
ideig katolikus templom volt.

Cikó: "alt k^ćriḡ" /Alte Kirche/ = "Ó-templom-
-dűllő"

Kéty: "alt k^ćriḡ" /Alte Kirche/ = "Ó-templom"

Tevel: "alti kīrx, kēriç" /Alte Kirche/ =
"Öreg-templom"

Szálka: "alda kēriç" /Alte Kirche/ =
"Öreg-templom"

Külön meg kell emlitenünk a cikói "alt kēriç"-et.
Még a török időkből maradt vissza, amikor a hadicse-
lekmények idején megsérültek falai és le is égett. A
mai napig híres búcsújáró helye a szomszédos falvak
katolikusainak. Ma már csupán e földrajzi neveknél
az elnevezés él, s az egykori templomok helyén épü-
letmaradványok, vagy mezőgazdasági területek vannak.
Kétyen templomrom található.

Tevelen az "alti kīrx, kēriç" helyén legelő és szán-
tóföldek húzódnak. E helyen az ásatások során török
előtti romokat és eszközöket találtak.

Szálkán szintén szántóterület van az egykori templom
helyén. A földből sok kő és téglakerült elő. A ha-
gyomány szerint itt volt a régi falu is, melyet a tö-
rökök elpusztítottak.

Cikó: "ēvar kēriç, alt kēriç" /Obere Kirche,
Alte Kirche/ = "Ó-templom"

Az első elnevezés előtagja a templom egykori helyére
utal, azaz a település északi részére. A templomnak
csupán romjai vannak meg. Ásatások során kiderült,
hogy a templom a XIII. század végén épült.

Nagyszékely: "krūs kēriç" /Grosse Kirche/ = "Nagy
templom"

A "krus" előtag az épület nagyságára utal, szemben a
kisméretű és igen régi katolikus magyar templommal.
Református templom.

Bonyhádvarasd: "klākēriç" /Kleine Kirche/ = "Kápolna,
Kistemplom"

Tulajdonképpen nem is templomról van szó, hanem kápol-
náról.

Kakasd: "k'ëriçpruk" /Kirchenbrücke/ = "Templom-
hid, székel: Tëmplompalló"

Készőhidegkút: "k'ëriçaprik, p'araprik" /Kirchenbrücke,
Pfarrenbrücke/ = "Templomhid"

Mind a kakasdi, mind a hidegkúti templom előtti árkot
átívelő hídról /"prik", illetve katolikus "pruk"/ van
szó.

Alsónána: "k'ëriçaplats" /Kirchenplatz/ = "Temp-
lom tér"

Alsónána: "aldar k'ëriçaplats" /Alter Kirchenplatz/ =
"Kistemplom tér"

A falu közepén elterülő "főtéren" áll az evangélikus
templom.

Bonyhád: "k'ëriçhöl, frithöl" /Kirchhohle,
Friedhofhohle/

Mindkét elnevezés ugyanazt a horgost jelöli. Az első
variáns protestáns, a másik pedig katolikus.

Kurd: "k'ëriçhöl" /Kirchenhohle/ = "Templom horó"

Bátaapáti: "k'ërxakas" /Kirch/en/gasse/ = "Templom
utca"

Cikó: "k'irxakas" /Kirch/en/gasse/ = "Templom
utca"

"k'irxakas" /Kirch/en/gasse/ = "Temető
utca"

Györe: "k'irxkas" /Kirchengasse/ = "Templom utca"

Mórágý: "k'ëriçkas" /Kirch/en/gasse/ = "Templom
utca"

Tevel: "k'ëriçpërkkas" /Kirchberggasse/ = "Temp-
lom ut, Temető utca"

Mind az öt községben a templom központi fekvésű, így a
falú "főutcaját" is ennek alapján nevezték el. /Báta-
apáti, Cikó, Györe, Mórágý, Tevel/

Mucsi: "k^éi^ər^xək^{as}" /Kirch/en/gasse/ = "Jókai utca"
 Nagyszékely: "k^éri^çək^{as}" /Kirchengasse/ = "Templom utca"
 Szakadát: "k^ér^xək^{as}" /Kirchengasse/ = "Templom utca"
 Hőgyész: "k^éri^kęsl" /Kirch/en/gással/ = "Templom-
 -hégysz"

Mivel Hőgyész katolikus község, a katolikus "-lein"
 suffixumot ragasztották a főnévhez: "Kirchengással"

Várdomb: "k^ér^xəkęsl" /Kirch/en/gással/ = "Templom
 köz"

Az előbbi megállapítás vonatkozik a katolikus Várdomb-
 ra is.

Alsónánán a "k^éri^çęplats" az evangélikus templom előtt
 van. Az "ald^ər k^éri^çęplats" /Alsónána/ neve onnan szármá-
 zik, hogy valamikor egy kis fatemplom állt a téren. A
 hagyomány szerint Cikón vették, darabokban hozták ide,
 s itt állították össze.

Kakasd: "k^ér^xępęrk" /Kirchenberg/ = "Temető felett"

Kalaznó: "nān^ər k^ér^xpęrk" /Nánaer Kirchberg/ =
 "Nánai-hégysz"

Kismányok: "k^ér^xępęrk" /Kirchenberg/

Mucsfa: "k^éri^çpęrk" /Kirchberg/ = "Templomhégysz"

Murga: "k^éri^çpęrk" /Kirchberg/

Tevel: "k^éri^çpęrk, kⁱr^xpęrk" /Kirchberg/ = "Temp-
 lomhégysz"

Mucsi: "kⁱə^r/x/parix" /Kirchberg/ = "Templom tér"

Diósberény: "k^éri^çpęrk" /Kirchberg/ = "Pusztaszentégysz-
 ház"

Gyöng: "k^éri^çpęrk" /Kirchberg/ = "Jókai utca"

Nagyszékely: "k^ér^xępęrk" /Kirchenberg/ = "Templomhégysz"

Pári: "k^éri^çpęrk" /Kirchberg/

Udvari: "k^éri^çpęrk" /Kirchberg/ = "Temető-hégysz"

Varsád: "k^éri^çpęrk" /Kirchberg/ = "Templomhégysz"

Kalaznó: "k^ér^xękipl, k^éri^çpęrk" /Kirchengipfel,

Kirchenberg/ = "Templomhégysz"

Németkér: "k^éri^çkipl" /Kirchengipfel/

A "Kirchenberg" német földrajzi elnevezés jelölhet utat /Kismányok/, falurészt /Murga/, teret /Mucsi/ és utcát /Gyönk/.

Jelölhet szántót /Kakasd, Kalaznó, Diósberény/, szántót és szőlőt /Nagyszékely, Udvari/, szőlőt /Pári/, gyümölcsöst és szőlőt /Mucsfa/, legelőt /Varsád/, legelőt és erdőt /Németkér/.

Tevelen a "kēriçpērķ, kīrxpērķ"-en áll a templom, s innen kapta nevét.

Németkéren a "kēriçkipl"-en régen település volt. Cse-repek, emberi csontvázak kerülnek elő.

Diósberényben a "kēriçpērķ"-en Pesty Frigyes szerint hajdan rác templom volt. A múlt században még a templom romjai láthatók voltak.

Kalaznón a "nānar kērxpērķ" földrajzi név előtagja Nā-na helységnevet tartalmazza. Felsőnánáról van szó, melynek régi neve Királynána.

Az út, falurész, tér, utca, valamint a mezőgazdasági területek közelében vagy ezeken a területeken, templom állott valamikor, melynek nevét a földrajzi nevek megőrizték ugyanugy, mint Tevelen, ahol ma is a templom-hegyen áll az Isten háza.

A templomokat általában a helységek legmagasabb pontjaira építették. A templomtoronyból belátható volt az egész határ és a település is, s innen jelezték harangkongatással a veszélyt a lakosságnak.

Izmény: "alta kēriçķār" /Alte Kirchäcker/ =
"Régi templom-szántók, székel: Templom-szántó"

Mőcsény: "hinarkēriçķār" /Hintere Kirchäcker/ =
"Templom fölött"

Murga: "kēriçpērķār ēkr" /Kirchberger Acker/

Nagymányok: "kēriņķķār" /Kirch/en/äcker/ = "Temp-
lom-fődek"

Diósberény: "kēriçķār" /Kirch/en/äcker/ = "Templom-
főd"

Keszőhidegkút: "k^érjæqkær, k^érixqkær" /Kirch/en/äcker/ = "Templomföldek"

Kistormás: "rātsak^ériqæqkær" /Raizenkirchenäcker/ = "Ráctemplom-földek"

Diósberény: "k^ériqkær" /Kirch/en/äcker/ = "Templomföld"

Keszőhidegkút: "k^érjæqkær, k^ériqkær" /Kirch/en/äcker/ = "Templomföldek"

Kistormás: "rātsak^ériqæqkær" /Raizenkirchenäcker/ = "Ráctemplom-földek"

A mezőgazdasági területek bizonyára vagy egyházi tulajdonban voltak, vagy rajtuk, illetve a közelükben templom állott.

Izményben az "altæ k^ériqkær" dülőben egy régi templom romjai vannak. Cserepek, tégladarabok, kövek ma is gyakran kerülnek elő.

Mőcsényben a "hinærk^ériqkær" összetétel előtagja a szántóterület templomhoz viszonyított helyzetét határozza meg.

Murgán a "k^ériqperkær qkr" a templomhegy közelében elterülő szántót jelöli.

Kistormáson a "rātsak^ériqæqkær" /Raizenkirchenäcker/ vagy egyházi terület volt, vagy pedig szerb templom állt a közelében.

Závod: "ēvæ tr ælæ k^ériq" /Ob/er/ der Alten Kirche/ = "Öreg templom"

Kurd: "k^ériqvaiŋgartæ" /Kirchweingarten/ = "Templomszöllő"

Belecska: "k^érjakmävīzæ" /Kirchengemeindewiesen/ = "Egyházközségi rét"

Szakadát: "k^érxæfelt" /Kirchenfeld/ = "Templomföld"

Závodon az "ēvæ tr ælæ k^érix" jelenleg szántó. 1880 körül ásatásokat folytattak a környéken. Itt egy XII.szá-

zadi kolostor állt. Köveit az új templom építésekor hordták el.

Kürdon a "k'érigvaingartə", Szakadát on a "k'érxəfelt" a templom tulajdonában volt.

Belecskán a "k'érjəkmāvīzə" egyházi javadalmi rét volt. Ahogy a régi elnevezés megőrizte, egykor az egyház-községnek is voltak rétjei, amelyeket vagy bérbeadtak, vagy papi illetményföldnek számított.

Mucsi: "papər k'iarxə" /Papdier Kirche/

A földrajzi név előtagja egy feltételezett település nevét tartalmazza. Magyar neve: "Pabd," német neve: "Páp, Máriapáp". A település Mucsi és Lengyel határán helyezkedhetett el.

Tevel: "rosālik'érig" /Rosalienkirche/ = "Rozália-kápolna"

A templom főnév a "rosāli" /Rosalie/ keresztnévvel alkot összetételt. Feltételezhetően Rozáliáról, a szent-ről van szó. A pestisjárvány megszűnésének emlékére építették ígás fuvar nélkül. Rozália az egykori járványos betegségek hazai védőszentje. /Bálint Sándor 15, 256-262.lap/

Kolostor

Kloster

Bonyhád: "klōstər" /Kloster/ = "Zárda"

Grábóc: "rātsəklōstər" /Raizenkloster/ = "Zárda, Szerb zárda"

Bonyhád: "klōstərkas" /Klostergasse/ = "Zárda utca"

Grábóc: "hinərn klōstər" /Hinter dem Kloster/ = "Zárda-mögötti-fődek"

Bonyhád on a "klōstər" az "Immaculata" nővéreknek volt a zárdája. A háború előtt ebben működött a polgári leányiskola. Ma általános iskola.

Grábócon a "rātsaklōstar" zárda volt. Az első világ-háború végéig ebben a zárdában képezték a szerb papokat. Bonyhádon a "klōstarkas" névadója a kolostor, melynek épülete ebben az utcában állt.

Grábócon a "hinarm klōstar" elnevezés mezőgazdasági területet jelöl. A zárda épülete tájékozódási pont volt, amihez viszonyították a mezőgazdasági terület elhelyezkedését.

Katolikus olvasókör
Katholischer Leseverein

Bonyhád: "kātōliš lēzafraĭn" /Katholischer Leseverein/ = "Olvasókör, Kulturház, Tanácsház"

Kakasd: "kātōlišar lēzafaraĭn" /Katholischer Leseverein/ = "Katolikus Olvasókör, székel: Kakasdi Olvasókör, Pártház"

Nagyvejke: "kātōlišar lēzafraĭn" /Katholischer Leseverein/ = "Olvasókör, Katolikus Kőr"

Mucsi: "kātouliš lēzafraĭnt" /Katholischer Leseverein/ = "Kulturház"

A római katolikusok egyházi felolvasásokat tartottak ezekben az épületekben. Bonyhádon és Kakasdon 1945-ig működött az olvasókör. Nagyvejként a tejszállító gazdák önkéntes adományából épült fel.

Figyelemre méltó a "fraĭnt" /Verein/ = "szövetkezet" főnév végén álló "t", amely a nyelvjárási "fraint" /Freund/ analógiájára vette fel a dentálist.

Plébánia, parókia, lelkeszi hivatal
Pfarrei

Kisdorog: "pfarāi" /Pfarrei/ = "Plébánia"

Nagyvejke: "pfarāi" /Pfarrei/ = "Plébánia"

A "Pfarrei" szó felnémet nyelvterületen használatos, így Tolna megyében csak katolikus községekben használják.

Katolikus iskola
Katholische Schule

Bonyhád: "kātōliš šūl" /Katholische Schule/ =
"Fiuiskola"
Györe: "kātōliš šul" /Katholische Schule/ =
"Magyar iskola"
Mőcsény: /"kātōliš/ šūl" /Katholische Schule/ =
"Tizes iskola"

Evangélikus iskola
Evangelische Schule

Bonyhád: "ęvangēliš šūl" /Evangelische Schule/ =
"Lutērānus iskola"
Györe: "taītš šūl, ęvangēliš šūl" /Deutsche
Schule, Evangelische Schule = "Némöt iskola"

A különböző vallási felekezetek gyermekeiket vallásos nevelésben részesítették. Ennek helyei a felekezeti iskolák voltak, melyek egyházi fennhatósághoz tartoztak. A felekezeti iskolák a felszabadulásig álltak fenn. Mőcsényben a régi felekezeti iskola helyén orvosi rendelő van, Györén pedig óvoda. A fenti földrajzi nevek a katolikus és evangélikus egyházhoz tartozó felekezeti iskolák neveit őrizték meg.

Györén a kettős német elnevezés arra utal, hogy az iskolát az evangélikus egyházhoz tartozó lutheránus német családok gyermekei látogatták.

Zsidó templom
Tempel

Bonyhád: "templ" /Tempel/ = "Zsinagóga, Zsidó templom"
Zomba: "templ" /Tempel/ = "Zsidó ház"
Bonyhád: "judətempl" /Judentempel/ = "Zsidó templom"

Bátaszék: "jūdātempl" /Judentempel/ = "Zsidó templom"

A "Tempel" német szó nem keresztény templomot jelent. Ezeket a templomokat, imaházakat az izraelita vallású lakosság használta. Legtöbbjük, mint épület ma már teljesen más funkciót tölt be.

Bonyhád: a "templ" a neológ zsidó hitközségé volt. Zombán a "templ" ma lakóház.

Bonyhád: a "judātempl" műemlék jellegű épület, most raktár.

Bátaszéken a "jūdātempl" 1850-körül épült, s 1944-ben a "Volksbund" néhány tagja kifosztotta, majd sok kárt tett benne.

Bonyhád: "krōs templ" /Grosser Tempel/ = "Nagy zsidó templom"

"klā templ" /Kleiner Tempel/ = "Kis-templi"

"klā templ" /Kleiner Tempel/ = "Kis templom"

Bonyhád: a két zsidó vallási felekezetnek is önálló temploma volt. A "templ"-t neológ zsidó vallási felekezetük használták, a nagy zsinagógát pedig az ortodox egyház, amely ma is használatban van.

Az utóbbi zsidó vallás a rituális szabályokhoz mereven ragaszkodik.

A "krōs" /gross/ megkülönböztető jelző arra is utal, hogy az ortodox irányzat követőinek száma a zsidó lakosság körében jóval több volt, mint a neológ irányzat híveié, s így az ortodox egyház nagyobb templomot emeltetett.

A két "klā templ" mint a "klā" /klein/ jelző is mutatja imaházak voltak, illetve iskola is. Mindkettőbe izraelita vallásúak jártak, s ma már nem működnek. Az imaházak épülete ma lakóház.

Kakasd: "tēmplvīza" /Tempelwiesen/

A mezőgazdasági terület megőrizte az egykori nem keresztény templom /Tempel/ elnevezést.

Adatok hiányában csupán következtetni tudunk arra, hogy a rét izraelita tulajdonban volt.

A vallás világához tartozó tárgyak,
berendezések

Szentképes fa, szentkép, kép
Bildstock, Bild

Bonyhádvarasd: "piltštokękar" /Bildstockäcker/ =
"Körösfa-dülő"

Kakasd: "pilštękal" /Bildstückerlein/ = szé-
kely: "Kápóna"

"pilštęk" /Bildstücker/ = "Kövesút;
székely: Régi-kövesút"

"pilštękal" /Bildstückerlein/ = székely:
"Mária-kápóna"

"pilštękvęk" /Bildstückerweg/ = "Szerda-
heji út"

"pilštęklękar" /Bildstückerläcker/ =
"Kápóna-föld"

"wendelinpilštękal" /Wendelinbild-
stückerlein/ = székely: "Szent Vendél-szobor"

Csibrák: "piltštokękar, vīzatālār" /Bildstock-
äcker, Wiesenteil/er// = "Rétföld"

Tolna: "piltštękl" /Bildstockäckerli/ = "Kis-
kép"

"piltštęklwald" /Bildstockäckerliwald/ =
"Kis-képi-erdő"

"piltštękl" /Bildstockäckerli/ = "Ba-
góci, Kisképi"

A katolikus községekben Krisztus, az angyalok, Szűz Mária és a szentek képeit és szobraikat nagyon tisztelték és ezekre a módosabb gazdák igen sok pénzt ál-

doztak. A "Bildstock" fogalomra csupán német forrásokat leltünk. A magyar kultúrkörben hasonló fogalmak: képfa, szentképesfa, bádogkrisztus.

A "Bildstock" az imaoszlop egyszerű változata, fából készült oszlop, melyen feszület és szentkép van, s többnyire fülkében vagy falmélyedésben található. Csibrákon a "piltštokėkar" /Bildstockäcker/ elnevezés onnan származik, hogy egy tuskóban szentkép volt. A szántó erről kapta nevét.

Tolnán a "piltštėkl" /Bildstockäckerli/ dülő elején egy bádogra festett Mária kép áll.

Mivel Tolna község lakói a német nyelvterület déli részéből kerültek mai hazájukba, a "katolikus" kicsinyítő képzőt használják: "-li" < kfn. "lín".

Tolnán a "piltštėklvalt" az ugyanilyen nevű dülő mellett van.

Bonyhádvarasdon a "piltštokėkar" /Bildstockäcker/ elnevezés alapja az volt, hogy régen állt itt egy fake-reszt.

Kakasdon a "vėndəlīnīpīlštėkal" szobor és kereszt is. 1893-ban készült. A földrajzi név Szent Vendel nevét tartalmazza.

Szentháromság

Dreifaltigkeit

Bonyhád: "hailiç-trāīfaltiçkăit" /Heilige Dreifaltigkeit/ = "Háromság-szobor, Szentháromság"

Mócsény: "trāīfėltiçkăit" /Dreifaltigkeit/ = "Szentháromság-szobor"

"trāīfėltiçkăit" /Dreifaltigkeit/ = "Szentháromság-tér"

Nagyvejte: "trāīfaiļiçt" /Dreifeuerlicht/

Mözs: "hailiç traīfaltiçkăit" /Heilige Dreifaltigkeit/ = "Szentháromság"

Tolna: "haȳliç traȳfaltiçkȳit" /Heilige Dreifaltigkeit/ = "Szentháromság-szobor"

Nagyvejkén a "trāȳfaiȳliçt"-et egy súlyos tűzvész emlékére állították a falu katolikus német lakosai. Az irodalmi nyelvben maga a főnév jelöli a szentháromság fogalmát /Dreifaltigkeit/ s nem áll előtte a "heilig" melléknévi jelző.

Szentháromság-szobrot kizárólag katolikus, illetve olyan vegyes lakosságú községben lehet találni, ahol katolikusok is laknak.

Tolnán a község állíttatta a "Szentháromság szobrot" 1829-ben.

Möcsényben a "Szentháromság-tér" az 1821-ből származó "Szentháromság-szobor"-ról kapta nevét.

Bonyhád: "Szentháromság-szobrán /1796/ Mária koronázását, Péter és Pált, Józsefet, Flóriánt, Sebestyént látjuk.

Lent domborművek: Rozália, Miklós, Teréz, Ignác. Jórészük nyilván a Perczel-család akkori tagjainak védőszentje is volt egyúttal.

Tolna: Barokk obeliszkjének ormán a Szentháromság, középső részén az Immaculata, Sebestyén, Orbán, Flórián, Vendel társaságában.

Bátaszék: Szentháromság emléken /1794/ föltűnik a Szeplőtelen Fogantatás, a pestisre emlékeztető Sebestyén stb. /Bálint Sándor 15, I.392-412.lap/

Szent kút
Heiliger Brunnen

Kurd: "haȳliçprunə" /Heiliger Brunnen/ = "Szent-kút"

Forrás, s vizének gyógyító hatást tulajdonítanak.

Szentek
Heiligen

- Kurd: "ha¹ilic¹a ant¹oni" /Heiliger Antonius/ =
"Szent Antal"
- Tolna: "ant¹oni" /Antoni/ = "Szent Antal"
"er¹sti lanj kas, ant¹onikas" /Erste lange
Gasse, Antonigasse/ = "Első hosszú utca, Antal utca"
- Nagyvejke: "ha¹ilicar fl¹oriān" /Heiliger Florian/ =
"Szent Flórián"
- Závod: "fl¹oriān" /Florian/ = "Szent Flórián"
- Mucsi: "flouriān¹as" /Florianus/ = "Flórián szobor"
- Szakadát: "fl¹oriān" /Florian/ = "Flórián szobor"
- Bonyhád: "joh¹anas/prik/" /Johannesbrücke/ = "Szent
János hid, Szent János, székel: Szent János hídja"
- Kakasd: "joh¹anispruk" /Johannisbrücke/ = "Szent
János hid, székel: Nagy hid"
- Mucsi: "joh¹anaspreka" /Johannes Brücke/
"joh¹anas" /Johannes/ = "Szent János szobor"
- Diósberény: "ha¹ilikar joh¹anas" /Heiliger Johannes/ =
"János szobor"
- Pári: "joh¹anesklupa" /Johannes-kluppe/
Szakadát: "joh¹anas /št¹atua/" = /Johannesstatue/ =
"János szobor"
- Bátaszék: "mar¹iatenkm¹ol" /Mariadenkmal/ = "Mária
szobor"
- "arv¹onip¹er¹ic" /Urbaniberg/ = "Orbán heggy,
Orbán högy"
- "arv¹onish¹ol" /Urbani-Hohle/ = "Orbán h¹-
gyi szurdik, Orbán högyi szurdik"
- Bonyhád: "r¹oxus" /Rochus/ = "Rókus szobor"
- Tevel: "sankt sebastiān, sebastiān¹ekr" /Sebastian-
acker, Sankt Sebastian/ = "Szent Seb¹est¹en"
- "sebastiānp¹erk" /Sebastianberg/ = "Seb¹est¹en
h¹egy"

Szent Vendel szobrai a német falvakban vagy a "vęndęlin" /Wendelin/ vagy a "vęndęlęni" /Wendelini/ nevet viselik. Az utóbbi alak a latin személynév genitivusos alakja, amely egyértelműen az egyház latin nyelvéből került a latinul nem értő német telepesek szókincsébe. A név összetételekben vagy önállóan az alábbi helységeken fordult elő: Kakasd, Lengyel, Mőcsény, Kurd, Németkér, Báticasék, Szálka, Tolna, Várdomb, Szakadát. Ezeknek a szobroknak a többségét a falut átszelő patak hidjára állították. Ahogy a felsorolásokból látható, a szenteknek kizárólag katolikus községekben állítottak szobrokat.

Kurdon, Tolnán levő szobrok szent Antal alakját ábrázolják, sőt Tolnán az "antőnikas" utcának szent Antal volt a névadója. Szent Antal szobra az utca elején áll. Az egyház viszont két szent Antalt tart számon: téli szent Antalt és nyári szent Antalt. /Bálint Sándor 15, I.145-155.lap/ Nincs adatunk rá, hogy melyik szent szobra áll Kurdon és Tolnán. Csupán következtetni tudunk, hogy téli szent Antalról lehet szó, mivel Hőgyész határában erdei hársak között áll a német alapítású csicsői kápolna /1734/, a Völgyiség egyik meghitt búcsújáró helye. Belső oldalfalán a jószágpatrónus remete, Szent Antal barokk faszobrát látjuk /téli szent Antal/.

A kultuszt nyilván még az első bevándorlók hozták magukkal. Jellemző, hogy a búcsúsnép már régóta Vendelt tiszteli benne. /Bálint Sándor 15, I.145-155.lap/

A három helység Tolna megye három déli járásában található. Kurd /Dombóvári járás/, Hőgyész /Bonyhádi járás/, Tolna /Szekszárdi járás/.

Az Antal kultuszt /téli szent Antal/ a német telepesek feltételezhetően még az őshazából hozták magukkal.

Szent Flórián, a tűz védőszentjének szobra található Nagyvejkén, Závodon, Mucsiban és Szakadáton. Nagyvejkén a szobrot az 1846-os tűzvész emlékére emelték. Závodon Flórián szobrát a hagyomány szerint még Németországból

hozták magukkal az első telepesek. /Bálint Sándor 15, I.433-452.lap/

Páriban a "johānesklupa" földrajzi név dombot, Mucsiban a "johānas" elnevezés szobrot jelöl.

Adatok hiányában nem tudjuk eldönteni, hogy ezekben az elnevezésekben a "johānas" személynév, vagy egy szent neve. Feltételezhetően az utóbbiról van szó. Pontos adataink vannak, hogy Szakadáton, Diósberényben a János szobrok, Kakasdon a hid Nepomuki Szent János emlékét őrzi. Kakasdon a hid karfáján volt valamikor Nepomuki Szent János szobra.

Mivel Nepomuki Szent János a vizi hajósok védőszentje volt, s szobrai hidakon a vizek partján állították fel, így valószínűnek tartjuk, hogy Mucsiban a "johānasprekē"-t Nepomuki Szent János tiszteletére nevezték el. A szobor valamikor a hid mellett állt.

Bonyhádön a "johānas/prik/"ről azt tartják, hogy még a rómaiak építették. /A hid szerkezete természetesen teljesen kizárja, ezt a népi hiedelmet./ Az 1920-as évekig barokk szobor volt rajta. Ez a hid is Nepomuki Szent János nevét viseli.

Bátaszéken a "marīatęnkmōl" szobrot a magyarok nagymasszonya tiszteletére emelték a templomudvarban.

"Szűz Máriát" a magyarság patronájaként tisztelték már Szent István óta. Bátaszéken a "pēriç" és a "hōl" főnevek az "arvōni" keresztnévvel alkotnak földrajzi nevet. A keresztnév "Szent Orbán" pápa nevét jelöli.

A mély szakadékos út /"arvōnishōl"/ az /"arvōnipēriç"/ közelében halad, s az "Előhegy" tetejére vezet. Az út névadója az "arvōnipēriç".

Nyelvtörténeti szempontból érdekes az "arvōnipēriç" hangalak. A délnémet katolikus nyelvterületre jellemző, hogy az "o" "a"-színezetet vesz fel.

A szóközépi "b"-t a bilabiális "v" váltja fel. A hangalak végén álló "i" pedig az "Orbanus" latin alakjának genitívusa.

Bonyhádön "rōxus" /Rochus/, azaz Szent Rókus szobrát a kolerajárvány megszűnésének emlékére állították.

A régi Perczel-kastély, jelenleg kollégium, falának egyik fülkéjében található.

Tevelen a "Sebastian" keresztnév az "ękr" /Äcker/, valamint a "pęrk" /Berg/ főnevekkel alkot összetételt.

A "sebastiāņękr" elnevezés alapja, hogy a dűlő végén levő kápolnában egy Szent Sebestyén szobor volt.

A "sebastiāņpęrk" földrajzi név pedig a közelében található Szent Sebestyén tiszteletére emelt "sebastiāņ-kāpēl" hatására keletkezhetett.

Tevelen a három földrajzi név, a szántó, a hegy és a kápolna őrzi Szent Sebestyén emlékét.

Mórágyon a "vęndl" /Wendel/ keresztnév a "hē" /Höhe/ főnévvel alkot földrajzi nevet. Mivel református településről van szó, a dűlő nevét nem a katolikus Vendel, hanem tulajdonosa után kaphatta.

Mőcsényben a "vendālīni" /Vendelini/ szántóterületet jelöl. A közelében levő Szent Vendel szoborról nevezték el.

Tolnán a "vęndālīnās", "fīpatrōn" elnevezést használják a szoborra. A második név arra utal, hogy Vendel az állatok védőszentje.

Szakadáton a "ventl" /Vendel/ keresztnév és a "štātua" /Statue/ főnév összetétele alkot földrajzi nevet. A földrajzi elnevezés "Szent Vendel" szobrát jelöli.

Kakasdon, Lengyelben, Kurdon, Németkéren, Bátaszéken, Szálkán, Tolnán és Várdombon a "Vendel" keresztnév nyelvjárási változatai szolgálnak szobor jelölésére, s valamennyit Szent Vendel tiszteletére állították.

Kakasdon körmeneti hely volt, különösen jószágjárvány idején. Lengyelben minden év október 20.-án tartottak Vendel szobrához körmenetet, kérve a szent közbejárását Istennél, hogy óvja meg a falu állatállományát a betegségektől.

Bátaszéken a szobor a templom udvarán található. Vendel napja a község fogadott ünnepe volt.

Munkaszünetet tartottak, s a szobornál egyházi szertartás folyt.

Tolnán a szobor előtt vezető úton hajtották ki az állatokat a legelőre, s a pap itt áldotta meg valamikor a jószágokat.

Bárdombon Vendel szobrát a Deutsch család emeltette 1891-ben egy állatjárvány elmúltával. A fenti Szent Vendel nevét tartalmazó földrajzi elnevezések nagy száma azt bizonyítja, hogy Tolna megye német lakta katolikus településeiben erős gyökerei voltak Szent Vendel kultuszának.

Kálvária, Kálvária/hegy/

Kalvarie, Kalvarienberg

Kálvária hegyek kizárólag katolikus községekben találhatók. Mivel az egyház nyelvéből való kölcsönzésről van szó, szinte valamennyi településben azonos hangalakokkal jelölik a fogalmat: "kalfāripēr̃k", illetve "-pēr̃ig". A fogalom összetételekben vagy önállóan a következő helységeken szerepelt: Grábóc, Majos, Mőcsény, Báticasék, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Cikó, Kakasd, Kisdorog, Nagyvejke, Závod, Mucsi, Tolna, Diósberény, Pári, Tevel, Zomba, Mözs, Nagymányok, Aparhant. Mőcsényben a "kalfāri" szobrot 1941-ben állították. Báticaséken a "kalfāri" 1783-90 között épült, a teréziánusi kegyurak temetkezési helye.

Bonyhádon a "kalfāripēr̃ig" dombon két kápolna áll. Itt van a Perczel család temetője, s Perczel Mór 48-as tábornok sírja.

Cikón a "kalfāripēr̃k" szántóterület onnan kapta nevét, hogy a végében van az ájtatosság helye, a Kálvária. Kakasdon a "kalfāripēr̃k" szántóterület mellett van a "Kálvária".

Mőcsényben a "kalfāripēr̃k" elnevezésű szántó végében van a "Kálvária".

Mucsiban a "k̑arfāȓpariç" elnevezés a dombtetőn levő "Kálváriát" jelöli. A második német elnevezés a "trift", arra utal, hogy a "Kálvária" mellett legelő volt vagy csapás, melyen a környéken legelő állatok jártak. A legtöbb német községben a "trip"/ Trieb/ variánst használják. A Mucsiban előforduló alak az előbbinek "grammatikai változással" /grammatischer Wechsel/ képzett formája: f-b.

Páriban a "k̑olf̑rip̑rk" dombra jártak nagybőjt idején imádkozni.

Tolnán a "k̑alf̑rip̑rk" a népi jámborság helye a három kereszttel és a szokásos stációkkal. A "k̑alf̑rip̑rk" főnév az "ak̑r" /Tevel/ "ēkr" /Zomba/ "ēkar" /Mözs/, "kas" /Tevel/ főnevekkel alkot összetételt.

Tevelen a "k̑alf̑rip̑rk/āk̑r/" dombos szántóterület. A domb tetején római őrhely volt, déli részén van a "Kálvária".

Zombán a "k̑alf̑rip̑rk/ēkr/" dombos szántóterület.

Mözsön a "k̑alf̑rip̑riç/ēkar/ is dombos szántóterület. A "Kálvária" mellette van.

Tevelen a "k̑alf̑rip̑rkkas" a közelben levő "Kálváriáról" kapta nevét.

A "k̑alf̑ari" főnév a "lent", /Aparhant/ "ēkar" /Nagymányok/, "vīp̑rk" /Tevel/, "jox" /Joch=egy hold/ /Bonyhádvarasd/ főnevekkel együtt alkot földrajzi neveket.

Aparhanton "k̑alf̑arilent" dombos szántóterület. Ezen a területen van a temető is a "Kálváriával".

Nagymányokon a "k̑alf̑ariēkar" dombos szőlő.

Tevelen a "k̑alf̑arivīp̑rk" dombos parlag. A szőlők ki-
pusztultak rajta.

Bonyhádvarasdon a "k̑alf̑arijox" fennsíkron elterülő szántó.

- A "Kálvária", vagyis Krisztus szenvedésének útja, megtalálható szobron ábrázolva /Grábóc, Möcsény/ temetőkben vagy temetkezési helyeken /Bátaszék, Aparhant, Bonyhád/. Ritkán még ma is az ájtatosság helye /Mucsi, Pári, Tolna/.

A legtöbb esetben a mellettük levő mezőgazdasági területek, utcák, falurészek őrizték meg a "kálvária" nevet ott is, ahol már nem léteznek. Például: Majoson, Diósberényben.

A "kálvária hegyekkel" kapcsolatban meg kell említenünk, hogy legtöbbjük igen elhanyagolt állapotban van. A fiatalság alig kapcsolódik be az egyházi életbe, így anyagilag sem támogatja a vallási intézményt. A pár megmaradt öreg pedig képtelen finanszírozni a restaurálások magas költségét.

Kereszt

Kreuz

Lengyel: "kraĭts" /Kreuz/ = "Kereszt, Hálakéreszt, Emlékkéreszt, Jóbori kéreszt"

Máza: "kraĭts" /Kreuz/ = "Csárdás-réti-köröszt"

Závod: "kraĭts" /Kreuz/ = "Kereszt"

Lengyelben a "kraĭts"-ot a hadifogságból való hazatérés emlékére állították az első világháború után.

Tabód: "švarts kraĭts" /Schwarzes Kreuz/ = "Fekete kereszt"

A név bizonyára a kereszt színével áll kapcsolatban. "rōtkraĭts" /rotes Kreuz/ elnevezésű keresztet találunk: Bonyhádon, Hőgyészen, Kisdorogon, Murgán, Závodon, Mucsiban, Bátaszéken és Mözsön.

Mivel a kereszt egyúttal jó támpontot jelentett a tájékozódás szempontjából, dűlőket is neveztek el utána. Például: Hőgyészen: "rōtkraĭtstāl" /Rotkreuzteil/ = "Vörös-kéreszt-alatti tábla", Mözsön: "rōtkraĭtsekar" /Rotkreuzäcker/.

Bátaszéken faragott fát találunk 1877-es évszámmal a kereszt helyén. Az öregek úgy tudják, hogy korábban

kereszt is állt ezen a helyen. A tujafa, amelyet a nép citrusnak nevez, a kereszt előtt állt.

Bonyhádön a vörösre festett kereszt pestis ellen védett.

Kisdorogon a "rōtkraits" /Rotes Kreuz/-ot a vörheny-járás idején állították.

Pesty Frigyes szerint Mözsön a szántóterület közelében országút vezetett, amely mellett veres kereszt állt.

Mözs "aldas kraits" /Altes Kreuz/ = "Régi kereszt"
Az "alt" melléknév a kereszt korára utal. Így különböztették meg a korábban felállított keresztet a később felállítottaktól.

Cikó: "trāikraits" /Dreikreuz/ = "Három-kereszt"

Högyész: "traikraits" /Dreikreuz/.

A három kereszt a kálvária út utolsó állomásán található általában. Példánkon láthatjuk, hogy kálvária nélkül is állítottak három keresztet.

Cikón a "trāikraits" kereszt és szobor is.

Högyészen a "traikraits" elnevezés ugyan három keresztre utal, de ma már csak egy kereszt található itt. Régen a högyézi három kereszt búcsújáró hely volt.

Dunakömlőd: "hailiç vendl kraits" /Heiliges Wendel Kreuz/

Bátaszék: "vendlini" /Wendelini/ = "Vendel pihenő-kereszt, Vendel-pihenő körösz"

Tolna: "mariakraits" /Marienkreuz/ = "Mária szobor a laktanyánál"

Szent Vendel tiszteletére emelték Dunakömlődön és Bátaszéken a keresztet.

Dunakömlődön a keresztjáró héten Vendel keresztjénél szentelte meg a pap az állatokat. Itt szeretnénk megemlíteni, hogy Tolna megyében az állattenyésztésnek kezdettől fogva igen nagy jelentősége volt. Közismert

a bonyhádi tarka tehén, amely országszerte híressé vált. Az állattenyésztés különösen a szegényebb katolikus községekben volt igen fejlett, mert a bigott katolikus falvakban sok volt a gyerek, és ennek következtében kevés a föld, így a tehénállomány biztosította ott a szerény megélhetést.

Bátaszéken az Előhegyi úton mészkőkereszt és Szent Vendel szobra áll. A keresztet 1867-ben emelték. A szőlőből hazatérőben itt pihentek meg, s itt tették le a kosarakat - mondják az öregek. Szent Márk napján itt volt a búzaszentelés.

Tolnán a laktanyánál levő Szűz Mária szobrot a német nyelvjárás keresztnek jelöli. Feltételezhető, hogy valamikor kereszt is állhatott itt.

Kakasd: "šenaixlar kraïts" /Schöneichel-Kreuz/ =
"Szép-tölgyesi-kereszt"

Kurd: "tšivrakar kraïts" /Csibráker Kreuz/ =
"Csibráki-körösz"

Mucsi: "paparkraïts" /Papdier Kreuz, Papdi/
"sčvadar kraïts" /Závodier Kreuz/ =
"Závodi körösz"

A négy földrajzi névben helységnevek és a "Kreuz" főnév alkot összetételt.

"Schöneichel" lakott hely Kakasdhoz tartozik. 1836-ig tölgyerdő volt a környéken, s irtása után épültek itt házak. A német elnevezés is megőrizte a tölgy szót. Néhe a szomszéd falu határához közel levő kereszt a szomszéd falu nevét vette fel.

Kurd: "tšivrakar kraïts". Kurd és Csibrák szomszédos helységek.

Papd jelenleg dombos szántó, s Lengyelhez tartozik. Feltételezik, hogy valaha település volt.

A "paparkraïts" Mucsiban található. Lengyel a Bonyhádi járáshoz tartozik, Mucsi a Dombóvárihoz. A két helység viszont egymás közelében terül el, Mucsi és Závod

szomszédos helységek. A két helység határában levő "sōvadar kraïts" a szomszéd falu nevét őrizte meg.

Kakasd: "hēpkraïts" /Heppkreuz/ = székely: "Finnyájék kērēsz̃tje". A falubeli Hepp család állította valamikor régen.

"švōpkraïts, hēršaf/ts/mīlkraïts" /Schwabkreuz, Herrschaftsmühlkreuz/ = "Urasági-kērēsz̃t". Persze, a "Herrschaftsmühle" /az uradalmi vizimalom/ már régen eltűnt, földrajzi névként azonban fennmaradt emléke.

"šainkraïts, šainəštilərkraïts" /Scheinkreuz, Scheinerstellerkreuz/ = székely: "Faluvégi-kērēsz̃t"

Lengyel: "rēdər kraïts" /Rederkreuz/ = "Röderkērēsz̃t". A "Reder" szó a falu egykori lakójának neve, aki bizonyára nem is sejtette, hogy neve "révészt" jelent németül.

Tabód: "paumans kraïts" /Baumannskreuz/ = "Bányai-kērēsz̃t". A keresztnek azért van két neve, mert a "Baumann család közben "Bányai"-ra magyarosított.

Kurd: "šliġthēlərkraïts" /Schlichthellerkreuz/ = "Slihthellər-körēsz̃t, Temető-melletti-körēsz̃t"

Mucsi: "nēətskraïts" /Niedskreuz/. A "Nied" családnévnek "e"-vel való ejtése a Mucsiban élő németek őshazájára enged következtetni. Olyan vidékre utal, ahol az ugynevezett "Hessener Senkung" /i> e/ érvényesül.

"mōdlkraïts" /Modlkreuz/

štregandzəkraïts" /Strigenserkreuz/.

A "Strigens" család nevének kiejtésénél is az előbbi szabály érvényesül.

"atxəkraïts" /Ättchenkreuz/

Németkér: "mōkuškraïts" /Mókuskreuz/ = "Mókus-kērēsz̃t"

"fōvərkraïts" /Faberkreuz/ = "Fóber-körēsz̃t". Érdeemes figyelni a b> v/f intervokális változásra.

Bátaszék: "vɛrnərkraɪts" /Wernerkreuz/ = "Ver-
ner-kérészt"

"kundrumkraɪts" /Gundrumkreuz/ =
"Gundrum-kérészt, Gundrum-köröszt"

"kɛrnərkraɪts" /Gernerkreuz/ =
"Gerner-kérészt, Gerner-köröszt"

Szálka: "kuŋklkraɪts" /Gunglkreuz/ = "Gungli-
-kérészt"

Tolna: "kaɪzərkraɪts" /Kaiserkreuz/ = "Kájzer-
-köröszt, Kájzer-kérészt"

"pūxərkraɪts" /Bucherkreuz/ = "Buher-
-kérészt, Buher-köröszt"

"milərkraɪts" /Müllerkreuz/ = "Müller-
-kérészt"

Diósberény: "praɪtnʃtaɪnkraɪts" /Breitensteinkreuz/ =
"Brájdenstáj-n-köröszt"

"heskraɪts" /Hesskreuz/ = "Hesz-köröszt"

A jómódú katolikus családok vallásos meggyőződésből keresztteket állítottak. Ezzel fitogtatták gazdagságukat és törekedtek tekintélyt szerezni. Egy-egy faluban több kereszt is volt. Hogy megkülönböztessék őket egymástól, felállítója után nevezték el azokat. Az itt összegyűjtött kereszttek nevei részben az állíttatók családi neveit rejtik.

A kereszt szóval összetételt képező családi
nevek listája

"hɛp"	/Hepp/	Kakasd
"švɔp"	/Schwab/	Kakasd
"šaɪn"	/Schein/	Kakasd
"rɛdər"	/Reder/	Lengyel
"pauman"	/Baumann/	Tabód
"šlɪçthɛlər"	/Schlichtheller/	Kurd
"nɛɛts"	/Nieds/	Mucsi
"mōdl"	/Modl/	Mucsi

"štregandz"	/Strigens/	Mucsi
"atxas"	/Attchen/	Mucsi
"mōkus"	/Mokus/	Németkér
"fōvar"	/Faber/	Németkér
"vērnar"	/Werner/	Bátaszék
"kundrum"	/Gundrum/	Bátaszék
"kērnar"	/Gerner/	Bátaszék
"kunjl"	/Gungl/	Szálka
"kaizer"	/Kaiser/	Tolna
"pūxar"	/Bucher/	Tolna
"milar"	/Müller/	Tolna
"praītnštajn"	/Breitenstein/	Diósberény
"hēs"	/Hess/	Diósberény.

Kakasdon kettős német elnevezést találunk. A második német név "hēršaf/ts/mīlkraīts". A keresztre mind az állíttatója családi nevét, mind pedig a közelében levő épület nevét használták, mint megkülönböztető jegyet. A kereszt állíttatójának teljes neve Schwab János. Kakasdon a "šaīnkraīts" állíttatójának teljes neve Schein Mihály.

Kurdon a "šliçthēlarkraīts" a temető mellett van. Mucsiban a "modlkraīts" a Modl család szőlője mellett van.

Mucsiban az "atxaskraīts" onnan kapta a nevét, hogy ez "atxas" /Attchen/ család lakott a kereszt mellett. Bátaszéken a "vērarkraīts"-ot 1873-ban Nikolaus Werner állíttatta.

Bátaszéken a "kundrumkraīts" a temetőben az azonos nevű család sirboltján található.

Bátaszéken a "kērarkraīts" fehér márványkereszt a templomudvarban. A templom felszentelésének évében, 1903-ban állíttatta a névadó család.

Tolnán a "kaizerkraīts" nevét onnan kapta, hogy 1900-ban itt öltek meg egy Kaiser Ferenc nevű embert. Utódai: "Johannes Kaiser und Söhne" állíttatták.

Tolnán a "pūxarkraits"-hoz a következő történet fűződik. A Bucher család 16 éves fiát itt ölték meg tévedésből a bátyja helyett rablógyilkosok 1882-ben. A szerencsétlenül járt fiú emlékére állíttatta a család.

Tolnán a "milarkraits"-ot Müller nevű cementes állíttatta.

Diósberényben a "heskraits" állíttatójának teljes neve Hesz András.

A keresztek nemcsak az állíttatók nevét őrizték meg, hanem a közelükben levő földtulajdonosok nevét /"Modl-kreuz"/ Mucsiban a mellette lakó személy nevét /Ättchenkreuz/. Mucsiban, a sírboltban nyugvó nevét /Gundrumkreuz/ Bátaszéken, sőt tragédiák áldozatainak neveit is /Kaiserkreuz/ Tolna, /Bucherkreuz/ Tolna.

Kakasd: "martiskraits" /Martinskreuz/ = székely:
"Szerdaheji-kérészt"

Mucsi: "ēlāmelarskraits" /Ohlenmüllerskreuz/

A keresztek nevében ragadványnevek is találhatók. Ezek az állíttatók nevéből ered. A "Martin" jelentése "Márton". Az "Ohlenmüller" név előtagja az "Ohlen" ragadványnév, a Müller pedig családi név.

Diósberény: "fritskraits" /Fritzkreuz/ = "Fric köröszt"

A kereszt nevében becéző rövidített alakú keresztnév van. A kereszt közelében Fritz nevű férfi lakott. A teljes keresztnév "Friedrich", amiből a "Fritz" alakot képezték.

Bonyhád: "hōlakraits" /Hohlkreuz/

A horgos felső végén található a kereszt.

Dúzs: "vöröskęęęst, hōlakraits" /Hohlkreuz/ =
"Vörös-kérészt"

Kakasd: "paprikamīlakraits" /Paprikamühlkreuz/ =
"Paprikamalom-kérészt". A már nagyon régen elpusztult paprikamalomra utal.

Kurd: "k^śriçkra^ñts" /Kirchkreuz/ = "Templom-
-körösz"

Tolna: "kas^ēra^ñkra^ñts" /Kasernenkreuz/ = "Kaszár-
nyai-körösz, Sarki-körösz, Sebestyén-körösz.

Hogy a fenti nevet megértsük, tudnunk kell, hogy a má-
sodik világháború előtt Tolnán két laktanya volt:
egy tüzérségi és egy gyalogsági./Az egykori 18. gyalog-
ezred./

Kisdorog: "tsigā^ñakaskra^ñts" /Zigeunergassenkreuz/ =
"Cigány-utcai-körösz"

"kanskaskra^ñts" /Gansgessenkreuz/ =
"Lud-utcai-körösz". A német falvakban igen sok libát
neveltek, mert a lányok kelengyéjéhez nagyon sok toll
kellett.

Pári: "sautripkra^ñts" /Sautriebkreuz/

Kakasd: "pauratā^ñlkra^ñts" /Bauernteilkreuz/ =
"Báti körösz".

A "Bauernteil" földrajzi jelölés a falu egykori réteg-
ződésének nyelvi emléke.

Mucsi: "kre^ñin/d/jazar kra^ñts" /Gründchenser
Kreuz/

Németkér: "na^ñrisv^ēçkra^ñts" /Neurisswegkreuz/

A keresztek elnevezését befolyásolhatja, hol helyezked-
nek el. A keresztek nevéből így következtetni lehet,
hogy körülötte milyen építmény vagy mezőgazdasági terü-
let, utca stb. van.

Ut mellett áll a "Hohlkreuz" /Bonyhád/
/Hohle = mélyút, szurdok/

Kakasdon a "Paprikamüh^ñlkreuz" közelében volt a paprika-
malom.

Kurdon a "Kirchkreuz" a templom mellett áll.

Tolnán a "Kasernenkreuz", a laktanyával szemben levő
sarkon, a Szent Sebestyén szobor mellett magaslik.

Kisdorogon a Cigány utcában található a "Zigeunergassen-
kreuz", a Lúd utcában a "Gansgassenkreuz".

A disznókondát Páriban a "Sautriebkreuz" mellett hajtották el, mivel a kereszt a csapás mellett helyezkedhetett el. A parasztoknak juttatott föld mellett lelhető meg a "Bauernteilkreuz"/Kakasd/ egy kis telek mellett a "Gründchenser Kreuz" /Mucsi/ /Grund - Grünchen /kicsinyítőképzős alak/ - Gründchenser "-er" képzős főnév/, az új osztás mellett vezető utnál pedig a "Neurisswegkreuz" /Németkér/.

A "Neuriss" főnév arra utal, hogy a német telepesek erdőirtás, illetve a régi legelők felszántásával bővítették a gyorsan növekvő lakosság számára szükséges szántóterületet.

Pári: "amārikānarkraĭts" /Amerikanerkreuz/
Az első világháború előtt többen hagyták el hazánkat, s "kitántorogtak Amerikába". Közülük viszont sokan hazatértek Magyarországra. E kereszt nevét onnan kapta, hogy az Amerikából szerencsésen hazatért emberek állították.

Bonyhád: "kraĭtsvartshaus" /Kreuzwirthshaus/ =
"Körösz-kocsmá"

Az épület már nincs meg. A kocsmát valamikor csak a felsővárosiak látogatták. A hely Börzsönyben van; amit Bonyháddhoz csatoltak. Körülbelül 50 évvel ezelőtt állt itt egy kereszt, mögötte egy kocsmá, amely a kereszt után kapta a nevét.

Zomba: "kraĭtsfeld" /Kreuzfeld/ = "Köröstdűlő"

Dunakömlőd: "kraĭtstālar vīzā" /Kreuztaler Wiesen/

"kraĭtstālar kvan" /Kreuztaler Gewinn/

"untar kraĭtstāl" /Unteres Kreuztal/

"ōbar kraĭtstāl" /Oberes Kreuztal/

Bonyhád: "kraĭtspērig" /Kreuzberg/

"kraĭtskas" /Kreuzgasse/ = "Vasvári utca"

Gyakran szántók, "Kreuzfeld" /Zomba/, rétek "Kreuz-taler Wiesen" /Dunakömlőd/, dűlők "Kreuztaler Gewann" /Dunakömlőd/, hegyek "Kreuzberg" /Bonyhád/, utcák "Kreuzgasse" /Bonyhád/ kapták nevüket a közelükben felállított fészületek után.

Bátaszék: "kēřęsti" /Keresztes/ = "Köröosztős dűlő"
A dűlő a tulajdonos családi nevét őrizte meg.

Bonyhád: "kraĩtskas" /Kreuzgasse/ = "Kérészt utca"
Bikács: "kraĩtskq̄sn" /Kreuzgasse/ = "Kérészt utca"
Németkér: "kraĩtskasa" /Kreuzgasse/

Nem tudjuk, hogy Bonyhádon és Bikácson az utcaelnevezések kapcsolatban állnak-e a fészülettel.
Németkéren két út keresztezi egymást, s innen a név eredete.

Bonyhád: "lāņ strq̄s, kraĩtsvq̄k" /Lange Strasse, Kreuzweg/
Mucsi: "kraĩtsvāk" /Kreuzweg/
Várdomb: "kraĩtsvq̄q̄s" /Kreuzweg/

A német elnevezések nem állnak kapcsolatban a fészülettel. Utak keresztezik egymást.
Várdombon a földrajzi név úgy keletkezett, hogy Sár-pilisről jövő dűlőút keresztezi az országutat.

Bonyhádvarasd: "kraĩtsštrq̄seq̄ar" /Kreuztrassäcker/ = "Kérészt-dűlő"

A német név úgy keletkezett, hogy a szántón földes úr vezet át.

Tizennégy segítőszent
Vierzehn Nothelfer

Aparhant: "firtsan nōthelfar" /Vierzehn Nothelfer/ = "Rózsadombi kápóna"
Tevel: "firtsā-nōthelfar/q̄kr/: paĩ dr sebastiānkāpēl" /Vierzehn-Nothelfen-Acker, Bei der Sebastiankapelle/ = "Istensegiccs, Szent Sebēstyén".

Bátaszék: "fertsə nōthelfər" /Vierzehn Not-
helfer/

Aparhanton a kápolnában található a tizennégy segítő-
szent.

Tevelen a "Vierzehn-Nothelfen-Äcker" szántóterület.
A dülő mellett szobor áll, amely a 14 segítőszentet
ábrázolja. A szántó róla kapta nevét.

Bátaszéken a "Vierzehn Nothelfer" fogadalmi kápolna.
Liebhauser Jeromos állíttatta fia felgyógyulásáért fo-
gadalomból. Mária képét 14 baj ábrázolása vette körül.

A "Hitvilág" fejezet földrajzi neveiben
előforduló helységnevek
listája

"šivrak"			
"tšivrak"	/Csibrák/	"tšivrakər kraits"	Kurd
"emaus"	/Emmaus/	"emausvēçs"	Tolna
"hetjes"			
"hitjis"			
"hitxis"	/Hőgyész/	"hitxisər pariçs"	Závod
"nānə"	/Nána/	"nānər kērxpērk"	Kalaznó
"pap"	/Papdi/	"papər kiarxə"	Mucsi
"pap"	/Papdi/	"paparkraits"	Mucsi
"šenāixl"	/Schöneichel/	"šeaixlər kraits"	Kakasd
"šenāixl"	/Schöneichel/	"šenāixlər klokəštūl"	Kakasd
"sōvad"			
"sāvət"	/Závod/	"sqvadər kraits"	Mucsi
"šivrak"			
"šivrek"	/Zsibrik/	"šivrakər kēriçhōf"	Mőcsény

A "Hitvilág" fejezet földrajzi neveiben
előforduló ragadványnevek listája

"filš"	/Filsch/	"filškapál"	Mucsi
Meg szeretnénk említeni, hogy a családnév tulajdonképpen "Filz"			
"marti"	/Martin/	"martiskraits"	Kakasd
"ēlāmelār"	/Ohlrmüller/	"ēlāmelārskraits"	Mucsi

A "Hitvilág" fejezet földrajzi neveiben
előforduló becézőnevek listája

"frits"	/Fritz/	"fritskraits"	Diósberény
"hanzl"	/Hänsel/	"kārhanzlkapál"	Mucsi
"pēti"	/Peti/	"pētishaus"	Várdomb

A "Hitvilág" fejezet földrajzi neveiben
előforduló keresztnévek listája

"ana"	/Anna/	"anakapēl"	Kakasd
"antōni"	/Antonius/	"haīliçā antōni"	Kurd
"antōni"	/Antoni/	"antōni"	Tolna
"antōni"	/Antoni/	"antōnikas"	Tolna
"ēlisapēt"	/Elisabeth/	"ēlisapētakapēli"	Tabód
"flōriān"	/Florian/	"haīliçār flōriān"	Nagyvejke
"flōriān"	/Florian/	"flōriān"	Závod
"flouriānas"	/Florianus/	"flouriānas"	Mucsi
"flōriān"	/Florian/	"flōriān"	Szakadát
"flōriān"	/Florian/	"floriānkapēl"	Nagymányok
"johānas"	/Johannes/	"jōhanas/prik/"	Bonyhád
"johānis"	/Johannis/	"johānispruk"	Kakasd
"johānas"	/Johannis/	"johānaspreka"	Mucsi
"johānas"	/Johannes/	"johānas"	Mucsi
"johānas"	/Johannes/	"haīlikār johānas"	Diósberény
"johānas"	/Johannes/	"johānasklupa"	Pári

"johānes"	/Johannes/	"sant-johānes-kāpēl"	Dunakömlőd
"johānes"	/Johannes/	"johānes/štātua"	Szakadát
"marīa"	/Maria/	"marīatēnkmōl"	Bátaszék
"marīa"	/Marie/	"marīakraits"	Tolna
"marīa"	/Maria/	"marīašnē"	Bonyhád
"rōxus"	/Rochus/	"rōxuskāpēl"	Cikó
"rōkuš"	/Rochus/	"rōkuškāpēl"	Nagymányok
"rōxus"	/Rochus/	"rōxus"	Bonyhád
"rosāli"	/Rosalie/	"rosālikēriç"	Tevel
"sebastiān"	/Sebastian/	"sebastiānkāpēl"	Tevel
"sebastiān"	/Sebastian/	"sankt sebastiān sebastiānēkr"	Tevel
"sebastiān"	/Sebastian/	"sebastiānpērķ"	Tevel
"arvōni"	/Urban/	"arvōnikāpēla"	Bátaszék
"arvōni"	/Urban/	"arvōnipēriç"	Bátaszék
"arvōni"	/Urban/	"arvōnishōl"	Bátaszék
"vēndalīni"	/Wendelini/	"vēndalīnipilštēkal"	Kakasd
"vēndlinus"	/Wendelinus/	"vēndlinuskāpēli"	Kisdorog
"vēndalīni"	/Wendelini/	"vēndalīni"	Kakasd
"vēndalin"	/Wendelin/	"vēndalin"	Lengyel
"vēndl"	/Wendel/	"vēndlshē"	Mórágý
"vēndalīni"	/Wendelini/	"vēndalīni"	Mőcsény
"vēndelīn"	/Wendelin/	"haīliçā vēndelīn"	Kurd
"vēndl"	/Wendel/	"vēndl"	Németkér
"vēndalīni"	/Wendelini/	"vēndalīni"	Bátaszék
"vēndalīni"	/Wendelini/	"vēndalīni"	Szálka
"vēndalīnas"	/Wendelinus/	"vēndalīnas, "fīpatrōn"	Tolna
"vēndalīni"	/Wendelini/	"vēndalīni"	Várdomb
"ventl"	/Wendel/	"ventl/štātua/"	Szakadát
"vēndl"	/Wendel/	"haīliç-vēndl-kraits"	Dunakömlőd
"vēndalīni"	/Wendelini/	"vēndalīni"	Bátaszék

A "Hitvilág" fejezet földrajzi neveiben
előforduló családi nevek listája

"atxə"	/Ättchen/	"atxəskraits"	Mucsi
"pauman"	/Baumann/	"paumans kraits"	Tabód
"pūxər"	/Bucher/	"pūxərkraits"	Tolna
"praɪtnʃtaɪn"	/Breitenstein/	"praɪtnʃtaɪnkraits"	Diósberény
"fōvər"	/Faber/	"fōvərkraits"	Németkér
"kundrum"	/Gundrum/	"kundrumkraits"	Bátaszék
"kɛrnər"	/Gerner/	"kɛrnərkraits"	Bátaszék
"kuŋkl"	/Gungl/	"kuŋklkraits"	Szálka
"hes"	/Hess/	"heskraits"	Diósberény
"hɛp"	/Hepp/	"hɛpkraits"	Kakasd
"hɛərman"	/Hermann/	"hɛərmantskápāl"	Mucsi
"kaizər"	/Kaiser/	"kaizərkraits"	Tolna
"kər"	/Kahr/	"kərhanzlkápāl"	Mucsi
"klampauər"	/Klambauer/	"tōtklampauərkápəl"	Kurd
"kūnst"	/Kunst/	"kūnstkruft"	Alsónána
"mäiər"	/Mayer/	"mäiərkápəl"	Kurd
"mäiər"	/Mayer/	"mäiərkápəla"	Bátaszék
"mouzər"	/Moser/	"mouzərkápāl"	Mucsi
"mōdl"	/Modl/	"mōdlkraits"	Mucsi
"mōkus"	/Mókus/	"mōkuškraits"	Németkér
"milər"	/Müller/	"milərkraits"	Tolna
"nēɛt"	/Nied/	"nēɛtskraits"	Mucsi
"rēdər"	/Reder/	"rēdərkraits"	Lengyel
"raizər"	/Reiser/	"raizərkápəla"	Bátaszék
"šaš"	/Sas/	"šaškápəl"	Kurd
"štriegandz"	/Strigens/	"štriegandzəkápāl"	Mucsi
"štregandz"	/Strigens/	"štregandzəkraits"	Mucsi
"švōp"	/Schwab/	"švōpkraits"	Kakasd
"šaɪn"	/Schein/	"šaɪnkraits"	Kakasd
"šlixthɛlər"	/Schlichtheller/	"šlixthɛlərkraits"	Kurd
"tōt"	/Tóth/	"tōtklampauərkápəl/	Kurd
"vɛrnər"	/Werner/	"vɛrnərkraits"	Bátaszék

E t i m o l ó g i a i m a g y a r á z a t o k

A "Hitvilág" fejezetben előforduló földrajzi
nevek etimológiai vizsgálata

Külön vizsgáljuk a tulajdonneveket és külön a közneveket. A közneveket két csoportra osztjuk. Az egyik csoport a hitvilág fogalmkörébe tartozik, a másik csoportnak nincs köze a hitvilághoz, csupán a hitvilág fogalmkörébe tartozó szavakkal alkot összetételt.

Keresztnevek

Annakapelle /"anakapél"/ = "Anna-kápolna" Kakasd

Az "Anna" szó héber eredetű, amely ma számos európai nyelvben fellelhető. /Ladó János 122, 24.lap/

Erste lange Gasse, Antonigasse /"eršti laŋi kas, antōnikas"/ = "Első hosszú utca, Antal utca" Tolna

Antoni /"antōni"/ = "Szent Antal" Tolna

Heiliger Antonius /"haɪliçə antōni"/ = "Szent Antal" Kurd
Az "Anton" a római Antonius nemzetségnév rövidüléséből keletkezett. /Ladó János 122, 131.lap/

Elisabeth-Kapelle /"ɛlisapɛtkapɛli"/ = "Érzsébet-kápolna" Tabód

A "-kapeli" szó végén lévő kicsinyítő képző /"-li"/ katolikus településre utal. Kápolna - ahogy erre már utaltunk - kizárólag katolikus községekben épültek. /Ladó János 122, 45-46.lap/

Florianus /"flouriānəs"/ = "Flórián-szobor" Mucsi

Florian /"flōriān"/ = "Flórián-szobor" Szakadát

Florian /"flōriān"/ = "Szent Flórián" Závod

Heiliger Florian /"haɪliçə flōriān"/ = "Szent Flórián" Nagyvejke

A név latin eredetű. /Ladó János 122, 158.lap/

Fritzenkreuz /"fritskraits"/ = "Fritz-kereszt" Diósberény

A Fritz a Friedrich rövid becéző alakja. A keresztnév germán eredetű. /Ladó János 122, 159.lap/

Johannisbrücke /"johānispruk"/ = "Szent János-híd, székelly: Nagy-híd" Kakasd

Johannesbrücke /"johānesprik"/ = "Szent János-híd, Szent János székelly: Szent János hídja" Bonyhád

Johannes/"johānes"/ = "Szent János-szobor" Mucsi

Johannisbrücke /"johānesprekə"/ Mucsi

Karl-Hanzl-Kapelle /"kārhanṡskāpāl"/ Mucsi

Johannes-Statue /"johānesštātuə"/ = János-szobor

Szakadát

Heiliger Johannes /"haiḷikar johānes"/ = János-szobor Diósberény

Johanneskluppe /"johānesklupə"/ Pári

Sankt-Johannes-Kapelle /"sant-johānes-kāpəl"/ Dunakömlőd

A "Johannes" keresztnév héber eredetű. A "Hans" a "Johannes" rövid becéző alakja. /Ladó János 122, 173.lap/

Maria Schnee, Schneekapelle /"mariašnē, šnēkāpəl"/ Bonyhád

Mariadenkmal /"mariatenkmāl"/ = "Mária-szobor" Bátaszék

Marienkreuz /"mariaakraits"/ = "Mária-szobor a lakatnyánál" Tolna

A "Maria" keresztnév héber eredetű. /Ladó János 122, 81.lap/

Martinskreuz /martiskraits/ = székelly: "Szerdahelyi kereszt" Kakasd

A Martin keresztnév a latin Martinus rövidülése. Kapcsolatban áll a "Mars" névvel is. /Ladó János 122, 190.lap/

Petishaus /"pētishaus"/ = "Imaház" Várdomb

A "Peter" keresztnév héber vagy görög eredetű.

/Ladó János 122, 203-204.lap/

Rochus /"rōxus"/ = "Rókus-szobor" Bonyhád

Rochuskapelle /"rōxuskāpēl"/ = "Rókus-kápolna" Cikó

Rochuskapelle /"rōkuškāpēl"/ = "Rókus-kápolna" Nagymányok

A Rochus latin eredetű keresztnév. /Ladó János 122, 209.lap/

Rosalienkirche /"rosālikēriç"/ = "Rozália-kápolna"

Tevel

A "Rosalie" név valószínűleg a latin "Rosa" továbbképzése. /Ladó János 122, 102.lap/

Sankt Sebastian, Sebastianäcker /"sankt sebastiān, sebastiānekkr"/ = "Szent-Sebēstēn" Tevel

Sebastianberg /"sebastiānpērk"/ = "Sebēstēn-hēgy" Tevel

Sebastiankapelle /"sebastiānkāpēl"/ = "Sebēstyén-kápolna" Tevel

A "Sebastian" a görög "szebasztosz" latinos továbbképzésének /Sebastianus/ rövidült alakjából jött létre. /Ladó János 122, 210.lap/

Urbaniberg /"arvönipēriç"/ = "Orbán-hēgy, Orbán-högy"

Bátaszék

Urbanushohle /"arvönishōl"/ = "Orbán-hēgyi szurdik, Orbán-högyi szurdik" Bátaszék

Urbanikapelle /"arvönikāpēla"/ = "Orbán-kápóna" Bátaszék

A német "Urban" keresztnév a latin "Urbanus" rövidüléséből keletkezett. /Ladó János 122, 199.lap/

Wendelini /"vendālīni"/ = "Vendél-főd" Mőcsény

Wendelshöhe /"vęndlshē"/ = "Vendél-domb" Mórággy

Wendelinuskapelle /"vęndlinuskāpēli"/ = "Vendél-kápolna"

Kisdorog

Wendelin /"vę̃dǎlin"/ = "Vendél-szobor" Lengyel
Wendelini /"vę̃dǎlīni"/ = "Vendél-szobor, székelly:
Szent-Vendel keresztje" Kakasd
Wendelinibildstöckerl /"vę̃dǎlīnipilštękal"/ = "Szent
Vendél-szobor" Kakasd
Heiliger Wendelin /"hailiç̣a vendelīn"/ = "Szent Ven-
del" Kurd
Wendel /"vę̃dl"/ = "Vendel szobor" Németkér
Heiliges Wendel-Kreuz /"hailiç̣-vę̃dl-kraits"/ Duna-
kömlöd
Wendelini /"vendǎlīni"/ = "Vendel" Báticaszék
Wendelini /"vę̃dǎlīni"/ = "Vendel-pihenő-körösz,
Vendel-pihenő-körösz" Báticaszék
Wendelini /"vę̃dǎlīni"/ = "Vendel" Szálka
Wendelini /"vę̃dǎlīni"/ = "Vendel, Vendel-szobra" Vár-
domb
Wendelinus, Viehpatron /"vę̃dǎlīnas, fīpatrōn"/ =
"Szent Vendel" Tolna
Wendelstatue /"ventl/štatu"/ = "Vendel-szobor" Szakadát
A "Wendelin" - germán eredetű keresztnév. /Ladó János
122, 224.lap/

A felsorolt keresztnévek csoportosítása
eredet szerint

Héber eredetű keresztnévek

Anna
Elisabeth
Johannes
Maria
Peter

Görög eredetű keresztnévek

Sebastian, Bastian

Latin eredetű keresztnévek

Anton, Antonius

Florian

Martin

Rochus

Rosalie

Urban

Germán, német eredeti keresztnévek

Friedrich

Wendelin

Családnevek

Vitatott, bizonytalan eredetű családnevek

Mókuskreuz /"mōkus[˘]kraits"/ = "Mókus-kérészt" Németkér

Sas-Kapelle /"šaš[˘]kāpēl"/ = "Sas kápolna" Kurd

A "sas" szó eredete bizonytalan.

Tóth-Klambauer-Kapelle /"tót[˘]klampauarkāpēl"/ Kurd

= "Tót Klámbauer-kápolna"

A "tót" szó közvetlen forrása nem határozható meg.

Latin eredetű családi nevek

Kaiserkreuz /"kaizarkraits"/ = "Kajzer-köröszt,

Kajzer-kérészt" Tolna

Végső forrása Julius Caesar /i.e. kb. 100-44/ neve etimológiailag azonos.

Gernerkreuz /"kernarkraits"/ = "Gerner-kérészt,

Gerner-köröszt" Bátaszék

A név jelentése gerelyes. A "Ger" főnév származéka.

Itt természetesen a keresztet felállító paraszt neve szerepel.

Mayerkapelle /"māiarkāpēl"/ = "Májjér-kápolna" Kurd

Mayerkapelle /"māiarkāpēla"/ = "Májér-kápóna" Bátaszék

A név végső forrása a latin "maior" szó.

Müllerkreuz /"milarkraits"/ = "Müller-kérészt" Tolna

A "Müller" név és a "Mühle" főnév összefüggnek egymással. Végső források a kései középkori latin "molinarium", illetve a kései latin "molina".

Faberkreuz /"fövarkraits"/ = "Fóber-köröszt" Németkér

A "fövar" családi név a német /illetve latin eredetű/ "Faber" főnév nyelvjárási variánsa.

Német, illetve germán eredetű családi nevek

Baumannskreuz /"paumans kraits"/ = "Bányai-kérészt"

Tabód

A "Baumann" családi név kapcsolatban van a "Bau", "Bauarbeiten" főnevekkel.

Breitensteinkreuz /"praĩnstāĩkraits"/ = "Brájdienstájn-köröszt" Diósberény

Bucherkreuz /"pūxarkraits"/ = "Buher-kérészt, Buher-köröszt" Tolna

A "Buch" főnév származéka /"könyves"/

Gundrumkreuz /"kundrumkraits"/ = "Gundrum-kérészt, Gundrum-köröszt" Bátaszék

A "kundrum" családi név nyelvjárási változata a "Gudrun" keresztnévnek.

Hermannskapelle /"həarmantskápal"/ Mucsi

A név germán eredetű.

Kunstgruft /"kūnstkraift"/ = "Kriptá" Alsónána

A "kunst" családi név a "können" igével függ össze. Jelentése: "geistiges Können".

Rederkreuz /"rēdərkräits"/ = "Röderkérészt" Lengyel
A családi név jelentése "révész"

Reiserkapelle /"raizərkapələ"/ = Rajzër-kápóna"
A családi névben a régi rőzsegyűjtés nyelvi emléke örö-
ződött meg.

Schwabkreuz /"švōpkraits"/ = "Urasági-kérészt" Kakasd
A német népnév összefügg a latin "Suevus" "egy germán
néptörzs tagja" főnévvel, etimológiája azonban nem te-
kinthető tisztázottnak.

Schlichthellerkreuz /"šliçthēlärkraits"/ = "Slihthëllër-
-köröszt, Temető-melletti-köröszt" Kurd
Sok szónak, melyet ma is használunk, a középfelnémet
korban más jelentése volt. A szó jelentésében tehát vál-
tozás következett be.

Középfelnémet: "slēht" /schlecht/ eredeti jelentése
schlicht /vesd össze: schlechterdings/.

Werner-Kreuz /"vērnärkraits"/ = "Vernər-kérészt"
A "Werner" keresztnév itt családi nevet jelöl. A teljes
név Nikolaus Werner.

Helységnevek a földrajzi nevekben

Csibráker Kreuz /"tšivrakər kraits"/ = "Csibráki köröszt"
Kurd

1280-as adat Chebrach = helység Tolna megyében. Csábrád =
régí nyelvemléki alak. Az Ung jobb oldali mellékvize.
1276-os adat Chabrad. Csábrág = vár Hont vármegyében.
1462-es adat Chabrad. Csebrád = 1000 m magas hegy Rózsa-
hegytől északnyugatra. Csebrát = régí alak. Čebrat =
szlovák földrajzi név.

Mindezek etimológiája és esetleges összefüggése tisztá-
zatlan /Kiss Lajos 101, 163.lap/

Högyészer Berg /"hitxisar paric"/ = "Högyészi-hégy"
A helységnév etimológiáját a "hermelin" régi nevével
hozzák összefüggésbe. /Kiss Lajos 101, 283.lap/

Nánaer Kirchberg /"nānar kērxpērck"/ = "Nánai-hégy"
A "Nána" nevet német vagy szláv eredetűnek tartják.
/Kiss Lajos 101, 50.lap, 77.lap/

Závoder Kreuz /"sqvadar kraits"/ = "Závodi-körösz"
A "Závod" helységnév szláv eredetű. /Kiss Lajos 101,
77.lap, 718.lap/

Zsibriker Kirchhof /"šivrakar kēriçhōf"/ = "Zsibriki
temető" Mőcsény
A "Zsibrik" helynév német személynévből keletkezett.
/Kiss Lajos 101, 725.lap/

A következő helységnevek etimológiai magyará-
zatára nincs forrásunk

Emmausweg /"emausvêx"/ = "Mözsi út" Tolna

Papdier Kirche /"papar-kíarxə"/ Mucsi

Papdier Kreuz /"paparkraits"/ Mucsi

Schöneicher Kreuz /"šēaiçlar kraits"/ = "Szeptölgyesi
köröszt" Kakasd

Schöneichler Glockenstuhl /"senāiçlar klokaštūl"/ =
"Szép-tölgyesi-harangláb" Kakasd

Az utóbbi helységnév összetétele: schön + Eiche. Az el-
nevezés alapja, hogy a település helyén tölgyerdők hu-
zódtak 1836-ig, s a helyén épültek itt házak.

Mai magyar helységnevek

Csibrák

Högyész

Nána Alsónána

Felsőnána

Závod

Zsibrik /1959-óta Mőcsényhez tartozik/

Német elnevezések, melyek egykori települést, illetve lakott helyet jelölnek.

Papdi	Pabd /magyar neve/
Schöneichel	Szép-tölgyes /magyar neve/

Bibliai helységnév

Emmaus /Bibliai név, amelynek az eredeti jelentése teljesen ismeretlen az egykori település lakóinak./

A hitvilág fogalomkörébe tartozó köznevek, melléknevek

Görög eredetű szavak

Baptistenbethaus /"paptistapēthaus"/ Györköny
A bibliai "Keresztelő János" megkülönböztető neveként vált ismertté a "Baptist" szó. Eredeti jelentése: "bemerítő, alámerítő" /Benkő Lóránd 29, I. 242.lap/

Evangelische Kirche /"evangēliś kēriç"/ = "Lutēránus templom, Evangélikus templom" Bonyhád
Az "evangelisch" melléknév és az "Evangelium" főnév összefüggnek egymással. A görög eredetű szó megfelelői számos európai nyelvből kimutathatók. /Benkő Lóránd 29, I. 812-813.lap/

Katholische Kirche /"kātōliś kēriç"/ = "Katolikus templom" Bonyhád

A görög eredetű szó eredeti jelentése "általános", "egyetemes". /Benkő Lóránd 29, II. 408.lap/

Kirche /"kēriç"/ = "Templom" Németkér
Görög eredetű szó. /Mettke Heinz 139, 88.lap, 129.lap, 127.lap/

Kreuz /"kraĩts"/ = "Csárdás-réti-körösz" Máza
Görög vagy latin eredetű szónak tartják, /Bankó Lóránd
29, II. 457.lap/

Methodistenbethaus /"metōdištəpēthaus"/ = "Metodista
imaház" Györköny

A "Mathodist" főnév görög eredetű, /Farkas Vilmos 44,
265.lap/

Pfaffenäcker /"pāfəɛkr"/ Bonyhád

Pfaffberg, Hőgyeszer Berg /"pfafpɛrk, hitxisər pariʃ"/ =
"Hőgyészi-hégy" Závod

Pfarrerhaus, Pfaffhaus /"pārahaus, pāfhaus"/ = "Paplak"
Kismányok

Pfarrerstal /"pfarəstāl"/ = "Pap-vőgy" Tevel

Pfarrei /"pfarāĩ"/ = "Plébánia" Kisdorog

A "Pfaffe", "Pfarrer", Pfarrei" főnevek görög eredetűek,
/Farkas Vilmos 44, 303.lap/

Latin eredetű szavak

Kapelle /"kápɛl"/ = "Kő-Mária, Kápolna" Cikó

Kalvarie /"kālfāri"/ = "Kálvária" Mőcsény

A "Calvaria" a latin "calva" származéka, és végső soron
az arameusból származó egyházi latin Golgotha értelmi
megfelelője, /Bankó Lóránd 29, I. 1069.lap, II.331.lap/

Kloster /"klōstar"/ = "Zárda" Bonyhád

Közvetlenül vagy közvetve a latin "claustrum" a forrása
számos más európai nyelv megfelelő szavának is,

/Bankó Lóránd 29, II. 502.lap/

Luther Gasse /"lutəʃkas"/ = "Lutránus utca, Malom utca"
Gyöng

Ujkori latin: Lutheranus = Luther Márton

/Bankó Lóránd 29, II. 800.lap/

Nonnenfriedhof /"nunəfrīthōf"/ = "Apáca temető, Sport-pálya" Zomba

A "Nonne" főnév latin kölcsönszó. /Mettke Heinz 139, 59.lap/

Ora-et-labora-Kapelle /"ōra-ɛt-lapōra-kāpēli"/ = "Kápolna" Kisdorog

oratio = könyörgés, ima

labor = munka

labōr = dolgozom.

A kápolna feliratának magyar jelentése: "Imádkozzál és dolgozzál!"

Viehpatron /"fīpatrōn"/ = "Szent Vendel" Tolna

A latin "patrona", "patronus" a "pater" származékai.

Megfelelők más nyelvekből is kimutathatók. /Benkő Lóránd 29, III. 134.lap/

Reformierte Kirche /"rɛfərmērt kɛrɪç"/ = "Kálvinista templom, Rëformátus templom" Bonyhád

A latin "reformare" a német szó alapja, melynek jelentése "átalakít, megjavít" /Benkő Lóránd 29, III. 360.lap/

Sankt Sebastian /"sankt sebastiān"/ = "Szent Sebástiən" sānctē /határozó/ = szent

Tempel /"templ"/ = "Zsinagóga, Zsidó templom"

A latin eredetű "tempel" szó használatos más nyelvekben is. /Benkő Lóránd 29, III.886.lap/

A "Tempel" szót kizárólag a zsidó templomok jelölésére használják a német községekben. A keresztény templomok neve: "Kirche".

Héber eredetű szavak

Judentempel /"judətempl"/ = "Zsidó templom" Bonyhád

A "Jüde" főnév héber eredetű. /Benkő Lóránd 29, III. 1217.lap/

Nazarenerversammlung /"natsarēnarfasamliḡ"/ = "Nazarenus imaház" Györköny

A "Nazarener" főnév héber eredetű. /Kiss Lajos 101. 457.lap/

Ir eredetű szó

Glockenstuhl /"klokaštūl"/ = székely: "Harangláb" Kakasd
A "Glocke" ir eredetű szó. A "Glockenstock, -stuhl" szavak olyan német falvakban terjedtek el, amelyekben egykor - vagy később sem - nem voltak templomok. Viszont minden délben ezekben a településekben is delet kellett harangozni, így került sor a "Glockenstock, -stuhl" felállítására.

Nem a hitvilág fogalomkörébe tartozó szavak

Ide felvettünk olyan szavakat, amelyek csupán összetett képeznek a hitvilág fogalomkörébe tartozó szavakkal.

Görög eredetű szavak

Cholerafriedhof /"kūlrafrīthof"/ = "Kolëratemető"

A görög eredetű szó latin közvetítéssel elterjedt az európai nyelvekben. /Farkas Vilmos 44, 226.lap/

Kirchenplatz /"kēricaplots"/ = "Templom tér" Alsónána

A "Platz" főnév görög eredetű. /Horváth Mária 17, 173.lap/

Judenschule /"jūdašūl"/ = "Zsidó iskola" Bonyhád

A "Schule" főnév görög eredetű. /Farkas Vilmos 44, 206.lap/
Érdekes, hogy a fenti szó nemcsak magát az iskolát jelöli, hanem "lárma", "zaj" jelentést is felvett a német nyelvjárásokban. Mivel a gyerekek héber nyelven tanulták a vallástant hangosan, ezt a nyelvet nem értők számára csupán a "lárma" benyomását keltette.

Latin eredetű szavak

Käsernenkreuz /"kāsēṛakraĩts"/ = "Kaszárnyai-kérészt, Sarki-kérészt, Sebestyén-kérészt" Tolna

A latin "quaterni" = négyesével szó a "Kaserne" főnév végső forrása. /Benkő Lóránd 29, II. 400.lap/

Kirchengipfel /"kēriçkipl"/ Németkér

Kirchengipfel /"kērxakipl"/ = "Templomhégy" Kalaznó

Paprikamühlkreuz /"paprikamīlkraĩts"/ = "Paprikamalom-kérészt" Kakasd

A "Mühle" latin eredetű szó.

Johannesstatue /"johānes /štātua"/ = "János-szobor" Szakadát

A "Statue" főnév az egyház nyelvéből való kölcsönzés, amely egyébként teljesen ismeretlen a német falvak lakóinak.

Friedhofstrasse /"frīthōfštr̄qs"/ = "Temető utca" Váralja
A "Strasse" főnév végső forrása a /via/strāta latin szó.

Spanischer Friedhof /"špāniš frīthōf"/ = "Kis-erdő, Spanyol temető" Zomba

A melléknév az Ibér /Pireneusi/-félsziget latin nevéből alakult ki, s terjedt el az európai nyelvekben.

Az első világháború után tomboló és sok áldozatot követelő spanyol nátha nyelvi vetülete a fenti szó.

Kirchweingarten /"kēriçvaiṅgartə"/ = "Templomszöllő" Kurd
A "Wein" főnév latin eredetű /latin: vīnum/

Francia eredetű szó

Csorba-Allee /"tšorpəalē"/ Németkér

A 16.század végén a 17.század elején sok francia szó kerül a német nyelvbe. Az "Allee" átvétele is erre az időszakra esik.

Vitatott eredetű főnév

Zigeunergassenkreuz /"tsigānakaskraɪts"/ = "Cigány-ut-cai-kérészt" Kisdorog

A "Zigeuner" szó végső forrása nincs tisztázva.
/Benkő Lóránd 29, I. 429.lap/

Különböző eredetű szavak

Ide felvettünk olyan szavakat is, amelyeket a magyar szókészletben megtalálhatunk.

Szláv eredetű szó

Csorba-Allee, Friedhofallee /"tšorpəalē, fraɪthōfalē"/
Németkér /Benkő Lóránd 29, I.555.lap/

Szlovén eredetű szó

Dolinakapelle /"toliɲar kápɛlɔ"/ = "Dolinai kápóna"
Bátaszék

Forrása a szlovén /"kraška/ dolina". Megfelelő szó valamennyi szláv nyelvben van "völgy" jelentéssel.
/Benkő Lóránd 29, I.656.lap/

Görög eredetű szó

Keresztes /"kɛrɛsti"/ = "Körösztös, Körösztös dülő"
Bátaszék

A dülő közelében lakott egy ilyen nevű ember, illetve a földterület tulajdonosának ez volt a neve.

/Kálmán Béla 88, 15.lap, 74.lap, 162.lap/

Latin eredetű szó

Pfarrerpaschkum /"p̌arəpāškom"/ = "Papi-páskom" Györköny
Latin: pascua = legelő

pascuus /pasco/ = legelőnek alkalmas, legelőül szolgáló.

A "páskum", "paskom" népies kifejezések a legelőre. Jelentésük: Egykori erdőlegelő, legelő, amelyet a múlt században kiosztottak, majd szántóvá törtek fel. A németek szemmel láthatóan a szomszédos magyar falvaktól kölcsönözték a szót. Figyelemre méltó, hogy csak Tolna megye északi részén terjedt el a fogalom, máshol teljesen ismeretlen. /Végh J., Ördögh F., Papp L. 201, 44.lap/

Szanszkrit vagy óindiai eredetű szó

Paprikamühlkreuz /"paprikamīlkraits"/ = "Paprikamalom-kérészt" Kakasd
/Benkő Lóránd 29, III. 93.lap, 94.lap/

Földrészről vagy országból képzett, embereket
jelölő főnevek

Amerikanerkreuz /"amārikānarkraits"/ = "Amerikai kérszt" Pári

Az Amerikából jómódúan visszatért emberek hálából több községben állítottak keresztet.

Raizenkirchhof /"rātsākīrxōf"/ = "Rác temető" Aparhant
Tolna megyében a németek bejövetele előtt számos községben /Aparhant, Udvari, Mőcsény, Báticasék, Mucsfa, Máza, Németkér, Győrkőny, Kéty, Izmény, Varsád, Nagyszékely, Szálka, Dúzs, Csibrák, Grábóc, Alsónána, Kistormás, Szakadát, Felsőnána, Mórágý, Závod, Győnk, Kismányok, Diósberény, Kakasd/ voltak szerb eredetű lakosok, akiket "rāts" névvel illették a betelepült németek.

Népneveket jelölő melléknevek etimológiája

Serbisches Pfarrerhaus /"sěrviš pfarəhaus"/ = "Pópaház" Bátaszék

Ósszláv eredetű szó. Egy régi szláv törzsnév.
/Benkő Lóránd 29, III.732.lap/

Ungarische Kirche /"uŋgraš kĕrix/ = "Kis templom, Magyar templom" Nagyszékely

Türkische Kirche /"tęrkis kĕriç"/ = "Török templom"
Tolna

A melléknév az egykori "türk" törzs nevét őrzi, amely a 6-8. századig élt Kina szomszédságában.

A németek közvetlenül a török kiűzése után kerültek Tolnába. Természetes, hogy a nyelvjárásokban csak utalást találunk a letűnt török korszakra vonatkozóan.
/Benkő Lóránd 29, III. 972.lap/

A "Hitvilág" fejezetben
előforduló szavak listája

A "Hitvilág" fejezetben előforduló német föld-
rajzi nevek listája

A nyelvjárási alakok mellett közöljük az irodalmi német átirásokat is.

Az emberi elmúlás

Gruft

A szó előfordulási helyei: Alsónána, Bátaszék.

Nyelvjárási alakja: "kruft".

Grab

A főnév vizsgált területünkön csak Keszőhidegkúton fordult elő.

Nyelvjárási alakja: "krāp".

Friedhof

A szót önállóan vagy összetételekben a következő helységekben rögzítettük: Kakasd, Dunakömlőd, Györköny, Bátaszék, Tolna, Hőgyész, Váralja, Németkér, Aparhant, Zomba, Györe, Bonyhádvarasd, Lengyel, Mucsfa.

Nyelvjárási változatok és lelőhelyeik:

"frīthōf": Kakasd, Györköny, Hőgyész, Váralja, Dunakömlőd, Aparhant, Zomba, Györe, Bátaszék.

"fraithōf": Bátaszék, Tolna, Dunakömlőd, Németkér.

"frāithōf": Tolna

Természetesen a "fraithōf" előtagjában nem a nyelvjárási "frait" /Freude = öröm/ rejlik, hanem analógiás uton jött létre a szó: a középfelnémet "î"-t diftongizálták, s így a régi - a nyelvtudatban elhomályosult - szó azonos kiejtésű lett, mint a nyelvjárási "frait" /Freude/.
"frīthof, fraithōf": Dunakömlőd, Bátaszék.
Itt kettős nyelvjárási alak szerepel.

Kirchhof

A főnév előfordulási helyei önállóan és összetételekben: Alsónána, Aparhant, Báticaszék, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Belecska, Bikács, Dúzs, Felsőnána, Grábóc, Györe, Györköny, Gyönk, Kakasd, Kéty, Kismányok, Kisdorog, Kistormás, Keszőhidegkút, Kurd, Lengyel, Mucsfa, Mucsi, Möcsény, Mözs, Majos, Murga, Mórág, Nagyszékely, Pári, Szálka, Szárazd, Szakadát, Tabód, Tevel, Varsád, Závod, Zomba.

Nyelvjárási változatok és előfordulási helyei:

"kēriçhōf": Alsónána, Báticaszék, Bonyhád, Bikács, Dúzs, Felsőnána, Grábóc, Györköny, Kismányok, Kisdorog, Kistormás, Kurd, Möcsény, Mözs, Majos, Nagyszékely, Pári, Szálka, Tabód, Tevel, Varsád.

"kēriçhōp": Belecska, Gyönk, Kéty, Kismányok, Keszőhidegkút, Murga.

"kīarfat": Mucsi, Középfelnémet "hovede" = Hof.

"kērxōf": Szakadát

"kērxhōp": Mórág

"kēriçdōvat": Szárazd Középfelnémet "hovede" = Hof.

"kēriçōf": Györe

"kīrxōvat": Murga Középfelnémet "hovede" = Hof.

"kīrxōf": Aparhant, Györe, Závod

"kīrxhōf": Möcsény.

Érdemes megjegyeznünk, hogy az "i" tőhangzós variánsok kizárólag katolikus településekben találhatók meg.

Kirchhof, Friedhof

Mindkét főnév szerepel ugyanannak a földrajzi fogalomnak a jelölésére.

"frīthōfēkar, kīrçōffēldār" /Friedhofäcker/ Aparhant

"kēriçhōf, frīthōf" /Kirchhof, Friedhof/ Lengyel

"frīthōf, kēriçhōf" /Friedhof, Kirchhof/ Bonyhádvarasd

"kēriḥōfvēk, vēk uf tər frīthōf" /Kirchhofweg,
Weg auf den Friedhof/ Kakasd.

"frīthōfperk, kēriḥōperk" /Friedhofberg, Kirchhof-
berg/ Mucsfa.

Totenhau

Vizsgált területünkön a főnevet csupán Bonyhádva-
rasdon regisztráltuk, természetesen szinte valameny-
nyi településben előfordul. Itt a nyelvjárási alak:
"tōdāhaus". Bonyhádon például: "tōdāhaisi" alakban
használják.

Vallást gyakorló ember vagy csoport s tevé- kenysége

Emmausweg

A földrajzi név csupán Tolnán szerepel.
Nyelvjárási alak: "emausvēx" /Emmausweg/.

Lutherisch

A melléknév egyedül Gyönkön található.
Nyelvjárási alak: "lutāškas" /Lutherische Gasse/.
Mivel Gyönkön református németek is laktak, megkülön-
böztetésül az evangélikus utcát a fentiek szerint ne-
vezték el.

Jude

A főnév lelőhelyei: Bátaszék, Bonyhád, Bonyhádvarasd,
Györköny, Gyönk, Kurd, Máza, Mucsi, Németkér, Szárazd,
Szálka, Tevel, Várdomb.

Nyelvjárási változatok és előfordulási helyei:

"jūdā": Bátaszék, Bonyhádvarasd, Máza, Tevel.
"judā": Bonyhád, Kurd, Mucsi, Németkér, Szálka.
"jura": Györköny, Gyönk, Szárazd, Kalaznó.
"juta": Várdomb.

Pfaffe

A főnév a következő helységeekben szerepelt: Bonyhád, Grábóc, Mözs, Mőcsény, Kismányok, Tevel, Tolna, Váralja, Závod. Meg kell jegyeznünk, hogy a "Pfaffe" variánsnak pejorativ jelentése van. Így nevezik - némi gúnnal - a protestáns lakosok a katolikus papokat, illetve a grábóci pópát.

Nyelvjárási változatok:

"pāfa": Bonyhád, Grábóc, Mőcsény, Váralja, Kismányok.

"pfafa": Mözs, Tolna.

"pfaf": Tevel, Závod.

A "pf"-fel kezdődő variánsok kizárólag katolikus helységeekben fordulnak elő.

Pfarrer

A főnév előfordulási helyei: Alsónána, Bátaszék, Bonyhád, Diósberény, Felsőnána, Gyönk, Györköny, Kakasd, Keszőhidegkút, Kistormás, Kismányok, Kurd, Mucsfa, Mözs, Szálka, Tevel, Varsád, Várdomb.

Nyelvjárási változatok:

"pfara": Bátaszék, Mözs, Tevel, Várdomb.

"pārar": Kurd,

"pār": Kistormás.

"pāra": Alsónána, Bonyhád, Diósberény, Felsőnána, Gyönk, Györköny, Kakasd, Keszőhidegkút, Kistormás, Kismányok, Mucsfa, Szálka, Varsád.

Pilger

A főnév egyedül Tevelen szerepel.

Nyelvjárási alak: "pilgar".

Nazarenerversammlung

A földrajzi nevet Györkönyön találtuk.

Nyelvjárási alak: "natsarēnarfasamliq"

Feltűnő az "-ing" suffixum a megszokott "-ung" végződés helyett. Csak néhány protestáns községben fordul elő.

A vallás gyakorlására használt épületek, és
azokhoz tartozó építmények

Bethaus

A főnév előfordulási helyei: Györköny, Keszőhidegkút.
Nyelvjárási alak: "pēthaus".

Betec

A szó egyedül Tolnán szerepelt.
Nyelvjárási alak: "pētēk"

Glocke

A főnév összetételekben a következő helységeken fordult elő: Bonyhád, Csibrák, Kakasd, Kisdorog, Mórág, Tabód, Varsád.
Mivel irodalmi átvételről van szó, a nyelvjárási változat egységesen: "kloka".

Kapelle

A főnév lelőhelyei vizsgált területünkön: Bátaszék, Bonyhád, Cikó, Dunakömlőd, Kakasd, Keszőhidegkút, Kisdorog, Kurd, Lengyel, Mucsi, Murga, Mócsény, Nagymányok, Szálka, Tabód, Tolna, Tevel.

A főnév e helyeken vagy összetétellel vagy összetétel nélkül fordul elő.

Nyelvjárási változatok:

"kápél": Bonyhád, Cikó, Dunakömlőd, Kakasd, Kurd, Lengyel, Mócsény, Nagymányok, Tevel, Tolna.
"kápél": Bátaszék, Kakasd, Keszőhidegkút, Szálka, Tolna..

"kápál": Mucsi.

"kápéli": Kisdorog.

"kápeli": Tabód.

"kápella": Kisdorog, Tevel.

"kapél": Murga.

A "-li" kicsinyítő képző két valóban sváb községben hallható, másutt csupán megértik, de nem használják.

Kirche

Önállóan és összetételekben a "Kirche" főnév a következő helységekben szerepel: Alsónána, Aparhant, Bátaszék, Bataapáti, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Bikács, Belecska, Cikó, Csibrák, Diósberény, Dumakömlőd, Dúzs, Felsőnána, Gyöng, Györe, Grábóc, Györköny, Hőgyész, Izmény, Kurd, Kismányok, Kakasd, Kalaznó, Keszőhidegkút, Kéty, Kistormás, Kisdorog, Lengyel, Mőcsény, Mucsi, Murga, Majos, Mucsfa, Mórág, Máza, Mözs, Nagymányok, Nagyszékely, Németkér, Nagyvejke, Pári, Szakadát, Szálka, Szárazd, Tevel, Tolna, Udvari, Varsád, Váralja, Várdomb, Závod, Zomba.

Nyelvjárási változatok és lelőhelyeik:

"kériç": Alsónána, Bátaszék, Bataapáti, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Bikács, Belecska, Cikó, Diósberény, Dúzs, Felsőnána, Györe, Gyöng, Grábóc, Györköny, Hőgyész, Izmény, Kurd, Kismányok, Kakasd, Kalaznó, Keszőhidegkút, Kéty, Kistormás, Kisdorog, Lengyel, Mőcsény, Murga, Majos, Mucsfa, Mórág, Mözs, Nagymányok, Nagyszékely, Németkér, Nagyvejke, Pári, Szálka, Szárazd, Tevel, Tolna, Udvari, Varsád, Váralja, Várdomb.

"kéri": Hőgyész.

"kérxə": Bataapáti, Kakasd, Kalaznó, Kismányok, Nagyszékely, Szakadát, Várdomb.

"k[̇]er/i/x/a/": Grábóc.
 "k[̇]erixə": Dunakömlőd, Keszőhidegkút, Kistormás,
 Tolna.
 "k[̇]erx": Gyönk, Kalaznó.
 "k[̇]er/i/x": Máza.
 "k[̇]erjə": Belecska, Keszőhidegkút.
 "k[̇]erɪŋk": Nagymányok.
 "k[̇]irxə": Aparhant, Cikó, Csibrák, Györe, Zomba.
 "k[̇]irx ": Györe, Möcsény.
 "k[̇]iərxə": Mucsi.
 "k[̇]iər/x/": Mucsi.
 "k[̇]iriç": Závod.
 "k[̇]irx, k[̇]eriç": E kettős változatot találtuk Tevelen.

Kloster

A főnév előfordulási helyei: Bonyhád, Grábóc.
 Mivel irodalmi kölcsönzés, alakja a nyelvjárásokban egy-
 séges: "klōs[̇]ər".

Katholischer Leseverein

"k[̇]atōliš lēzəfraɪ̃n" Bonyhád
 "k[̇]atōlišər lēzəfraɪ̃n" Nagyvejke
 "k[̇]atōlišər lēzəfəraɪ̃n" Kakasd
 "k[̇]atoulišə lēzəfraɪ̃nt" Mucsi

Az utóbbi - "lēzəfraɪ̃nt" - analógiás úton jött létre:
 a nyelvjárasi "fraint" /Freund = barát, de a nyelvjá-
 rásban: rokon!

Pfarrei

A főnév előfordulási helyei: Kisdorog, Nagyvejke.
 Nyelvjárasi alak: "pfar[̇]ai".

Katholische Schule

"/kātōliś/ šūl"	Mőcsény
"kātōliś šūl"	Györe
"kātōliś šūl"	Bonyhád

Evangelische Schule

"ēvanġēliś šūl"	Bonyhád
"ēvanġēliś šūl"	Györe

Közismert tény, hogy a felszabadulás előtt az iskolák döntő többsége egyházi volt. Az "evangelikus", illetve "katolikus" szavakkal különböztették meg egymástól az ugyanabban a településben levő iskolákat.

Tempel

A főnév lelőhelyei: Bonyhád, Bátaszék, Kakasd, Zomba. Mivel irodalmi átvétel, így nyelvjárási változata egységes.

"templ":	Bonyhád, Bátaszék, Zomba.
"tēmpl":	Kakasd.

A vallás világához tartozó tárgyak, be-
rendezések

Bildstock, Bild

A főnevet vizsgált területünkön a következő helységekben találtuk: Csibrák, Kakasd, Tolna, Bonyhádvarasd.

Nyelvjárási változatok:

"pīltštōk":	Csibrák, Bonyhádvarasd, /Bildstock/.
"pīltštēkl":	Tolna.
"pīltštēkl":	Tolna /Bildstockäckerli/.
"pilštēk":	Kakasd /Bildstückerl/.
"pilštēkəl":	Kakasd /Bildstückerlein/.
"pilštēkl":	Kakasd /Bildstückerl/.

Mivel Tolna község lakói a német nyelvterület déli részéből kerültek mai hazájukba, a "katolikus" kicsinyítő képzőt használják: "-li"< kfn. -"lin".

A "Bildstock" főnevet protestáns községekben nem ismerik, mivel ott nincsenek a szenteknek szobraik.

Dreifaltigkeit

A főnév előfordulási helyei: Bonyhád, Mőcsény, Mőzs, Nagyvejke, Tolna, tehát kizárólag katolikus, illetve olyan települések, ahol katolikusok is élnek.

Nyelvjárási változatok:

- "trāifaltīkai¹t": Bonyhád.
- "traifaltīkai²t": Tolna, Mőzs.
- "trāifēltīkai³t": Mőcsény.
- "trāifaili⁴t": Nagyvejke.

Heiliger Brunnen

A földrajzi név vizsgált területünkön egyedül Kurdon szerepelt.

Nyelvjárási alakja: "hai¹li²prunə". Rá szeretnénk mutatni arra a tényre, hogy Kurd katolikus község.

Heiligen

Antonius, Anton

Előfordulási helyei: Kurd, Tolna.

Nyelvjárási alak: "antō¹ni".

Florianus, Florian

Előfordulási helyei: Mucsi, Nagyvejke, Závod, Szakadát.

Nyelvjárási alakok: "flōriān" Nagyvejke, Závod, Szakadát.

"flouriā¹nas" Mucsi.

Johannes, Johann

Előfordulási helyei: Bonyhád, Diósberény, Kakasd, Mucsi, Pári, Szakadát.

Nyelvjárási alakok:

"johānas": Bonyhád, Diósberény.

"johānis": Kakasd.

"johānes": Szakadát, Pári.

"johānas": Mucsi.

Maria

Csupán Bátaszéken fordult elő.

Nyelvjárási alakja: "marīa".

Rochus

Előfordulási helye: Bonyhád.

Nyelvjárási alakja: "rōxus".

Sebastian

Előfordulási helye: Tevel.

Nyelvjárási alakja: "sebastiān".

Urbanus, Urban

Előfordulási helye: Bátaszék.

Nyelvjárási alakjai:

"arvōni": Bátaszék.

"arvōnis": Bátaszék.

Wendelinus, Wendel

Előfordulási helyei: Bátaszék, Kakasd, Kurd, Lengyel, Mórág, Mőcsény, Németkér, Szálka, Szakadát, Tolna, Várdomb.

Nyelvjárási alakok:

"vëndalīni": Kakasd, Szálka, Várdomb.

"vëndalīni": Bátaszék, Mőcsény.

"vëndalīnas": Tolna.

"ventl": Szakadát.

"vëndl": Németkér, Mórág.

"vëndalin": Lengyel.

"vendelīn": Kurd.

Kalvarie

A főnév előfordulási helyei: Aparhant, Bonyhádvarasd, Bátaszék, Grábóc, Mőcsény. Ezek kizárólag katolikus községek.

Nyelvjárási alak: Mivel az egyház nyelvéből átvett kölcsönzés, így egységesen: "kālfāri". Az evangélikus Majoson is van egy dűlő, amelyet "Kalvarienberg"-nek neveznek, de ez a törökök előtti egykori katolikus kálváriára vonatkozik.

Kalvarienberg

Előfordulási helyei: Bonyhád, Bonyhádvarasd, Cikó, Diósberény, Grábóc, Kakasd, Kisdorog, Mucsi, Mőcsény, Mözs, Nagyvejke, Nagymányok, Pári, Tevel, Tolna, Zomba, Závod.

Nyelvjárási alakok:

"kālfāripērķ": Bonyhádvarasd, Cikó, Diósberény, Kakasd, Kisdorog, Mőcsény, Nagyvejke, Nagymányok, Tevel, Tolna, Zomba.

"kālfāripērķ": Kakasd.

"kālfōaripariķ": Závod.

"kōlfēripērķ": Pári.

"kālfāripērīķ": Bonyhád, Grábóc.

"kālfāripērīķ": Bonyhád, Mözs.

"kārīārīparīķ": Mucsi.

Meg kell említenünk, hogy Mucsiban "pariç"-nak ejtik a "Berg" főnevet. A szomszédos településekben az előbbi "kasztrált kan"-t jelent. Így érthető, hogy Mucsi lakóit gúnyosan "pariç"-nak nevezik.

Kreuz

A főnév összetételekben vagy önállóan az alábbi helységekben fordult elő: Bátaszék, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Bikács, Cikó, Dunakömlőd, Diósberény, Dúzs, Högyész, Kakasd, Kisdorog, Kurd, Lengyel, Máza, Mucsi, Murga, Mözs, Németkér, Pári, Szálka, Tabód, Tolna, Tevel, Várdomb, Závod, Zomba.

A nyelvjárási alak valamennyi helységben egységesen: "kraits". A szó az egyház nyelvéből került a nyelvjárásokba.

Bátaszéken a "keręsti" elnevezés személynevet takar. A dülő egykori tulajdonosának neve: "Keresztes".

Vierzehn Nothelfer

A földrajzi nevet Aparhanton, Bátaszéken és Tevelen találtuk.

"firtsən nōthelfar": Aparhant.

"fertsə nōthelfar": Bátaszék.

"firtsə- nōthelfar/ękr/": Tevel.

Az utóbbiak kivétel nélkül katolikus községek. Protestáns falvakban a fenti szavakat nem is ismerik.

Felhasznált irodalom

B I B L I O G R Á F I A

- 1./ A magyar nyelv értelmező szótára I-VII.
Szerkesztette: A Magyar Tudományos Akadémia
Nyelvtudományi Intézete Budapest, 1959-1962.
- 2./ Agricola E., Fleischer W. - Protze H.: Die deutsche
Sprache I-II, Leipzig, 1969. és 1970.
- 3./ Andrásfalvy Bertalan: A fok és jelentősége régi
vizgazdálkodásunkban. Névtudományi értekezések
70.sz.
- 4./ Andrásfalvy Bertalan: A Sárköz ősi ártéri gazdál-
kodása Budapest, 1973.
- 5./ Annabring Maria: Volksgeschichte der Deutschen in
Ungarn Stuttgart, 1954.
- 6./ Árvay József: A barcasági Hétfalu helynevei Ko-
lozsvár, 1943.
- 7./ B.Lőrinczy Éva: Új magyar tájszótár I.kötet Buda-
pest, 1979.
- 8./ B.Lőrinczy Éva: Képző és névrendszertani vizsgá-
latok. Nyelv és Élet 33.szám Budapest, 1972.
- 9./ B.Lőrinczy Éva: Összesítés az egyetemek és főis-
kolák magyar nyelvtudományi tanszékein készülő
jelentősebb egyéni tudományos művekről. Budapest,
1974.
- 10./ Bach Adolf: Deutsche Namenkunde Heidelberg, 1952-54.

- 11./ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára Budapest, 1976.
- 12./ Bakos Ferenc: A magyar szókészlet román elemeinek története Budapest, 1982.
- 13./ Bakos J. - Fekete P.: Eger és Felnémet földrajzi nevei I, II. kötet. Eger, 1972, 1973.
- 14./ Bálint Sándor: Karácsony, husvét, pünkösd /A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából/ Budapest, 1976.
- 15./ Bálint Sándor: Ünnepi Kalendárium I, II. kötet Budapest, 1977.
- 16./ Bán Péter: Magyar történelmi fogalomgyűjtemény I, II. kötet Eger, 1980.
- 17./ Bárczi Géza: A magyar szókincs eredete Budapest, 1958.
- 18./ Bárczi Géza: A magyar nyelvtörténet korszakairól. Hangtörténet Budapest, 1958.
- 19./ Bárczi Géza: A magyar személynevek XVI. századi történetéhez Magyar Nyelv LII. szám.
- 20./ Bárh János: Migráció és kontinuitás egy Duna melletki táj népesedéstörténetében Cumania II. Keskemét, 1974.
- 21./ Bárh János: A kalocsai szállások településnép-rajza Kalocsa, 1975.

- 22./ Behaghel Ottó: Die deutsche Sprache Halle
/Saale/ 1958.
- 23./ Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Budapest, 1981.
- 24./ Benkő Lóránd: A Nyárádmente földrajzi nevei, Magyar Nyelvtudományi Közlemények 74.szám Budapest, 1947.
- 25./ Benkő Lóránd: A régi magyar személynévadás. Budapest, 1949.
- 26./ Benkő Lóránd: A történeti személynév-vizsgálat kérdései Magyar Nyelv XLV.szám.
- 27./ Benkő Lóránd: Viz és helységneveink viszonyához Magyar Nyelv XLII.szám.
- 28./ Benkő Lóránd: Magyar nyelvjárástörténet Budapest, 1957.
- 29./ Benkő Lóránd: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I-III.kötet, Budapest, 1967-1976.
- 30./ Benkő L. - Knieszsa I. - Deme L.: A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez. Magyar Nyelv XLIV.szám.
- 31./ Berrár Jolán: Női neveink 1400-ig Magyar Nyelvtudományi Közlemények 80.sz. Budapest, 1952.
- 32./ Bodor György: Székely honfoglalás 1945-ben Forrás 1975. 3.szám.

- 33./ Bognár András: Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából. II. kötet Külső-Szolnok, Kecskemét-Szolnok, 1979.
- 34./ Borowszky Samu: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája I-II. kötet Budapest, 1910.
- 35./ Büky Béla: A fővárosi keresztnévadás hatóerői. Nyelv és Élet 26. szám Budapest, 1961.
- 36./ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I-III; V. kötet Budapest, 1890-1913.
- 37./ D. Gergely Anikó: Földünk országai Budapest, 1982.
- 38./ Danyi D. - Dávid Z.: Az első Magyarországi népszámlálás /1784-87./ Budapest, 1960.
- 39./ Dauzat Albert: Les noms de personnes. Paris, 1934.
- 40./ Deme László: A nyelvjárási anyag felhasználása és feldolgozása Budapest, 1949.
- 41./ Deme László: Nyelviség, nacionalizmus, hazafiság. Magyar Nyelv 71. szám.
- 42./ Deme László: Az általános nyelvészet alapjai. Bratislava, 1969.
- 43./ Eperjessy Kálmán: Helynév a város történetében /tanulmány/ A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve Szeged, 1956.

- 44./ Farkas Vilmos: Görög eredetű latin elemek a magyar szókincsben. Budapest, 1982.
- 45./ Fábián P. - Földi E. - Hőnyi E.: A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai. Budapest, 1965.
- 46./ Fehértóti Katalin: A XIV.századi magyar megkülönböztető nevek. Nyelv és Élet 68.szám 1969.
- 47./ Fehér Zoltán: A bátyai szállások. Cumania II. Kecskemét, 1974.
- 48./ Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota I-VI. kötet Pest, 1836-40.
- 49./ Fényes Elek: Magyarország Geographiai szótára. Pest, 1851.
- 50./ Fleischer Wolfgang: Wortbildung der deutschen Gegenwarts-sprache. Leipzig, 1974.
- 51./ Fodor István: Mire jó a nyelvtudomány. Budapest, 1968.
- 52./ Fraknói Vilmos: A szekszárdi bencés apátság története. Budapest, 1879.
- 53./ Galambos László: A szentirási eredetű személynevek a Váradi Regenstrumban. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 64.szám. Budapest, 1942.
- 54./ Galgóczy Károly: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája I-III.kötet. Budapest, 1866-67.

- 55./ Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon Budapest, 1971.
- 56./ Gombocz Zoltán: Árpád-kori török személyneveink. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 16.szám Budapest, 1915.
- 57./ Grétsy László: Mai magyar nyelvünk. Budapest, 1976.
- 58./ Gulyás Pál: Magyar írói álnév lexikon. Budapest, 1978.
- 59./ Gunda Béla: Erdély pásztorélete a földrajzi nevek tükrében. Nyelvtudományi Értekezések 70.sz. Budapest, 1970.
- 60./ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I.kötet Budapest, 1963.
- 61./ Hadrovics László: Jövevényszó-vizsgálatok. Nyelvtudományi Értekezések 50.szám. Budapest, 1965.
- 62./ Hajdu Mihály: Személynév kutatásunk 1960. és 1967. között. Magyar Nyelv LXV.szám.
- 63./ Hajdu Mihály: A vásárhelyi puszta helynevei. Békéscsaba, 1975.
- 64./ Hambuch Wendel: Der Weinbau von Pusztawám. Budapest, 1981.
- 65./ Hefty Gyula, Andor: A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben. Nyelvészeti Füzetek 66.sz. Budapest, 1911.
- 66./ Heller G. - Nehring K.: Die historischen Ortsnamen von Ungarn. I-V.kötet München, 1973-76.

- 67./ Horváth Mária: Német elemek a 17.század magyar nyelvében. Budapest, 1978.
- 68./ Hutterer Claus Jürgen: Die deutsche Volksgruppe in Ungarn. - Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen. Budapest, 1975.
- 69./ Hutterer Claus Jürgen: Hochsprache und Mundart bei den Deutschen in Ungarn. Berlin, 1961.
- 70./ Ihrig Dénes: A magyar vízszabályozás története. Budapest, 1973.
- 71./ Ila B. - Kovacsics J.: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Budapest, 1964.
- 72./ Imre Samu: A Felsőörsi nyelvjárás. Nyelvtudományi Értekezések 72.szám. Budapest, 1971.
- 73./ Inczeffi Géza: A szegedi táj földrajzi neveiből. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve I. Szeged, 1957.
- 74./ Inczeffi Géza: Sövényháza és vidékének földrajzi nevei. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve Szeged, 1958.
- 75./ Inczeffi Géza: Szeged környékének földrajzi nevei. Nyelvtudományi Értekezések 22.szám. Budapest, 1960.
- 76./ Inczeffi Géza: Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. Budapest, 1970.
- 77./ Inczeffi Géza: Tápé története és néprajza. Kiadta: Tápé község tanácsa, 1971.

- 78./ J.Soltész Katalin: Az irodalmi helynévadás Magyar Nyelvőr LXXXII.szám.
- 79./ J.Soltész Katalin: Névdivat és irodalmi névadás. Magyar Nyelvőr LXXXVIII.szám.
- 80./ J.Soltész Katalin: Tulajdonnév és köznév határterülete Magyar Nyelv LV.
- 81./ Jankó János: A Balatonmelléki lakosság néprajza Budapest, 1902.
- 82./ Juhász J. - Szőke I. - O.Nagy G. - Kovalovszky M.: Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, 1972.
- 83./ Kakuk Mátyás: Kunszentmárton földrajzi nevei. Szolnok, 1965.
- 84./ Kalakuckaja L.P.: Onomasztyika i grammatyika. Moszkva, 1981.
- 85./ Kallós Ede: Nevek és napok Budapest, 1943.
- 86./ Karácsony S. Zsigmond: Személyneveink 1500-tól 1800-ig. Nyelv és Élet 28.sz. Budapest, 1961.
- 87./ Káldy Nagy Gyula: Baranya megye XVI.századi török adóösszeírásai. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 103.szám. Budapest, 1960.
- 88./ Kálmán Béla: A nevek világa Budapest, 1973.
- 89./ Kálmán Béla: Nyelvjárásaink Budapest, 1975.
- 90./ Kálmán Béla: Helynévkutatás és szóföldrajz. Nyelv és Élet 58.szám.

- 91./ Károli Gáspár: Szent Biblia Budapest, 1939.
- 92./ Károli Gáspár: Uj Testamentom Budapest, 1932.
- 93./ Kázmér Miklós: Alsó-Szigetköz földrajzi nevei.
Magyar Nyelvtudományi Közlemények 95.sz. Budapest, 1957.
- 94./ Kázmér Miklós: Helynévkutatásunk 1956-tól 1966-ig
Magyar Nyelv LXIV.száma.
- 95./ Kázmér Miklós: A "falu" a magyar helynevekben
Budapest, 1970.
- 96./ Kázmér Miklós: A "-fa", "falva" név földrajza és
megterhelése. Bárczi Emlékkönyv.
- 97./ Kázmér Miklós: Földrajzinév kutatásunk 1945 és
1955 között. Magyar Nyelv LII.száma.
- 98./ Kertész Manó: A magyar vezetéknév történetéhez
Magyar Nyelvőr LXII.szám.
- 99./ Kiss Lajos: Régi Rétköz Budapest, 1961.
- 100./ Kiss Lajos: Szláv tükörszók és tükörjelentések a
magyarban. Nyelvtudományi Értekezések 92.sz.
Budapest, 1976.
- 101./ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára
Budapest, 1980.
- 102./ Kleinpaul Rudolf: Länder und Völkernamen Leipzig,
1919.

- 103./ Kleinpaul Rudolf: die Ortsnamen im Deutschen
Leipzig, 1919.
- 104./ Kleinpaul Rudolf: Die deutschen Personennamen,
Leipzig, 1921.
- 105./ Kniezsa István: A párhuzamos helynévadás. Buda-
pest, 1944.
- 106./ Kniezsa István: Szláv eredetű víznevek a Székely-
földön. Magyar Nyelv XLIV.szám.
- 107./ Kniezsa István: Az "-i" helynévképző a magyar-
ban. Magyar Nyelv XLV.szám.
- 108./ Kniezsa István: A magyar és szlovák családnevek
rendszere. Felvidéki családnevek. Budapest, 1965.
- 109./ Komanovics József: Telepitések Baranyában
1945-1948 /kandidátusi értekezés/ Budapest, 1969.
- 110./ Kovalovszky Miklós: Az irodalmi névadás. Magyar
Nyelvtudományi Közlemények 34.szám. Budapest, 1934.
- 111./ Kővágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon.
Budapest, 1981.
- 112./ Kuczy Károly: Homokmégy nyelvjárása. Művelődésügyünk
I. Kecskemét, 1962.
- 113./ Kuczy Károly: Határ, határrész, népi terület-
mértékek Foktón. Népkutató Kör Évkönyve Kecske-
mét, 1962-63.
- 114./ Kuczy Károly: Adalékok Foktő történetéhez. Népku-
tató Kör Évkönyve Kecskemét, 1963-64.

- 115./ Kuczy Károly: Adalékok Fajsz történetéhez.
Fajszai Honismereti Értesítő Kecskemét, 1967.
- 116./ Kuczy Károly: Kalocsa vidéke és népe /1963-1973/
Szemelvény-gyűjtemény Kecskemét, 1973.
- 117./ Kuczy Károly: Kalocsa környékének települése
az okleveles és élő földrajzi névanyag alapján.
Kecskemét, 1974.
- 118./ Kuczy Károly: Vizi élet, népi hajózás Foktőn
Kalocsa, 1976.
- 119./ Kuczy Károly: A Kalocsa környéki földrajzi ne-
vek vizsgálata. Kalocsa, 1980.
- 120./ Kuczy Károly: A település fejlődése és a gaz-
dálkodás tükröződése Foktő földrajzi neveiben.
Nyelvtani értekezések 70.sz.
- 121./ Kuczy Károly: Az ember és a táj kapcsolatának
vizsgálata Kalocsa környékének földrajzi nevei-
ben. Magyar Nyelv 1979/4.
- 122./ Ladó János: Magyar utónévkönyv Budapest, 1982.
- 123./ Laziczius Gyula: Fonetika Budapest, 1963.
- 124./ Lőrincze Lajos: Földrajzi neveink élete.
Budapest, 1947.
- 125./ Lőrincze Lajos: Földrajzi névgyűjtésünk multja,
jelen állása és feladatai. Budapest, 1949.

- 126./ Luther Martin: Die Bibel Berlin, 1968.
- 127./ Manherz Karl: Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn. Budapest, 1977.
- 128./ Marjai Szabó László: A kunok letelepedése és az állandó szállások kialakulása a Nagykunság területén. /Alföldi Tudományos Gyűjtemény I. 1944-45./
- 129./ Markó Imre Lehel: Földrajzi köznevek és földrajzi tulajdonnevek. Nyelvtudományi Értekezések 70.sz.
- 130./ Márvány János: Verdunkelte ungarische Lehnwörter im Bonyháder deutschen Dialekt. Acta Germanica et Romanica Tomus II. Szeged, 1967.
- 131./ Márvány János: Die unbetonten und nebentonigen Präfixe der deutschen Mundarten im Völgység und Hegyhát. Acta Germanica et Romanica Tomus III. Szeged, 1968.
- 132./ Márvány János: Zur Gliederung der deutschen Mundarten im südöstlichen Transdanubien. Budapest, 1970.
- 133./ Márvány János: Einleitung in die Germanistik. Budapest, 1972.
- 134./ Márvány János Analyse Ahd. und Mhd. Texte. Budapest, 1972.
- 135./ Melich János: Szláv jövevényszavaink. Budapest, 1903-1905.

- 136./ Melich János: Keresztneveinkről. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 15.szám. Budapest, 1914.
- 137./ Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. Budapest, 1929.
- 138./ Melich János: Családneveinkről. Magyar Nyelv XXXIX.szám.
- 139./ Mettke Heinz: Mittelhochdeutsche Grammatik. Leipzig, 1978.
- 140./ Mező András: A Baktalórántházi járás földrajzi nevei Nyiregyháza, 1967.
- 141./ Mező András: Községi név - mesterséges név. Nyelvtudományi Értekezések 70.sz. Budapest, 1970.
- 142./ Mező A. - Németh P.: Szabolcs-Szatmár megye történeti - etimológiai helységnévtára. Nyiregyháza, 1972.
- 143./ Mészöly Gedeon: Népünk és nyelvünk. Budapest, 1982.
- 144./ Mikecs László: A moldvai katolikusok 1946-47 évi összeírása. Erdélyi Tudományos Füzetek 171.sz. Kolozsvár, 1944.
- 145./ Mikesy Sándor: Szabolcs vármegye középkori víznevei. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 53.sz. Budapest, 1940.
- 146./ Mikesy Sándor: Miért alakultak ki vezetéknéveink? Magyar Nyelvőr LXXXIII.

- 147./ Miklosich Franz: Die Bildung der slawischen Personen und Ortsnamen. Heidelberg, 1926-27.
- 148./ Mikos József: A fehérvári keresztesek 1193.évi oklevele, mint magyar nyelvemlék. Magyar Nyelv XXXI.
- 149./ Mollay Károly: Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI.század végéig. Budapest, 1982.
- 150./ Mollay Károly: Jövevényszó kutatásunk 1945-től 1957-ig. Magyar Nyelv 54, 147.szám.
- 151./ Moór Elemér: Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936.
- 152./ Moór Elemér: A honfoglaló magyarországi megtelepülése és a székelyek eredete. Szeged, 1944.
- 153./ Moór Elemér: Slavo Germanica Separatum Acta Universitatis Szegediensis Sectio Philologica. Szeged, 1955.
- 154./ Murzajev E.M.: Geografija v nazvanyijah Moszkva, 1982.
- 155./ Nyiri Antal: A kihalt szentesi víziélet néprajzi és népnyelvi maradványai. Alföldi Tud.Gyűjt. II. 1946-47.
- 156./ Ortway Tivadar: Magyarország régi vizrajza a XIII.század végéig I-II. Budapest, 1882.
- 157./ Ortway Tivadar: Magyarország egyházi földleírása. Budapest, 1892.

- 158./ Ördögh Ferenc: Személynév-vizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Budapest, 1973.
- 159./ Papp L. - Végh J.: Somogy megye földrajzi nevei. Budapest, 1974.
- 160./ Pais Dezső: A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 50.sz. Budapest, 1939.
- 161./ Pais Dezső: Az aszó elhomályosult összetételei. Magyar Nyelv VIII.
- 162./ Pais Dezső: Régi személyneveink jelentéstana. Magyar Nyelv XVII-XVIII.
- 163./ Pais Dezső: Kérdések és szempontok a szóösszetételek vizsgálatához. Magyar Nyelv 47.
- 164./ Pais László: A Zala vízgyűjtőjének régi vizrajza. Budapest, 1942.
- 165./ Pelle Béláné: Heves megye földrajzi nevei I. Az Egri járás. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 125.szám. Budapest, 1970.
- 166./ Pelle Béláné: Heves megye földrajzi nevei II. A Füzesabonyi járás. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 144.szám. Budapest, 1975.
- 167./ Penavin Olga: A térszíni formák köznevei Észak-Bácskában. Magyar Nyelvőr 1959/4.
- 168./ Penavin Olga: Észak-Bácska földrajzi neveiről. Nyelvtudományi Értekezések 70.sz.

- 169./ Pesti János: Földrajzi közneveink alsó-, felső- /-al, -fel/ helyzetviszonyító elemei. Magyar Nyelvőr 1969/2.
- 170./ Pesti János: A földrajzi nevek alkotásának és használatának lélektani tényezői a Bikalárok völgyében. Nyelvtudományi Értekezések 70.sz.
- 171./ Rácz Endre: Az ikesítéssel alakult becéző nevek történetéhez. Magyar Nyelv LI.
- 172./ Radó Polikárp O.S.B.: Az egyház szentjei. Budapest, 1940.
- 173./ Rapcsányi László: Beszélgetések a bibliáról. Budapest, 1978.
- 174./ Rapcsányi László: A biblia világa. Budapest, 1981.
- 175./ Rásonyi Nagy László: Adalékok török tulajdonneveinkhez. Nyelvtudományi Közlemények XLVI.
- 176./ Reuter Camilló: A fok vizrajzi köznév és a Fokoru földrajzi név. Nyelvtudományi Értekezések 70.szám.
- 177./ Schmidt János: Német telepesek bevándorlása Hesszenből Tolna-Baranya-Somogyba. Győr, 1939.
- 178./ Šmilauer Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha, 1932.
- 179./ Sugár István: Gyöngyöspata földrajzi nevei. Eger, 1966.

- 180./ Sulán Béla: A kétnyelvűség néhány kérdéséhez.
Magyar Nyelv 59. Debrecen, 1963.
- 181./ Szabó T. Attila: Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket. Cluj, 1938.
- 182./ Szabó T. Attila: Gyergyói helynevek a XVII.-XIX. századból. Budapest, 1940.
- 183./ Szabó T. Attila: Kalotaszeg helynevei. Kolozsvár, 1942.
- 184./ Szabó T. Attila: A magyar helynévkutatás a XIX. században. Kolozsvár, 1944.
- 185./ Szabó Dénes: A dömösi adománylevél hely és vízrajza. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 85.szám. Budapest, 1954.
- 186./ Szabó István: Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 86.sz. Budapest, 1954.
- 187./ Szabó József: Szőreg földrajzi nevei. Szeged, 1977.
- 188./ Szabó László: A Jász etnikai csoport /kandidátusi értekezés/. Szolnok, 1979.
- 189./ Szabó László: 10 éves a Tiszazug kutatása /kutatási beszámoló/. Szolnok, 1981.
- 190./ Szabó Oreszt: A magyarországi németek. Budapest, 1913.

- 191./ Szilágyi István: Kálváriák Budapest, 1980.
- 192./ Tálasi István: Kiskunság Budapest, 1977.
- 193./ Temesi Mihály: A magyar nyelvtudomány. Irányok és eredmények a felszabadulás óta. Pécs, 1980.
- 194./ Terestyéni Ferenc: Magyar közszói eredetű személynevek az 1211-i tihanyi összeírásban. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 59.sz. Budapest, 1941.
- 195./ Tóth Tibor: Adatok Szolnok megye történetéből. I. kötet Szolnok, 1980.
- 196./ Tőry Kálmán: A Duna szabályozása. Budapest, 1952.
- 197./ Trafferner Anton: Quellenbuch zur donauschwäbischen Geschichte. München, 1974.
- 198./ Varga Katalin: Becéző keresztneveink Szeged, 1931.
- 199./ Varga Lajos: Kalocsa és vidéke Kalocsa, 1927.
- 200./ Vasmer Max: Russisches etymologisches Wörterbuch I-III. Heidelberg 1953-1958.
- 201./ Végh J. - Ördögh F. - Papp L.: Tolna megye földrajzi nevei. Budapest, 1981.
- 202./ Vidor Emil: Kalandozás a szavak világába. Budapest, 1975.
- 203./ Virágh Rózsa: Magyar helységnevek eredete. Szeged, 1931.

- 204./ Virágh Rózsa: Zala megye földrajzi nevei.
Zalaegerszeg, 1964.
- 205./ Vonház István: A Szatmár megyei német telepítés. Pécs, 1931.
- 206./ Wängler Hans Heinrich: Atlas deutscher Sprachlaute. Berlin, 1976.
- 207./ Weidlein János: Schicksaljahre der Ungarn-deutschen. Würzburg, 1957.

T a r t a l o m j e g y z é k

Bevezetés	1
Helységnevek népi etimológiája	10
Falucsúfolók	28
Középületek, létesítmények	39
Etimológiai magyarázatok	103
Középületek, létesítmények fejezetben előforduló szavak listája	111
A hitvilágot tükröző nevek	138
Etimológiai magyarázatok	201
A "Hitvilág" fejezetben előforduló szavak listája ..	217
Felhasznált irodalom	229